

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor č. 15: Teorie kultury, umění a umělecké tvorby

Vývoj postavy emigranta v exilové románové tvorbě

Klause Manna

Barbora Kunešová

Jihočeský kraj

Strakonice 2024

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor č. 15: Teorie kultury, umění a umělecké tvorby

Vývoj postavy emigranta v exilové románové tvorbě

Klause Manna

The Development of the Emigrant's Figure

in Klaus Mann's Exile Novels

Autor: Barbora Kunešová

Škola: Gymnázium Strakonice

Máchova 174

386 01 Strakonice

Kraj: Jihočeský kraj

Konzultant: PhDr. Miroslav Žitný

Strakonice 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou práci SOČ vypracovala samostatně a použila jsem pouze prameny a literaturu uvedené v seznamu bibliografických záznamů.

Prohlašuji, že tištěná verze a elektronická verze soutěžní práce SOČ jsou shodné.

Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

Ve Strakonících dne 1. 4. 2024

.....

Barbora Kunešová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Miroslavu Žitnému za odborný dohled nad mou studií.

Poděkování patří též Mgr. Pavle Lukačevičové za kontrolu literárních rozborů.

Anotace

Ve své práci jsem se zabývala vývojem postavy emigranta v tvorbě Klause Manna z let 1934 – 1939, a to v rámci jeho tří románů *Útěk na sever*, *Mefisto* a *Vulkán*. V teoretické části nastiňuji historické a literární souvislosti exilu, životopis a literární vývoj autora, fenomén tzv. Exilliteratur a filozofické pojetí emigrace v autobiografii Klause Manna *Bod obratu*. V praktické části se věnuji rozborům románů, přičemž jsem z každého díla vybrala právě tři charaktery, jež dle mého názoru nejlépe dokládají vývoj přístupu autorovy poetiky k na první pohled neproblematickému pojmu „emigrant“ v důsledku rychlých společenských a kulturních změn vyplývajících z pohnutých událostí let 1933-1939.

Klíčová slova

nacismus, exil, literární rozbor, Klaus Mann, Útěk na sever, Mefisto, Vulkán

Annotation

This thesis examines the development of the emigrant's figure in Klaus Mann's work from 1934 to 1939, within the framework of his three novels *Journey into Freedom*, *Mephisto* and *The Volcano*. The theoretical part outlines the historical and literary context of the exile, the biography and literary development of the author, the phenomenon of the so-called Exilliteratur, as well as the philosophical concept of emigration in Klaus Mann's autobiography *The Turning Point*. The practical part analyses Mann's novels by selecting three characters from each work that best illustrate the development of the notion of the 'emigrant' in the author's poetics, which was facilitated by the rapid social and cultural changes resulting from the turbulent events of 1933-1939.

Keywords

nazism, exile, literature, Klaus Mann, Journey into Freedom, Mephisto, The Volcano

OBSAH

1	ÚVOD.....	14
1.1	Metodika práce.....	15
1.2	Struktura práce.....	16
2	HISTORICKÉ A LITERÁRNÍ SOUVISLOSTI.....	18
2.1	Nacismus v Německu.....	18
2.2	Reakce na nacismus v Evropě.....	20
2.3	Odboj a emigrace.....	21
2.4	Němečtí exiloví spisovatelé.....	23
3	ŽIVOT A LITERÁRNÍ VÝVOJ KLAUSE MANNA.....	28
3.1	„Kde začíná ten příběh?“ (1906 – 1919).....	28
3.2	„Nebezpečí pro vzdělávací ústavy“ (1920 – 1924).....	31
3.3	Raná tvorba (1925 – 1932).....	33
3.3.1	Anja und Esther.....	34
3.3.2	Zbožný tanec.....	35
3.3.3	Porovnání s filosofií Thomase Manna.....	36
3.3.4	Hledání cesty.....	36
3.4	Pepřem proti zlu (1933).....	40
3.5	„Kde jsem já, tam je Německo.“ (1934 – 1939).....	42
3.6	Čas učinit rozhodnutí (1940 – 1942).....	46
3.7	Spisovatel bojující a prohrávající (1943 – 1946).....	48
3.8	„Zkusil jsem to znovu.“ (1947 – 1948).....	53

3.9	Nepolapitelný Klaus Mann (1949).....	54
4	EXILOVÁ LITERATURA.....	56
4.1	Emigrantovo němectví.....	61
4.2	Emigrantova angažovanost.....	62
4.3	Emigrantův strach.....	63
4.4	Emigrantova radikalizace.....	63
4.5	Emigrantova naděje.....	64
5	ÚTĚK NA SEVER.....	66
5.1	Johana.....	66
5.2	Ragnar.....	69
5.3	Zuzka.....	70
6	MEFISTO.....	72
6.1	Hendrik Höfgen.....	73
6.2	Barbora Brucknerová.....	76
6.3	Jenda Miklas.....	77
7	VULKÁN.....	79
7.1	Marion von Kammer.....	80
7.2	Benjamin Abel.....	83
7.3	Kikjou.....	84
8	ZÁVĚR.....	87
	ZDROJE.....	90
	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	91
	PERIODIKA.....	92

TV DOKUMENTY.....	92
PŘÍLOHA	93
ZDROJE – PŘÍLOHA.....	104
INTERNETOVÉ ZDROJE – PŘÍLOHA.....	104
TV DOKUMENTY – PŘÍLOHA	105
ZDROJE OBRÁZKŮ – PŘÍLOHA.....	106

1 ÚVOD

Klausa Manna lze z mnoha důvodů považovat za fascinujícího spisovatele. Jeho románová tvorba, dokonale vypracované narativy, plastické postavy i silná myšlenková hodnota se zdají být spojeny, ba přímo v dokonalé jednotě s prožitky autorovy vlastní doby. Raná díla syna se snad až příliš slavným příjmením nám pod rouškou života mladé bohémy dvacátých let prozrazují mnohé nejistoty na první pohled sebejisté generace vržené do světa zničeného první světovou válkou. V knihách z třicátých let můžeme sledovat uštvané německé emigranty plné obav o osud světa, jež samotného Klause Manna přivedly k rozhodnutí vstoupit za druhé světové války do armády USA. Pozdní dílo – nedokončené torzo románu *The Last Day* – dotváří obraz znechucení i úzkosti plynoucích z poválečného vývoje světa a rozdělení rodné země. Vše v Mannově tvorbě se zdá být propojeno – román jako prostředník osobní zpovědi, život jako boj za myšlenky ideální společnosti, tragika, bezmoc i zklamání individua v soukolí dějin první poloviny minulého století jsou zcela obnaženy a dokonale pojmenovány.

Že se pro mne setkání s tímto autorem stane zásadním, jsem si uvědomila záhy poté, co jsem přečetla jeho románovou prvotinu *Zbožný tanec*. Nečekala jsem mnohé, neboť mnoho recenzentů se o Mannově díle vyjadřovalo jako o „naivním“, prezentujícím spíše snilkovské názory než pevné hodnoty. To dokládá i respektovaný německý literární kritik Marcel Reich-Ranicki, jenž dochází ve svém díle *Mannovi. Thomas Mann a jeho rodina* k názoru, že aktivismus Klause Manna v podstatě selhal. (1) Čtenáře současné doby může překvapit okruh témat, jichž se Klaus Mann dotýká – zpověď mladé generace ve stále složitějším světě se zdá být stále aktuální problematikou, ač byla kniha napsána téměř před sto lety. Celkové podání je realistické a v mnohém poučné. Se zájmem jsem si tedy přečetla celý autorův kánon (jde primárně o literaturu z období exilu), jež byl přeložen do češtiny. Velmi mě zaujalo, že já sama v knihách onu „naivitu“ prvoplánově nenalézám a otázka míry přítomnosti této literární naivity se tak mohla stát badatelskou otázkou.

¹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H, 2010, s. 192, ISBN: 978-80-7319-097-2

Provéřit mé zprvu subjektivně položené otázky se mi podařilo díky německo-americké literární vědkyni, profesorce Susanne Klingensteinové, jejíž přednáška o Mannově autobiografii *Bod obratu* mne inspirovala k určení tématu mé práce. Profesorka Klingensteinová totiž v závěrečném shrnutí poznatků upozorňuje na to, že bychom neměli vnímat dílo Klause Manna – dokonce ani to otevřeně politicky zabarvené – jako dokument doby, nýbrž spíše jako dílo „intuitivní“ (2), které se tak stává důležitým pramenem osobní povahy pro literárně – historické bádání s prvky historické antropologie. Tato myšlenka mi pomohla formulovat základní problém Mannova díla – nejde v něm o konkrétní tezi, ale o celkové ideové vyznění, což podpořil i další bod diskuse, v němž byly zmíněny vědecké výzkumy pokoušející se zrekonstruovat osobností profil autora na základě jeho tvorby.

1.1 Metodika práce

Jelikož se zajímám o kulturní historii, připadala mi taková myšlenka velice lákavá, věděla jsem však, že se nechci pouštět do literárněvědného pozitivizmu, neboť mám pocit, že jde o překonaný směr sloužící především k poznávání autorova života, nikoli k efektivnější interpretaci jeho díla.

Rozhodla jsem se přistoupit k tématu obecněji, nezajímat se o konkrétní případ, nýbrž o typ, což koresponduje se stanovisky samotného Klause Manna, jež vyjádřil v komentáři ke svému románu *Mefisto* (3). Jako hlavní náplň práce jsem zvolila zkoumání proměn koncepce emigrace, spojené s analýzou postav emigrantů napříč Klausovou románovou tvorbou mezi lety 1933-1939. K zakotvení mého bádání do této doby mě vedly dva důvody – mám pocit, že v tomto období psal autor svá vrcholná díla (zejména román *Vulkán*), jako podružná motivace se mi jeví i skutečnost, že období emigrace je pro mne lépe uchopitelná než začátky literární tvorby Klause Manna ve dvacátých letech. Připadá mi, že kdykoli mluvíme o období naší první republiky, máme tendenci používat abstraktnější fráze a brát tuto éru více jako myšlenkový konstrukt. Období prvních emigrantů na mě oproti tomu působí jako doba, o níž není radno vést polemiky, vnímám ji spíše jako hrůznou skutečnost zasluhující v dnešních dnech spíše faktografický přístup.

Mé rozhodnutí interpretovat Mannovy romány na základě jejich postav podpořila skutečnost, že na toto téma jsem nenašla žádné podklady ani v češtině, ani v běžně dostupné cizojazyčné literatuře. V akademických textech je literárním hrdinům prostor sice věnován, avšak ve většině případů jsou uvedeny pouze základní informace. Dle mého názoru je okruh postav pro Mannovo dílo zcela stěžejní, na což se zaměřím v samostatné části této studie.

² přednáška Susanne Klingensteinové ze dne 1. 5. 2013 na téma „Klaus Mann – Turning Point (1942)“, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-yaoqtmYtg8>.

³ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 303, ISBN: 80-204-0655-7

1.2 Struktura práce

Svou práci jsem se snažila uvést do jasné struktury. K postavám jsem se rozhodla přistupovat mimeticky, tedy jako k odrazům reálných lidí z žitého světa (4), neboť mi připadalo, že použití strukturální sémiotické metody by mou snahu o pochopení a vysvětlení esence a vývoje emigranta mohlo značně narušit, ne-li úplně znemožnit. (5) Na počátku svých plánů jsem také uvažovala o interpretační analýze pomocí některé ze známých typologií postav, od tohoto záměru jsem však nakonec ustoupila, primárně kvůli mé nezkušenosti s tímto přístupem k výkladu textů.

Po ujasnění teoretických interpretačních přístupů jsem studii rozdělila do několika částí.

V první z nich se věnuji situaci Německa mezi lety 1933 – 1939, jelikož mám pocit, že doba nástupu nacistické totality po vítězství Hitlerovy NSDAP a jmenování Adolfa Hitlera říšským kancléřem není široké veřejnosti tak dokonale známa jako například druhá světová válka, zejména pokud jde o její literární obraz. Při tvorbě této kapitoly jsem čerpala a uváděla citace z knihy *Dějiny Německa 1919 – 1945* významného německého historika, bratra Klause Manna, Golo Manna, který dokonale vystihuje zrůdnost nacistické politiky. Vzhledem k faktu, že šlo o vlastního bratra Klause Manna, může jeho synteticky pojatá práce poskytnout zásadní pramen pro konfrontaci výkladu dobového dění se zkoumaným literárním obrazem téhož dění, jak jej Klaus Mann nechal prožít své románové postavy. Pronásledování a týrání odpůrců nacismu, snahu o likvidaci činnosti emigrantů, fanatismus a zvrácené plány představitelů Hitlerova režimu dokládají deníky Josepha Goebbelse z roku 1938, z nichž rovněž v mé práci cituji. Využila jsem též informace z díla *Hitlerovo Německo*, ve kterém je mimo jiné přiblíženo postavení německých umělců ve třetí říši. Další literatura faktu, která mi posloužila k upřesnění způsobu uchopení moci nacistickou stranou NSDAP, jsou *Dějiny Německa a Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890 – 1990*. Ve faktografickém spisu *Fragen an die deutsche Geschichte* mě zaujaly informace ohledně podcenění Hitlerovy ideologie jeho politickými odpůrci.

⁴ KUBÍČEK, Tomáš; BÍLEK, Petr A. a HRABAL, Jiří. *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013, s. 58, ISBN: 978-80-7272-592-2

⁵ Tamtéž, s. 59

Ve druhé části představuji život Klause Manna, a to zejména na základě jeho autobiografie *Bod obratu*. Využila jsem též poznatky získané z přednášky profesorky Susanne Klingensteinové, která se tímto dílem zabývala. Klausův životopis jsem mohla detailněji zpracovat díky jeho digitalizovaným deníkům a článkům v exilovém časopise *Decision*. Velmi přínosná pro mou práci byla kniha *Století Mannových*, jež přibližuje osudy všech významných členů této rodiny. Německý publicista a literární kritik Marcel Reich Ranicki ve svém díle *Mannovi. Thomas Mann a jeho rodina* vykresluje více než pět desetiletí života – tvůrčího i soukromého – rodiny Mannových, jakož i dobový kontext, který na všechny výrazně působil. Spolu s memoáry Golo Manna *Vzpomínky a myšlenky. Mládí v Německu* značně přispěl k přesnějšímu zpracování mé studie. Zevrubný pohled na život Klause Manna mi poskytl třídílný seriál s dokumentaristickými prvky *Mannovi – román století*, který jej však poměrně zkrusluje, a to zdůrazňováním jeho životních skandálů a kontroverzního vystupování.

Ve třetím oddíle se pokouším definovat exilovou literaturu a její recepci, a to za pomoci knihy Ehrharda Bahra *Dějiny německé literatury 3. Od realismu k současné literatuře*, a následně popsat emigraci z pohledu *Bodu obratu*. Ve *Slovníku německy píšících spisovatelů – Německo* jsem našla informace týkající se problémů exilových autorů a zaměření jejich díla, které bylo především antinacistické. Kniha *Česká inteligence a protifašistická fronta* od germanistky Květy Hyršlové byla rovněž vhodným zdrojem pro doplnění této kapitoly z hlediska spolupráce českých a německých umělců v boji proti nacismu. Tato část také zahrnuje svědectví popisující problémy rakouských Židů v exilu, které jsou popsány v díle rakouského prozaika, esejisty, básníka a překladatele židovského původu Stefana Zweiga *Svět včerejška. Vzpomínky jednoho Evropana*.

V posledních kapitolách se zabývám svými interpretacemi Mannových exilových románů *Útěk na sever*, *Mefisto* a *Vulkán*, při jejichž rozboru čerpám primárně z vlastních postřehů, příležitostně se však odkazuji i na jiné autory odborných prací či přímo na výroky samotného Klause Manna.

2 HISTORICKÉ A LITERÁRNÍ SOUVISLOSTI

2.1 Nacismus v Německu

V dějinách lidstva bylo jen málo okamžiků, jež tak výrazně ovlivnily tvář světa, jako byl vzestup nacismu (nacionálního socialismu) v Německu ve třicátých letech. Tato forma fašismu – krajně pravicová totalitní ideologie – byla oficiálně uplatňována v Německu v letech 1933-1945.

Není cílem této práce rozebrat či převyprávět příčiny nástupu nacistického režimu v Německu. Proto zde s oporou ve vybrané literatuře shrnuji pouze základní mezníky. V zásadě šlo o následky problémů spojených s reparacemi ustanovenými Versailleskou smlouvou a z nich vyplývající dlouhodobé hospodářské krize a nezaměstnanosti, jež roku 1932 dosáhla 6 milionů. Svou roli v radikalizaci Německa sehrála protidemokratická nálada v řadách představitelů výmarské republiky, jakož i její slábnoucí prezident Paul von Hindenburg a podcenění extremistických nálad v zemi kancléřem Heinrichem Brüningem i jeho nástupcem Franzem von Papenem. Politika ústupků vůči nacionálním socialistům vyvrcholila po volbách roku 1932, kdy došlo k vytvoření koalice s touto stranou, dohodě o účasti nacionálně socialistických politiků ve vládě a jmenování Adolfa Hitlera říšským kancléřem. (6)

Přestože k „uchopení moci“, uskutečněnému 30. 1. 1933 a oslavovanému nočním pochodňovým průvodem, došlo zcela zákonně, znamenalo rozklad demokratického státoprávního uspořádání výmarské republiky. (7) Zdá se, že po Hitlerově převzetí moci většina jeho politických oponentů nepočítala s tím, že by nacismus mohl být reálnou hrozbou pro německou demokracii. Vliv mohl mít fakt, že NSDAP měla v počátcích podporu jak u nižších společenských vrstev, jimž imponoval radikalismus a razance extrémistické ideologie, tak u vyšších tříd, jež oceňovaly její snahy navázat na konzervativní tradice německé říše. (8) Golo Mann situaci nacistického vzestupu komentuje slovy:

„Německá, jen německá měla být Hitlerova revoluce, na rozdíl třeba od hnutí roku 1848, které bylo revolucí kopírovanou ze Západu a kterou Marx, dívaje se na ni očima západu, špatně pochopil. Avšak i mnoho prvků nacismu je německého původu, počínaje titulem, který si osvojil cizinec, přivandrovalec, a pozdravem, kterým se dal zdravit.“ (9)

⁶ GILBERT, Felix a LARGE, David Clay. *Konec evropské éry – Dějiny Evropy 1890-1990*. Praha: Mladá fronta, 2003, s. 280-286, ISBN: 9788020408877

⁷ MÜLLER, Helmut; KRIEGER, Karl Friedrich a VOLLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 265-266, ISBN: 80-7106-125-5

⁸ kolektiv autorů, *Fragen an die deutsche Geschichte*. Bonn: Deutscher Bundestag, Referat Oeffentlichkeitsarbeit, 1983, s. 290-296, ISBN: 978-3924521738

⁹ MANN, Golo. *Dějiny Německa 1919 – 1945*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 117, ISBN: 22-056-93

Projevil se tento postoj také ve sledovaném díle jeho bratra? Tuto tendenci lze pozorovat napříč všemi třemi díly, které v této studii rozebírám, například prostřednictvím postavy slečny Zuzky v románu *Útěk na sever*, Jendy Miklase v *Mefistovi* či Marioniny mladší sestry Zuzanky ve *Vulkánu*.

Iluze relativní neproblematičnosti nové vlády se však začala brzy hroutit. Překvapivá se zdála již energie, jakou neprojevil „od počátku německých ústavních dějin dosud nikdo, kdo měl v rukou moc.“, kterou NSDAP dokazovala při prosazování svých názorů i neustále sílící nepřátelské politice vůči svým politickým i ideovým oponentům, jež se plně projevila po požáru říšského sněmu 27. 2. 1933, z nějž byli falešně obviněni největší odpůrci nové vlády – komunisté. (10)

Nastalá krizová situace posloužila k nastolení „nařízení na ochranu národa a státu“, jež rušilo všechna dosud platná práva výmarské ústavy a umožnilo tak prosazení zmocňovacího zákona z 23. 3. 1933, původně plánovaného na dobu čtyř let, jehož platnost však díky permanentnímu krizovému stavu v zemi trvala až do roku 1945. (11)

Přestože nacistickou stranu zdaleka nepodporovala celá německá společnost – ve volbách roku 1933 dokonce nezískala ani nadpoloviční většinu, byť měla v rukou propagandu a masivně terorizovala své odpůrce (12), souhra nešťastných faktorů, především špatný zdravotní stav prezidenta Hindenburga a nedostatek politických elit, které by mohly účinně bránit demokratické ideály republiky – vedla k likvidaci odborů i jiných politických stran a kumulaci moci do jediného centra. Tento proces – známý pod pojmem „zglajchšaltování“ – byl završen prohlášením NSDAP „jedinou politickou stranou Německa“. (13)

Pro udržení své moci vedení státu takticky investovalo do průmyslu ve snaze o dosažení hospodářské samostatnosti a vyzbrojení v rámci čtyřletého plánu, vyhlášeného roku 1936 v Norimberku. V jeho dosažení nepomáhaly pouze – ve většině případů ochotně spolupracující – soukromé podniky, ale i státní koncern Říšské závody Hermanna Göringa, sdružující zástupce firem z oblasti těžkého průmyslu, či hospodářské podniky pod patronací SS. Rovněž Říšská pracovní služba, založená roku 1935 a platící pro mladé muže a ženy mezi osmnácti a pětadvaceti lety, měla ideologicky posílit jejich vědomí „všenárodního společenství“, směřovala však rovněž do oblasti vojenské pomocné služby a předvojenské výchovy, překrývající se svou funkcí s již existujícím wehrmachtem. (14)

¹⁰ MANN, Golo. *Dějiny Německa 1919 – 1945*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 118, ISBN: 22-056-93

¹¹ MÜLLER, Helmut; KRIEGER, Karl Friedrich a VOLLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 269-271, ISBN: 80-7106-125-5

¹² Tamtéž, s. 270

¹³ MANN, Golo. *Dějiny Německa 1919 – 1945*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 127, ISBN: 22-056-93

¹⁴ MÜLLER, Helmut; KRIEGER, Karl Friedrich a VOLLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 283-284, ISBN: 80-7106-125-5

Na počátcích své zahraniční politiky se třetí říše prezentovala jako mírumilovný stát, což jí během prvního roku přineslo značné zisky včetně ignorace odstoupení Německa ze Společnosti národů i odmítnutí odzbrojení – ústupky byly činěny primárně ze strany Velké Británie. První rána na pověsti nového systému přišla v roce 1934, kdy se Německo pokusilo zavražděním kancléře Engelberta Dollfußu neúspěšně připojit Rakousko k říši. Tento čin byl odsouzen Francií, Velkou Británií i Mussoliniho Itálií. Záchranou před krachem německých snah o rozšiřování „životního prostoru“, projevujících se rozšířením armády a zavedením branné povinnosti v roce 1935, byla námořní dohoda mezi Německem a Velkou Británií, jež definitivně podkopala stanoviska Versailleské smlouvy. (15)

2.2 Reakce na nacismus v Evropě

Politika vůči německé expanzi měla u každé evropské demokracie své specifické důvody, ve všech případech se však vyznačovala relativní smířlivostí. U Velké Británie k ní vedly dlouhodobé ekonomické problémy, nepokoje spojené s abdikací krále i nevyrovnaný stav v koloniích, jež zemi zdržovaly od programu zbrojení a vedly k tendenci situaci bagatelizovat. Francie řešila společenskou krizi, pokles populace, rostoucí napětí mezi pravíci a levíci i snahu zůstat politicky v těsném kontaktu s Velkou Británií a její politikou appeasementu, nakolik byla tato tendence tlumena vybudováním obranné Maginotovy linie pro případ vojenského útoku Německa na Francii. (16)

Demokracie hájily své zájmy pod heslem „každý za sebe“. Jejich přístup mohla ovlivnit i skutečnost, že nacistická strana byla téměř po sto letech prvním německým vládnoucím režimem, který se dostal k moci v souladu s platnými zákony a navazoval na ústavní kontinuitu bez nutnosti tvořit novou. (17)

Došlo k mnoha drobným ústupkům, ať již ze strany samotných Němců či okolních států, neuvědomujících si nebezpečí expandujícího impéria. Výčet všech následných událostí je známou historií: připojení Sárska k Říši roku 1935, pomoc Německa frankistickému Španělsku za tiché ignorace Evropy, okupace Rakouska a Československa roku 1938. To vše vlivem ideologie, která nedokázala zformulovat jedinou filozofickou myšlenku, jež by ze zpětného pohledu dávala alespoň trochu smysl.

¹⁵ GILBERT, Felix a LARGE, David Clay. *Konec evropské éry – Dějiny Evropy 1890-1990*, Praha: Mladá fronta, 2003, s. 305-307, ISBN: 9788020408877

¹⁶ Tamtéž, s. 310-325

¹⁷ MANN, Golo. *Dějiny Německa 1919 – 1945*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 137-138, ISBN: 22-056-9

Golo Mann píše o nacismu:

„A čím vlastně byl? Byl historicky jedinečný, vázaný zcela na individuum a okamžik, takže se nikdy nemůže opakovat. Byl to stav opojení, vyvolaný smečkou lidí, kteří dokázali opájet frázemi a jinými prostředky tak, že vydržel několik let. Byl to stroj k děláni, zajišťování a rozšiřování moci. Tento stroj stál v Německu, a proto to byly německé energie, německé zájmy, vášně, staré ideje, jimiž byl napájen. Potřeboval je, ale využil z nich jen to, co se mu hodilo, ne všechno. „My chceme moc!“ Tento výkřik z roku 1932 byl jádrem nového poselství. Moc znamenala organizaci, indoktrinaci, právo rozkazovat, znamenala potlačení všeho samostatného, všeho, co by mohlo klást odpor. V tomto směru byla moc něčím v podstatě negativním. Moc nacionálního socialismu nad Německem se stala úplnou až v té chvíli, když Říše stála na pokraji zhroucení a její armáda již byla rozdrčena.“ (18)

2.3 Odboj a emigrace

Předválečný odboj v rámci třetí říše lze obecně charakterizovat jako nejednotný, což platí jak v případě přístupu církve, tak konzervativně smýšlejících členů NSDAP. (19) Jako nejčastější forma vymezování se vůči vládnoucí moci se zdají být drobné akce v rámci menších skupin – například náboženské demonstrace z roku 1936 či občanské protesty z roku 1938.

Podobná neprůbojnost se projevovala v uměleckých kruzích, a to především u těch autorů, již se odmítali plně podvolit propagandě a řešit „národní témata“ – půdu, rasu, válku a nacistickou stranu. (20) Jakýkoli otevřený projev nesouhlasu ze strany členů této „vnitřní emigrace“ byl tvrdě trestán. To dokládá i zápis v deníku Josepha Goebbelse ze srpna roku 1938, v němž hovoří o spisovateli Ernstu Wiechertovi.

„Dávám si předvést z koncentračního tábora spisovatele Ernsta Wiecherta a držím mu filipiku. V oblasti, kterou mám na starosti, nestrpím žádnou frontu náboženských vyznavačů. Jsem v nejlepší formě a duchovně ho odrovnávám. Poslední varování! O tom také nepřipouštím žádnou pochybnost. Delikvent je nakonec úplně maličký a prohlašuje, že uvěznění ho přinutilo k zamyšlení a poznání. To je velmi dobře. Po novém provinění už může přijít jen fyzické zničení. To teď víme oba dva.“ (21)

¹⁸ MANN, Golo. *Dějiny Německa 1919 – 1945*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 155-156, ISBN: 22-056-9

¹⁹ HUGHES, Matthew a MANN, Chris. *Hitlerovo Německo*. Praha: Columbus, 2002, s. 185-186, ISBN: 80-7249-123-7

²⁰ Tamtéž, s. 92

²¹ GOEBBELS, Joseph, IRVING, David (ed.). *Deníky 1938*. Liberec: Dialog, 1992, s. 202, ISBN: 80-85194-58-9

Ernst Wiechert nacisty kritizoval za potírání protestujících církevních pastorů, za svá slova byl uvězněn v koncentračním táboře a následně propuštěn. Po zbytek své kariéry ve třetí říši byl nucen k apolitičnosti a navenek prezentován jako příklad smířlivosti režimu vůči intelektuálům, kteří se dopustili provinění. (22)

Rovněž předválečný odpor řízený emigranty nevyvolává jednoznačnou představu „velké akce“. Rozhodně se o něm však dá hovořit jako o poměrně organizovaném. V případě komunistických antinacistů fungoval systém ilegálních buněk o třech až pěti členech, již prováděli svou činnost v říši, řízen politickým byrem ústředního výboru sídlícím v zahraničí – nejprve v Paříži a Praze, později v Moskvě. (23) Podstatně silněji a dynamičtěji však vyznívá emigrantský kulturní a umělecký protest, jehož mohutnost zapříčinil brzký odchod mnoha německých umělců do emigrace bezprostředně po „uchopení moci“.

Německý exil byl od svých počátků pevně provázán s Československem. Od roku 1933 docházelo ke spolupráci českých a německých intelektuálů, organizování společenských akcí a večerů na protest proti politickému dění v Německu. (24) Československá inteligence se však angažovala i v mnohem širším spektru, což dokazuje i založení Šaldova komitétu pro pomoc německým emigrantům na jaře roku 1933. (25) V Československu rovněž fungoval emigrantský tisk, avšak jeho činnost musela být na nátlak nacistické vlády v roce 1938 zcela zakázána. (26)

Co však výrazně odlišovalo československý přístup od jiných států poskytujících emigrantům azyl, byla mimořádná míra pochopení ze strany veřejnosti, kterou jiné země – vzdáleny německým emigrantům geograficky i kulturně – nemohly poskytnout. (27) Tuto silnou propojenost nejlépe dokládá časté organizování společenských česko-německých večerů s účastí umělců obou národností.

První z nich se uskutečnil 9. 12. 1935, kdy „*přednáší v Radiosálu Klaus Mann, syn slavného německého spisovatele Thomase Manna. Je to po prvé, že na podobném večírku účinkuje česká herečka Jarmila Kronbauerová, jež bude recitovati mimo básně Klause Manna i zvláštní přepis Voskovce a Wericha.*“ (28)

²² Ernst Wiechert. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Ernst_Wiechert. [cit. 2024-03-30].

²³ AMORT, Čestmír. *Svět proti fašismu*. Praha: Naše vojsko, 1974, s. 21, bez ISBN

²⁴ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 48-58, ISBN: 32-003-85

²⁵ Tamtéž, s. 30

²⁶ GOEBBELS, Joseph, IRVING, David (ed.). *Deníky 1938*. Liberec: Dialog, 1992, s. 202, ISBN: 80-85194-58-9, s. 39, ISBN: 80-85194-58-9

²⁷ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 46-47, ISBN: 32-003-85

²⁸ Tamtéž, s. 54

2.4 Němečtí exiloví spisovatelé

Jak již bylo zmíněno, bitva směřující k dokonalé „arizaci“ Německa byla vedena též na poli kulturním. To podléhalo úplné cenzuře, vymezující se vůči údajné dekadenci moderní tvorby a židovskému vlivu v řadách intelektuálů, jež vysoce postavení nacisté nenáviděli. Umělci, kteří se v roce 1933 rozhodli ve třetí říši zůstat, byli nuceni k bezvýhradné loajalitě k vládnoucí straně, kontrolované Říšskou kulturní komorou, již nechal v září 1933 zřídit Joseph Goebbels. Většina uměleckých elit se však rozhodla emigrovat, což vedlo k tupení jejich díla ve třetí říši, umocňovaného zesměšňujícími výstavami, proklamujícími degenerovanost moderní tvorby, i nechvalně proslulým pálením knih umístěných na tzv. černých listinách. (29)

Je nad rámec této práce srovnat či analyzovat veškeré významné německé exilové spisovatele a jejich tvorbu, přesto však považuji za nutné zmínit významná díla nejdůležitějších autorů, již se významně podíleli na obrazu literární emigrace, jak ji známe dnes.

Tematizací exilu se v období svého vyhnanství zabýval například Thomas Mann, jenž byl dokonce považován za tajného „císaře všech německých emigrantů“. Na implicitní úrovni lze tendence exilového románu vnímat například v díle *Lotta ve Výmaru* z roku 1939, pracujícím s goethovskou látkou, v němž dochází ke kritice vůdcovského kultu i německého nacionalismu. (30) Rozsáhlá tetralogie *Josef a bratři jeho*, vycházející mezi lety 1933-1943, pomocí výběru biblického námětu vyrvává mýtus z rukou nacistů a otázku židovství prezentuje v duchu humanismu. (31) Romány zároveň představují zajímavou dobovou tendenci přechodu od cyklického vyobrazení historie do zobrazení v duchu progresivismu a víry ve společenský pokrok. (32) Pro *Josefa a bratry jeho* rovněž platí výborné přijetí dobovou kritikou, například v Československu vyšlo hned několik nadšených recenzí na jeho první díly. (33)

²⁹ HUGHES, Matthew a MANN, Chris. *Hitlerovo Německo*. Praha: Columbus, 2002, s. 86-89, ISBN: 80-7249-123-7

³⁰ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 315, ISBN:978-80-246-1357-4

³¹ GLOŠÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 510, ISBN: 978-80-7277-560-6

³² BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, Praha 2007, s. 317, ISBN:978-80-246-1357-4

³³ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 246-256, ISBN: 32-003-85

Další významnou exilovou sérii románů tvoří duologie Heinricha Manna *Mládí Krále Jindřicha IV.* z roku 1935 a *Zráni krále Jindřicha IV.* vydané roku 1938. V těchto historických románech se autor zabývá osudy Jindřicha Navarrského, historické realie jsou však zobrazeny jakožto alegorie autorovy současnosti – do textu se propisuje averze k nacismu, víra v revolucionářské a liberální autority, zobrazení Bartolomějské noci jakožto variace na požár říšského sněmu i odkazy na noc dlouhých nožů a smrt Ernsta Röhma. (34) Dalším emigrantským prvkem je volba tématu souvisejícího s autorovou hostitelskou zemí – Francií, k níž měl Heinrich Mann celý život velmi blízko – a její prezentací jako nositelky společenského pokroku. (35) Pro romány platí velmi kladné přijetí ze strany emigrantské inteligence – spisovatel Hermann Kesten považoval sérii za jeden z vrcholů německého románu. Široká čtenářská obec si však k exilovému dílu Heinricha Manna nikdy cestu nenašla. (36)

Mezi nejdůležitější exilové autory patří rovněž Anna Seghersová, jež je považována za jednu z nejvýznamnějších romanopisek 20. století. (37) Její exilová tvorba se odvrací od poetiky jejích raných textů z dvacátých let – pracujících především s prvky dobového realismu a motivy typickými pro Novou věcnost (38) – a přiklání se k ostré kritice nacismu, přičemž je její tvorba ovlivněna motivy fantastiky a vypravěčskými tradicemi příznačnými pro Mexiko, kam autorka emigrovala v roce 1941. (39) Za její nejdůležitější exilové dílo je považován román *Sedmý kříž* z roku 1942, popisující pokus o útěk sedmi vězňů z koncentračního tábora a jejich následné dopadení. Na konci však zůstává naděje v podobě osudu hlavního hrdiny, jemuž jedinému se nakonec podaří uprchnout. (40) Román *Tranzit* vydaný v roce 1943 se soustředí především na tematizaci neprůhlednosti moderního světa i motivy bezvýsledného blouzení byrokratickým aparátem, a to v návaznosti na dílo Franze Kafky. (41)

³⁴ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 312-313, ISBN:978-80-246-1357-4

³⁵ GLOŠÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 503, ISBN: 978-80-7277-560-6

³⁶ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 314, ISBN:978-80-246-1357-4

³⁷ GLOŠÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 627, ISBN: 978-80-7277-560-6

³⁸ Tamtéž, s. 628

³⁹ *Anna Seghersová*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Seghersov%C3%A1. [cit. 2024-03-30].

⁴⁰ GLOŠÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 627, ISBN: 978-80-7277-560-6

⁴¹ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 323-324, ISBN:978-80-246-1357-4

Spisovatelem publikujícím v exilu byl rovněž Erich Maria Remarque, byť je ve všeobecném povědomí zapsán spíše jako autor tematizující první světovou válku. Jeho pacifismus spojený s odporem k militaristické politice třetí říše způsobil, že se stal trnem v oku nacistů (42), již jej po jeho emigraci dokonce označovali jako „literárního zrádce“. (43) Jako exilovou prózu lze vnímat román *Miluj bližního svého*, popisující osudy hned několika skupin emigrantů a silně kritizující přístup západních mocností, který autor uveřejnil roku 1939. (44) Románům tematizujícím emigraci se však Remarque primárně věnoval až po skončení druhé světové války – děje se tak například v prózách *Vítězný oblouk* z roku 1946, *Noc v Lisabonu* publikované roku 1962, *Zaslíbená země*, jež vyšla v roce 1970 či v posledním autorově románu *Stíny v ráji* z roku 1971.

Zásadní osobností pro německou exilovou literaturu je Lion Feuchtwanger, který svou trilogií *Čekárna* reaguje na dobové politické dění a popisuje vzestup nacismu. První ze tří románů *Úspěch* z roku 1930 předznamenává budoucí společenský rozkol na příkladu konfliktu intelektuála s bavorskou vládou, navazující příběh *Oppermannovi* vydaný v roce 1933 líčí okolnosti nastolení nacistické diktatury a závěrečný román *Vyhnanství* z roku 1940 tematizuje osudy emigrantů a rozhodnutí umělce v exilu pro politickou angažovanost. (45) Dalšími významnými díly jsou historické romány *Nepravý Nero* z roku 1936, zesměšňující vůdcovský princip pomocí postavy hrnčíře Terentia, jehož do významné mocenské pozice dosadí pro vlastní zisk jeden z římských senátorů (46), či *Šimona* z roku 1944, zabývající se problematikou odkazu Johanky z Arku, jejímž prostřednictvím je nazíráno na odboj i otázku kolaborace. Na toto dílo později navázala divadelní hra *Vidění Simony Machardové* z roku 1956, již autor napsal společně s Bertoldem Brechtem. (47)

⁴² GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 601, ISBN: 978-80-7277-560-6

⁴³ *Erich Maria Remarque*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Erich_Maria_Remarque. [cit. 2024-03-30].

⁴⁴ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 602, ISBN: 978-80-7277-560-6

⁴⁵ Tamtéž, s. 197

⁴⁶ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 309, ISBN:978-80-246-1357-4

⁴⁷ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 197, ISBN: 978-80-7277-560-6

Bertold Brecht je autorem německé exilové literatury, jehož odkaz byl vnímán jako zásadní již za jeho života – spisovatel Georg Kaiser roku 1938 prohlásil: „*V této době temna žije velký básník – je jím Bert Brecht.*“ (48) Mnoho Brechtových dramát se nese v protinacistickém duchu – jedním z prvních je jednoaktovka *Pušky paní Carrarové* z roku 1937, jež přesouvá původně irský příběh matky chránící své potomky do soudobého válečného Španělska. Hra byla na území Československa poprvé uvedena v Praze 21. 5. 1938, v den mobilizace branných sil, a znamenala jeden z důkazů spojení mezi československými a německými exilovými umělci. (49) Dalším zásadním dílem je *Strach a bída třetí říše* z roku 1938, líčící v samostatných epických scénách nacistický teror, odbojovou činnost i poměry v koncentračních táborech. (50) Drama se stejně jako *Pušky paní Carrarové* vyznačuje tradiční formou scénického stylu, do níž autora patrně nutila nejistota exilu. (51) Odklon od tematizace současnosti představuje hra *Matka Kuráž a její děti*, volně inspirovaná pokračováním Grimmelshausenova románu *Simplicissimus* (52), poprvé hraná v curyšském exilovém divadle Zürcher Schauspielhaus roku 1941. Drama se odehrává během třicetileté války a její hlavní hrdinkou je markytánka přezdívaná Kuráž, často považovaná za Brechtovu nejvýraznější ženskou postavu, kterou plně pohltila válka, v níž nakonec přijde o všechny své tři děti. Posun do nových sfér platí pro drama *Život Galileiho*, jež bylo poprvé uvedeno v roce 1943. V něm se autor zaměřuje na problematiku společenské odpovědnosti vědce a možnosti zneužití jeho objevů, a to na příkladu hlavního hrdiny, Galilea Galileie. Hra vznikla ve dvou podobách – poprvé jako reakce na objev štěpení atomu, aktualizovanou verzi podnítilo svrnutí atomové bomby na Hirošimu, přičemž každá z verzí upřednostňuje odlišná morální východiska. (53) V obou případech však drama skrývá odkazy na situaci emigrantů – nutnost opustit vlast, hrozbu deportace do země či narážky na nebezpečné hraniční kontroly na území Německa. (54) Postava Galilea je v textu vyobrazována jako nehrdinský charakter, což stojí v opozici k literatuře třetí říše a jejímu zdůrazňování heroických činů.

⁴⁸ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 326, ISBN: 978-80-246-1357-4

⁴⁹ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 65-66, ISBN: 32-003-85

⁵⁰ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 123, ISBN: 978-80-7277-560-6

⁵¹ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 300, ISBN: 978-80-246-1357-4

⁵² Tamtéž, s. 303

⁵³ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 123-124, ISBN: 978-80-7277-560-6

⁵⁴ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 302, ISBN: 978-80-246-1357-4

Podobnou tendencí se vyznačuje i hra *Zadržitelný vzestup Artura Uie*, napsaná na počátku čtyřicátých let, jejímž hlavním záměrem bylo dle autora „*destruovat rozšířený nebezpečný respekt před velkými zabijáky*“. (55) Dochází zde k parodizování nacistického státu, jehož alegorickým vyobrazením se stává chicagská mafie.

Mezi nejvýznamnější německé exilové spisovatele patří Klaus Mann, jemuž ve své studii věnuji hlavní prostor.

⁵⁵ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 299

3 ŽIVOT A LITERÁRNÍ VÝVOJ KLAUSE MANNA

Ve spojitosti s životopisy se často říká, že člověk je odrazem své vlastní doby. Nejinak by tomu tedy mělo být i v případě Klause Manna. Co však tohoto spisovatele odlišuje od běžné determinace historickými okolnostmi a co mě motivovalo k zevrubnému nástinu historických okolností, je udivující fakt, jak moc lze Klause Manna vnímat jako odraz jeho vlastní éry.

Hlubší studium života Klause Manna nás brzy přesvědčí, že popsat jeho život jednoduše je nereálné. Zdá se mi, že tato osobnost není pouze rozporuplná, nýbrž přímo *rozlomená*. Existuje totiž silný kontrast mezi jednotlivými „vrstvami“ Klause Manna.

Na jedné straně stojí jeho autobiografie v čele s literárně vyšperkovaným *Bodem obratu*. Klaus Mann je zcela jasně a neproblematicky profilován jako angažovaný intelektuál bojující za správnou věc – příjemný, duchaplný, sebeironický a velmi upřímný. Celá autobiografie pak vyznívá napůl jako mea culpa, napůl jako ideální prezentace onoho lepšího, exilového „druhého Německa“ americkému publiku.

Kontradiktorně k této tezi vystupují Mannovy deníky a jeho biografie zpracované jinými autory, přirozeně hledajícími vše, co on sám zatajil – Klaus Mann najednou získává novou formu, je nespokojený se svým životem, mnohdy své okolí komentuje s kousavým odstupem, vrhá se do nešťastných vztahů i drogové závislosti a nedokáže si pomoci.

Třetí vrchol trojjednosti pak tvoří jeho vlastní tvorba – Mannův heterodiegetický autorský vypravěč – formálně precizní, mezi řádky přiznávající tušenou bezmoc, blouznící po spáse i smrti.

V následujícím shrnutí životopisných informací se za použití co největší škály informačních zdrojů pokusím zevrubně popsat umělecký vývoj tohoto spisovatele v průběhu jeho života.

3.1 „Kde začíná ten příběh?“ (1906-1919)

Klaus Heinrich Thomas Mann se narodil 18. listopadu 1906 jako druhé ze šesti dětí pozdějšího laureáta Nobelovy ceny za literaturu Thomase Manna a jeho ženy Katji. (56)

V *Bodu obratu* Klaus Mann líčí své dětství jako poklidné a idylické. Vyrůstání v intelektuálním prostředí, liberálně smýšlející otec, starostlivá matka, láskyplný vztah se sestrou – „dvojčetem“ – Erikou i zbytkem sourozenců a dobré materiální zajištění se zdají být jako nejlepší možný životní start na počátku 20. století.

⁵⁶ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 9., ISBN: 80-204-0655-7

Bylo to však opravdu tak? Existuje několik důvodů, proč onu prvotní jistotu můžeme opustit. Profesorka Klingensteinová ve své přednášce upozorňuje na důležitý fakt, a sice že *Bod obratu* je po stránce historické věrnosti třeba vnímat s opatrností. (57) Byl napsán v roce 1940 člověkem zničeným osamělostí a válkou, je tedy jasné, že v takové situaci se idealizace dětských let přímo nabízí. Tuto skutečnost ostatně ještě umocňuje naivismus a jakýsi „dětský úhel pohledu“, jehož Klaus Mann využívá při popisu svých raných vzpomínek, což může navozovat myšlenku, že si byl autor v době psaní memoárů zkreslenosti a nepřesností sám plně vědom.

Zajímavou antitezi „šťastných dětských let“ nabízí pohled ostatních sourozenců, jejichž osudy jsou v útlém věku přirozeně souběžné s těmi Klausovými. Golo Mann ve svých vzpomínkách rodnou mnichovskou vilu ukazuje jako chladné, nepřátelské a dusné prostředí pod patriarchální nadvládou dominantního otce, jemuž záleželo více na svých dílech než na rodině. Otcovská nesnášenlivost se ještě znásobila v období první světové války, během níž docházelo k prudkým sporům mezi Thomasem Mannem a jeho dětmi. Golo Mann shrnuje otcovo chování:

„Mohl sice ještě vyzařovat dobrotu, převážně ale mlčení, přísnost, nervozitu nebo hněv. Až příliš dobře si vzpomínám na scény u stolu, výbuchy prudkého hněvu a brutality, které se obracely proti mému bratru Klausovi, mne samotného ale nutily k pláči.“ (58)

Toto překvapivé zjištění podporuje i skutečnost, že narození svých potomků vnímal Thomas Mann téměř vždy negativně, ačkoli ideu rodinného života vždy podporoval. (59) V době před narozením čtvrtého ze svých dětí – dcery Moniky – Thomas Mann napsal v dopise: *„Jestli se mi to stane popáté, poleju se petrolejem a zapálím se.“* (60) Jediné dítě, které kdy dokázal Thomas Mann vnímat s láskou, byla údajně pouze jeho nejmladší dcera Elisabeth. (61)

⁵⁷ přednáška Susanne Klingensteinové ze dne 1. 5. 2013 na téma „Klaus Mann – Turning Point (1942)“, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-yaoqtmYtg8>.

⁵⁸ MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky – mládí v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 40, ISBN: 978-80-200-2051-2

⁵⁹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 78-80, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁶⁰ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 106, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁶¹ Tamtéž, s. 272

V případě Klause však byla situace poněkud přívětivější. Svou roli hrála především jeho úloha prvorozeného syna, jež mu v očích otce přinesla určitou vážnost, projevující se například oslovením syna jako „der Klaus“. (62) Jako příznivý element mohla rovněž působit skutečnost, že Thomas Mann u mužského potomka předpokládal možnost uměleckých sklonů, které by zajistily „pokračování a počátek mne samotného v nových podmínkách“. (63) U svých dcer si uměleckou dráhu nedovedl představit – dominanci nejstarší Eriky považoval pouze za projev budoucí dobré hospodyňky. (64)

Otcův kladný vztah k synovým uměleckým ambicím patrně představoval pro Klausovu budoucí kariéru první výrazný krok vpřed. Jakožto ambiciózní chlapec, mající dětské přání „být slavný“ (65), tvořil svá první díla již od útlého věku. Všechny juvenilie psané ve věku třinácti až patnácti let jsou však na stránkách *Bodu obratu* nemilosrdně odsouzeny. Klaus Mann se k nim vyjadřuje slovy:

„Mé vlastní nezralé pokusy byly přirozeně jen mdlou a zmatenou ozvěnou těch přemnoha různých nálad a myšlenek, které jsem tak lačně hltal. Má produktivní horlivost nikterak nezaostávala za mým receptivním nadšením.(...) Psal jsem milostné povídky, vražedné příběhy a historické truchlohry. (...) Psal jsem bez účelu a bez cíle, jen abych psal.“ (66)

Klausovým prvním čtenářem byl Golo. Ten ve svých vzpomínkách popisuje bratrovy první příběhy – jednalo se především o historická dramata, silně ovlivněná četbou literárních děl pojednávajících například o napoleonských válkách (67) či o Velké francouzské revoluci. (68)

V Herzogparku se Erika a Klaus spolu s kamarády sdružovali ve spolku s názvem „Laický spolek německých mimiků“ – jako publikum vystupovali jejich rodiče. (69) Z iniciativy obou dětí rovněž docházelo k divadelním představením, v nichž hráli všichni sourozenci společně. (70) Ke hrám Klaus Mann občas připisoval vlastní znělky či kabaretní šansony, neboť se v prostředí nočních podniků již v té době běžně pohyboval společně se sestrou a staršími dětmi ze sousedství. (71)

⁶² MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky – mládí v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 29, ISBN: 978-80-200-2051-2

⁶³ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 106, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁶⁴ Tamtéž, s. 107

⁶⁵ Tamtéž, s. 107

⁶⁶ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 71-72., ISBN: 80-204-0655-7

⁶⁷ MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky – mládí v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 64, ISBN: 978-80-200-2051-2

⁶⁸ Tamtéž, s. 67

⁶⁹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 111, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁷⁰ MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky – mládí v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 47, ISBN: 978-80-200-2051-2

⁷¹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 87-88., ISBN: 80-204-0655-7

Přes zjevnou podporu otce se však „počátek příběhu“ neobešel bez prvních komplikací. Již v době první světové války si totiž Klaus Mann začal uvědomovat jistou osobní vykořeněnost a rozkol:

„Můj intelektuální stav se v této době podobal intelektuálnímu stavu určitých generací, jejichž osudem bylo žít na přelomu dvou kulturních epoch, třeba mezi končícím středověkem a začínající renesancí. (...) Ve prospěch starého světa mluví důstojnost tradice, autorita dědictví po otcích, ale nový apeluje neodolatelnou mocí na zvědavost, ctižádost, na chuť k odvážnému činu a dobrodružství.“ (72)

Rozpolcenost a s ní související nejistota ohledně dalšího směřování mohla být na první pohled způsobena pouze nestabilním obdobím přerodu dítěte v dospívajícího, velmi přesně však vyjadřuje i vývoj poválečné doby, jejímž „dítětem“ se Klaus Mann cítil. (73)

Nemožnost najít někde domov, symbolickou emigraci, do níž v té době pomalu upadal, shrnul již jako šestnáctiletý slovy: *„Všude budu – cizincem.“ (74)* Možná právě tato skutečnost vedla v juvenilních textech k uměleckému zobrazování témat a motivů zcela nenáležících danému věku. Jako nejdepresivnější z těchto „dětských“ příběhů vyznívá divadelní hra z pera jedenáctiletého Klause Manna, *Tragödie eines Knaben*, pojednávající o sebevraždě školáka. (75)

3.2 „Nebezpečí pro vzdělávací ústavy“ (1920-1924)

Základní vzdělání získal Klaus Mann na soukromé škole v Maxvorstadtu (76), první středoškolská léta pak strávil po internátech – nejprve v Hochwaldhausenu společně se sestrou Erikou (77), poté bez ní na Odenwaldské škole nedaleko Heidelbergu. (78) Přestože zde našel kolektiv přátel, s nimiž byl sdružen v rámci „hnutí mládeže“ (79), nezdá se, že by školní léta do jeho života vnesla pocit stability či jasně určený budoucí směr.

⁷² MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 61., ISBN: 80-204-0655-7

⁷³ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 108, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁷⁴ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s. 199, ISBN: 978-80-7319-097-2

⁷⁵ Tamtéž, s. 199

⁷⁶ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 106, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁷⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 89, ISBN: 80-204-0655-7

⁷⁸ Tamtéž, s. 91

⁷⁹ Tamtéž, s. 89

Svůj podíl na Klausově neukotvenosti může mít skutečnost, že byl vzděláván v rámci projektu „nezávislých školních obcí“ (80) – experimentálního programu, značně volného vzdělávacího plánu středoškolského studia. Ředitel Odenwaldské školy, Paul Geheeb, mu dokonce umožnil vynechávat hodiny, které jej nebavily. Klaus Mann tento čas věnoval primárně četbě – na jeho tehdejších „literárním Olympu“ dominovali němečtí romantikové, nechyběl však ani Sokrates či Nietzsche, ze současníků byl pak umělecky ovlivněn Frankem Wedekindem či Franzem Kafkou. V neposlední řadě pro něj hrály důležitou roli umělecké osobnosti slavného otce i strýce, jejichž díla rovněž nevynechával. (81)

Literární tvorba Klause Manna se v prostředí internátů soustředila na kolektiv, jemuž byla také do jisté míry určena: „*Všichni jsme byli strašlivě intenzivní. Předčítal jsem děvčatům své verše, načež navazovaly nekonečné diskuse.*“ (82) Sám sebe považoval výhradně za básníka, používajícího v tvorbě tehdy méně typický volný verš. (83) Dominantně psal milostnou lyriku – některé ze svých veršů adresoval svému spolužákovi Utovi, do nějž byl zamilován, nikdy mu je však nedal přečíst. (84)

Přestože se taková volnost jeví jako ideální pro mladého umělce, realita byla nejspíše komplikovanější a Klausovi nepospěla. Profesorka Klingensteinová podotýká, že reformní vzdělávání patrně zapříčinilo jeho pozdější velký problém – nemožnost zařadit se do jakéhokoli společenství a chronickou samotu, která jej tížila již od raného dětství. (85)

V šestnácti letech se Klaus Mann rozhodl Odenwaldskou školu definitivně opustit, neboť měl pocit, že v ní není jeho místo. Příčinou však nejspíše nebyla ani tak nespokojenost se vzdělávacím režimem, jako spíše osobní pocit, že je všude na světě vyděděncem. Svou situaci popsal jako stav věčně osamělého člověka, který neustále hledá útočiště a do internátu nepatří: „*Kde bych však byl doma – to ví Bůh.*“ (86)

⁸⁰ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 89, ISBN: 80-204-0655-7

⁸¹ Tamtéž, s. 94-106

⁸² Tamtéž, s. 93

⁸³ Tamtéž, s. 94

⁸⁴ Tamtéž, s. 110

⁸⁵ přednáška Susanne Klingensteinové ze dne 1. 5. 2013 na téma „Klaus Mann – Turning Point (1942)“, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-yaoqtmYtg8>.

⁸⁶ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s. 199, ISBN: 978-80-7319-097-2

Konečné rozloučení se školními léty přinesl o několik let později skandál, když Klaus Mann publikoval v roce 1925 povídkový soubor *Vor dem Leben*. V povídce *Der Alte* vylíčil postavu postaršího ředitele internátu se slabostí pro mladé studentky. Paul Geheeb vnímal text jako urážku své osoby a v neposlední řadě nejspíše i jako projev nevděku. Konflikt nakonec zažehnal Thomas Mann, který se postavil na stranu svého syna. (87)

První rok po ukončení školy, z níž nakonec odešel bez maturity, Klaus Mann pobýval – s krátkým intermezdem v podobě jeho první návštěvy Berlína – na venkově, kde se pokoušel nalézt pocit spirituální jistoty, který potřeboval pro tvorbu, neboť zastával názor, že „každá niterná činnost člověka má náboženský, tedy Boha hledající charakter“. (88) Tento přechodný stav však netrval dlouho – již roku 1924 se Klaus Mann natrvalo usadil v Berlíně, aby zde rozvíjel svou tvůrčí činnost.

3.3 Raná tvorba (1925-1932)

Klaus Mann prožil turbulentní dobu dvacátých let nonkonformně a bohémsky. Jeho typickou vlastností, projevující se i v jeho raném díle, je cosi, co Golo Mann pojmenoval přídavným jménem „pringsheimovský“ (89) podle dívčího jména Katji Mannové (90) – otevřený život, sklon k veřejným přiznáním, potřeba hlasitě se projevit, šokovat.

Důvody pro přitahování pozornosti pomocí skandálů a velkých gest však mohly být způsobeny i jinými vlivy než pouze dědičným temperamentem a lehkomyšlností mládí. Svou roli mohl sehrát fakt, že Klaus Mann vstoupil do literárního světa přesně v době, kdy křivka popularity jeho otce dosáhla vrcholu. (91)

Extravagantní způsob vystupování Klaus Mann později vysvětloval snahou o vymanění se z neblahého vlivu otcova jména: „Kariéru jsem začínal v jeho stínu, a tak jsem se možná snažil přemíru a počínal si poněkud nápadně, aby mě zcela nepřehlíželi.“ (92) Možná právě kontroverze obklopující syna slavného spisovatele mohly být jedním z důvodů, proč se rané dílo Klause Manna těšilo velké oblibě čtenářské obce i v řadách předních berlínských novin, které vydávaly především jeho drobnější práce v podobě povídek či esejů. (93)

⁸⁷ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 286, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁸⁸ Tamtéž, s. 108

⁸⁹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s. 242, ISBN: 978-80-7319-097-2

⁹⁰ Tamtéž, s. 276

⁹¹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 109, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁹² REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s. 202, ISBN: 978-80-7319-097-2

⁹³ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 134, ISBN: 80-204-0655-7

Do literárního světa Klaus Mann oficiálně vstoupil roku 1925 vydáním knihy *Vor dem Leben*, souboru povídek a literárních skic, na nichž pracoval v „luxusní pustevně“ v podobě pokoje jednoho z nejlepších kurfürstendamských hotelů. (94) Ve své prvotině autor kombinuje romantický mysticismus s prvky generační zpovědi, a to pomocí typické románové postavy německé literatury dvacátých let – Kaspara Hausera. Šestnáctiletý hrdina, dosud nezkažený společností a odsouzený k smrti rukou neznámých vrahů, proplová příběhem pracujícím s naturalistickými tématy i motivy tělesnosti a ukazuje tak první výraznou tendenci rané tvorby Klause Manna – umělecké zbožšťování a marné hledání dokonalé „nejvyšší nevinnosti“.

Přestože se zdá být „vtrhnutí“ Klause Manna na literární pole dvacátých let činem rebelství vůči otcí, je zvláštním faktem, že jeho raná tvorba je stále – ač spíše ideově než tematicky – spojena s východisky děl Thomase Manna, což bych ráda prezentovala na příkladu dvou Klausových děl z této doby – divadelní hry *Anja und Esther* a románové prvotiny *Zbožný tanec*.

3.3.1 Anja und Esther

V divadelní hře *Anja und Esther* z roku 1925 sledujeme příběh skupiny čtyř teenagerů žijících ve škole izolované od okolního světa, připomínající klášter a vězení zároveň, pod vedením moudrého „Starce“. Do jejich takřka idylického světa vtrhne vetřelec – bohémský tanečník Erik, člověk vábíci je na lesk velkoměsta a vlastní fyzickou krásu. Mezi dětmi – bázlivou Anjou, dominantní Esther, skeptikem Jakobem a zasněným Kasparem – dochází ke zmatku vedoucím k rychlému rozkladu jejich kolektivu, který se posléze rozdělí na dvě skupiny – obdivovatele a nepřátele tajemného Erika. Situace graduje a nakonec vede Esther a Kaspara k rozhodnutí ústav opustit a zanechat v něm své blízké – přítele Jakoba a Kasparovu sestru, Estheřinu milenkou, Anju. Jakob se ještě naposledy zoufale pokusí situaci zachránit vraždou Erika, jeho plán však selže. V jedné z posledních scén mluví oba mladí lidé se Starcem, který jim dává možnost „vrátit se kdykoli domů“, načež Esther a Kaspar odjíždí s Erikem do Berlína. (95)

Je zajímavé, že již samotná fabule dramatu je vůči vzdoru konvencím v podstatě nestranná – nezdá se, že by jedna z prezentovaných možností – odejít či zůstat – nabízela větší perspektivy než druhá. Další podivuhodnou drobností je skutečnost, že Starce – možná související se stejnojmennou postavou z *Vor dem Leben* – je ve hře prezentován nekriticky. Veškerá vina za neštěstí mládeže leží na jejich rodičích, kteří však v ději nevystupují a dostáváme o nich pouze vágní informace.

⁹⁴ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 135, ISBN: 80-204-0655-7

⁹⁵ MANN, Klaus. *Anja und Esther*. Lipsko: Faber & Faber, 2003, 92 s., ISBN: 9783936618099

Anja und Esther rovněž představuje další zvláštní rys umělecké dráhy Klause Manna, a sice že kontroverze jeho díla je do velké míry umělá, tvořená spíše specifickými okolnostmi autorova osobního života a dobové recepce než obsahem samotného díla. Uvedení hry totiž přineslo vlnu rozporuplných reakcí způsobených především okolností, že v ní účinkovali Klaus Mann, jeho sestra Erika, dcera dramatika Franka Wedekinda Pamela a Gustaf Gründgens, pozdější nacistický funkcionář a intendant německých divadel, jemuž hraní ve společnosti potomků slavných rodičů přineslo mediální pozornost. (96)

Negativní kritické přijetí platí pro všechny hry Klause Manna z předexilové doby, například performance hry *Revue zu Vieren* z roku 1926 se často zvrhávaly v „boj s obecnstvem“ (97), komedie *Gegenüber von China* – řešící tehdy aktuální otázku „amerického“ a „evropského“ smýšlení – byla přijata chladně a odmítavě (98) a dramatická adaptace díla Jeana Cocteaua *Geschwister* vyvolala kvůli své subtilnosti a cílení na úzký okruh diváků silnou vlnu nenávisti. (99)

3.3.2 Zbožný tanec

Podobně zvláštní je případ románu *Zbožný tanec*, vydaného roku 1926, vyprávějího příběh mladinkého Andree, který pod tíhou pocitu selhání vlastní generace prchá do Berlína, kde začíná bohémský život německé spodiny dvacátých let jako kabaretní zpěvák, nucený žít se příležitostně vlastním tělem. Celý děj tvoří mozaiku vjemů a scén ze života na okraji společnosti – Andreas se bezhlavě platonicky zamiluje do bezcitného Nielse, pro nějž shání peníze a nakonec se za dobrodružných okolností vydává po jeho stopách do Paříže. Tam jej najde jako podnájemníka a milence jisté umělkyně. Všichni tři vyráží na divoký dada večírek, kde dochází ke rvačce mezi Nielsem a jeho společníci, která vulgárně křičí, že lidé Nielse milují jen pro jeho tělo. Andreas Nielse dostává do bezpečí, zároveň však odhaluje jeho závislost na drogách, a tak jej nechává odejít a sám odjíždí za poznáním nového světa. (100)

I *Zbožný tanec* vyvolal velkou senzaci, avšak poněkud jiného rázu než *Anja und Esther*. Největší kontroverze nevyvolaly „vnější“ prvky románu, mezi něž patří například zobrazení homosexuality, nýbrž skutečnost, že dílo napsal syn Thomase Manna, což knize vyneslo obrovskou publicitu. (101)

⁹⁶ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 111, ISBN: 978-80-7325-435-3

⁹⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 154, ISBN: 80-204-0655-7

⁹⁸ Tamtéž, s. 187

⁹⁹ Tamtéž, s. 239

¹⁰⁰ MANN, Klaus. *Zbožný tanec*. Praha: Mladá fronta 2006, 192 s., ISBN: 80-204-1306-5

¹⁰¹ *Der fromme Tanz*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2022. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Der_fromme_Tanz. [cit. 2024-03-30].

Nakolik šlo o stav patrně způsobený spíše tehdejšími zájmy o literární bulvár, je zvláštní, jak hluboko se – tehdy patrně předpokládaný – obraz *Zbožného tance* jako románové autobiografie zapsal do kulturní paměti, neboť i v seriálu *Mannovi* narážíme na scénu, v níž postava Thomase Manna pročitá synův román a s mírným znechucením praví Katje, že kniha je téměř jako Klausův osobní deník. (102)

3.3.3 Porovnání s filosofií Thomase Manna

Obě díla jsou si v mnohém podobná – dobovou recepcí, základními motivy, zaměřením se na prožitky velmi mladých lidí i rysy generační zpovědi. Dokonce by se dalo říct, že *Zbožný tanec* začíná tam, kde *Anja und Esther* končí. Přesto však mezi oběma texty vnímám rozdíl ve vlivu tvorby slavného otce.

Na zcela jasné úrovni lze jistě upozornit na to, že Andreasův otec, doktor Magnus, je ve *Zbožném tanci* líčen poměrně negativně – v jedné ze scén se dokonce svého syna vzdává a vkládá naděje do mladší generace zosobněné Andreasovou malou sestřičkou. Drobnou odchylku je možné vnímat i na implicitnějších rovinách – například v přístupu k idealizaci chlapeckého těla. Tento motiv považuje profesorka Klingensteinová za určující jak pro Klause Manna, tak i pro německou kulturu dvacátých let a jako hlavního teoretika ve své přednášce uvádí Thomase Manna a jeho *Smrt v Benátkách*. (103)

S tímto tvrzením profesorky Klingensteinové však nesouhlasím, neboť se mi zdá, že připisovat vyznávání této filozofie Klausovi Mannovi je přinejmenším diskutabilní. Už ve hře *Anja und Esther* křičí v jedné ze scén Jakob, že Erik je zničí krásou svého těla, a následně se jej pokusí zastřelit, což lze vnímat jako symbol pokusu o vzdor takovému stavu. Jakob však prohrává – své přátele zachránit nedokáže. Jinak je tomu v případě Andree, který sice Nielse – či Nielsovo tělo – milovat nepřestane, avšak nakonec se z jeho vlivu vymaní, což se například v dílech Thomase Manna, kde je láska k mladému chlapci většinou fatální, nikdy nestane.

3.3.4 Hledání cesty

Během roku 1925 se Klaus Mann začal zapisovat do povědomí německého čtenářstva. Rozhodně se však nedá tvrdit, že by byly počátky jeho tvorby snadné – spíše naopak. (104)

Projevy uznání ze strany spisovatelů byly zcela ojedinělé. Jednu z mála výjimek činil případ rakouského spisovatele Stefana Zweiga, který stál na straně Klause Manna a od počátku vkládal do jeho tvorby velké naděje. (105)

¹⁰² *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E1, Teil 1, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001

¹⁰³ přednáška Susanne Klingensteinové ze dne 1. 5. 2013 na téma „Klaus Mann – Turning Point (1942)“, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-yaoqtmYtg8>.

¹⁰⁴ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 183, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 143-144

Obecně se však literární kritika po celá dvacátá léta předháněla v odsuzování Klause Manna jako zhýčkaného, snobského a namyšleného syna z dobré rodiny, jehož dílo postrádá jakékoli umělecké kvality. (106) Znáмым nepřítelem Mannova díla byl například spisovatel Kurt Tucholski. (107)

Situace začínajícího spisovatele se zdála být ještě zhoršena novelou Thomase Manna *Zmatek a raný žal* z roku 1925. Ta vypráví – s fixní fokalizací (tj. z pozice stále stejné postavy) (108) na osobě váženého otce – příběh jednoho večera německé intelektuální rodiny v dobách počínající inflace. Rozpaky ze strany Klause Manna patrně vzbudila postava syna Bertíka, který je v knize prezentován jako netalentovaný a afektovaný mladík, z něž pravděpodobně nikdy nevyroste dobrý umělec. (109)

Klaus Mann na dílo otce, jež považoval za útok na svou tvorbu, reagoval dalším „novelovým zločinem“ (110) – povídkou *Kindernovelle* z roku 1926, v níž nechá postavu otce, slavného filozofa, zemřít hned v první větě a zbytek příběhu je připomínán pouze jako posmrtná maska. (111)

Je možné, že právě vydání *Kindernovelle*, jež Klausovi Mannovi přineslo první mezinárodní úspěch (112), pevněji potvrdilo předpokládanou autobiografičnost novely *Zmatek a raný žal*, která se svým dějem shoduje s první dramatickou sekvencí seriálu *Mannovi – román století*. (113)

Roku 1926 podnikl Klaus Mann svou první cestu do Paříže, kde se seznámil s tehdejšími předními umělci – André Gidem, Jeanem Cocteauem či René Crevelem, o nichž dlouze pojednává ve svých memoárech. René Crevel měl na Klause i vliv ideový – filozofie tohoto surrealisty se propsala do Mannových pozdějších myšlenkových východisek objevujících se v jeho exilových románech, o nichž podrobněji pojednávám v kapitole věnované jejich samotným rozborům.

¹⁰⁶ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 109, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁰⁷ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H, 2010, s. 202-203, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹⁰⁸ KUBÍČEK, Tomáš; BÍLEK, Petr A. a HRABAL, Jiří. *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013, s. 150, ISBN: 978-80-7272-592-2

¹⁰⁹ MANN, Thomas. *Zmatek a raný žal*. In: MANN, Thomas. *Novely a povídky*. Praha: Odeon, 1979, s. 265-291, ISBN: 01-072-79

¹¹⁰ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 286, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹¹¹ Tamtéž, s. 287

¹¹² STRÍTECKÝ, Jaroslav. Svědectví prožitého života. In: MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 462. ISBN 80-204-0655-7

¹¹³ *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E1, Teil 1, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001

Klaus Mann se rozhodl využít ve svůj prospěch výhod plynoucích ze slávy otcova jména. Společně se sestrou Erikou se na konci dvacátých let vydali – jako „Mann’s twins“ – na cestu kolem světa. Finance získali díky přednáškám konaným v USA společně s přítelem z dětství, Ricki Hallgartenem, částečně však rovněž na finanční náklady Thomase Manna.

O svých zážitcích vydali bratr se sestrou společně psaný cestopis *Rundherum*, který je zajímavým příkladem nového přístupu k sebe prezentaci obou sourozenců. Ve svém textu předstírají drsnost a svěťáctví, zdůrazňují své kontakty s prominenty, sami sebe tím zcela vědomě dosazují do narativu o zhýčkané „zlaté mládeži“. (114) Přestože se zdá tento přístup, možná až příliš křiklavě zdůrazňující možnosti plynoucí z finančního zajištění, jako netaktický a nepochopitelný, nejspíš má své kořeny na začátku dvacátých let, kdy jsou již v novele *Zmatek a raný žal* postavy starších dětí prezentovány jako intelektuální proletariát – postava sedmnáctiletého Bertika je dokonce vnímána jako „mužik“. (115)

Dalším možným důvodem svěťáckého ladění cestopisu může být i snaha o únik před stále zhoršujícími se vnějšími starostmi, kterou ještě silněji odhaluje anekdotický charakter druhého – literárně již značně pokročilého (116) – společného cestopisu, *Das Buch von der Riviera*, z roku 1931 (117), jež sourozenci sepsali na základě svých zážitků z cest po jižní Francii, kde navštívili místa jejich budoucího exilu na Côte d'Azur.

Antiteticky k nadšenému tónu cestopisných knih se beletristická tvorba Klause Manna posouvala do nových – značně odlišných – rovin.

Ve svém románu *Alexander – Roman der Utopie* se Klaus Mann pustil do tematizace historické látky, a to za použití velkého množství historických pramenů v podobě spisů Homéra, Xenofona či Aristotela. (118) Autor v příběhu líčí stručným a věcným stylem osudy známého makedonského dobyvatele. Spíše než na velké války a rozmach říše však klade důraz na popis mezilidských vztahů, mezi nimiž dominuje Alexandrův komplikovaný vztah s přítelem Kleitem a konflikt mezi Alexandrem – dle některých názorů silně autobiografickou postavou (119) – s jeho otcem Filipem II. Makedonským, jež ve svém boji o historickou slávu a nesmrtelnost nakonec prohrává. (120)

¹¹⁴ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 109, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹¹⁵ MANN, Thomas. *Zmatek a raný žal*. In: MANN, Thomas. *Novely a povídky*. Praha: Odeon 1979, s.266, ISBN: 01-072-79

¹¹⁶ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 110, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹¹⁷ Tamtéž, s. 109

¹¹⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 195, ISBN: 80-204-0655-7

¹¹⁹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.191, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹²⁰ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 195, ISBN: 80-204-0655-7

Určující charakter motivu konfliktu mezi otcem a synem nejlépe vyzdvihuje vydání autorovy první autobiografie v roce 1932 *Kind dieser Zeit*, v níž popisuje dobu svého dětství a komentuje jak poměry uvnitř rodiny, tak svá vlastní umělecká i ideová východiska. Prvotním záměrem se však nezdá být ani tak touha po skandálu z řad příslušníka slavného rodu a vyzdvihování sebe sama coby trpitele nuceného snášet stín otcovy slávy, jako spíše vysvětlení své situace coby syna slavného spisovatele, kterému není dopřáno být posuzován bez předsudků vyplývajících ze zaujatosti dobového čtenářstva. Své postavení shrnuje Klaus Mann slovy:

„*Své nezaujaté čtenáře jsem ještě nenašel. Nejen nenávistně, nýbrž i vstřícně smýšlející čtenář si konstruuje souvislost mezi tím, co píší, a literárním dílem otce.*“ (121)

Posledním Klausovým „předexilovým“ románem z roku 1932 je *Treffpunkt im Unendlichen* – „*pokus epicky ztvárnit celkovou problematiku skupiny mezinárodních bohémů*“. (122) Příznačně se jedná o generační zpověď vyjadřující nemožnost nalézt akceptovatelný smysl života. (123) Celým románem se nese myšlenka o odsouzenosti individua k osamělosti bez vlastního domova a nejasná předzvěst budoucí katastrofy, před níž nelze uniknout, již lze vnímat jako tušení brzkého nástupu nacismu k moci. (124)

Již ve své době bylo předpokládáno, že román skrývá v některých postavách aluze na osobnosti, s nimiž se Klaus Mann dobře znal. Patrně nejkontroverznějším případem je postava Richarda Gomstädtera, jehož osobnost byla údajně silně ovlivněna osobou Ricki Hallgartena a který na konci románu umírá vlastní rukou kvůli tragické homosexuální lásce. (125) Okolnost, že Ricki Hallgarten spáchal téhož roku sebevraždu – stejným způsobem jako Richard Gomstädter – vedla Rickiho bratra Wolfganga k útokům na Klause Manna jakožto spoluviníka tragické události. (126)

¹²¹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H, 2010, s. 110-111, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹²² FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 238, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹²³ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 505, ISBN: 978-80-7277-560-6

¹²⁴ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 111, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹²⁵ Tamtéž, s. 288

¹²⁶ Tamtéž, s. 288

Méně problematičké se jeví narážky na Gustafa Gründgense či Gottfrieda Benna. (127) Ani jejich výstup však nepostrádá zajímavost, neboť oba umělci se jako lehce metamorfované románové charaktery podruhé setkali ještě v jednom díle Klause Manna, románu *Mefisto*, kde představují příslušníky své generace, kteří selhali ve vlastních morálních zásadách a nabídli své umělecké nadání představitelům třetí říše.

3.4 Pepřem proti zlu (1933)

K prvnímu výraznému prolnutí osudů Klause Manna s pohnutými dějinami Evropy došlo dle autorova vlastního názoru na začátku třicátých let, spojených s rychlým vzestupem nacismu v Německu. Toto období je v *Bodu obratu* – v narážce na román *Politická novela* spisovatele Bruno Franka (128) – podáváno zcela ve starozákonním duchu jako éra množících se „apokalyptických znamení“ (129), která však zůstala nevyslyšena.

V *Bodu obratu* si Klaus Mann vyčítá, že před Hitlerovým uchopením moci mohl pro záchranu Německa udělat více, ačkoli zároveň připouští, že proti nacionálním socialistům ve svých politických polemikách a glosách brojil již od samého počátku. (130) Své texty z té doby však zároveň odsuzuje pro jejich tón, který „je začasťe zdůrazněně důvěřivý nebo blahosklonný, což je mi ted' trapně“ (131), a tak se může zdát, jako by měl Klaus Mann skutečně na celé situaci podíl německé „kolektivní viny“.

Mnohé však svědčí o opaku – již v roce 1930 se Klaus Mann ostře vyhraňoval proti tezi, že „barbarství je nové smýšlení“. (132) V otevřeném dopise nazvaném *Jugend und Radikalismus*, jež vyšel ve sbírce esejů Klause Manna *Auf der Suche nach einen Weg* roku 1931, se Klaus pustil do ostré polemiky se Stefanem Zweigem, který se pokoušel na fašizující tendence mladší generace pohlížet s tolerancí. (133) Klaus Mann zde vyjádřil svůj naprostý nesouhlas s ochotou akceptovat nacismus jako „revoltu mládeže“ a sám sebe psychologicky jasně vyprofiloval jako zarytého antinacistu, popírajícího možnost intelektuálů nacionální socialismus jakkoli ospravedlňovat:

„Mezi námi a jimi není možné žádné spojení; ostatně oni jsou první, kteří by jakékoli styky odmítli gumovými obuškami. Psychologicky se dá pochopit všechno, dokonce i gumové obušky. Ale já tuto psychologii odmítám. Nechci je chápat, jsem proti nim.“ (134)

¹²⁷ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 111

¹²⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 223, ISBN: 80-204-0655-7

¹²⁹ Tamtéž, s. 252

¹³⁰ Tamtéž, s. 228

¹³¹ Tamtéž, s. 238

¹³² REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.225, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹³³ Tamtéž, s. 226

¹³⁴ Tamtéž, s. 227

Zcela směrodatným pro ukázkou Klausovy politické angažovanosti v období před nástupem Hitlera k moci byl program Pepřenky, politického kabaretu založeného Erikou Mannovou. (135) Klaus se v podniku angažoval coby autor písňových textů a básní. (136) Svou premiéru si podnik odbyl 1. ledna 1933 v malém mnichovském divadle Bonbonierre (137) a již první večer zaznamenal nadšené ohlasy diváků, kteří byli okouzleni jeho programem, i tisku, jež k němu přistupoval blahosklonně. (138)

Golo Mann ve svých memoárech podotýká, že německý program kabaretu nebyl ještě tak silně antinacistický jako jeho pozdější exilová verze a soustřeďoval se spíše na umnou kritiku typických maloměšťáckých předsudků. (139) Na implicitnější úrovni lze však v mnoha písních z této doby vnímat nezanedbatelný politický podtext – například v písňovém textu *Kinderlied*, napsaném v únoru 1933. Jeho předposlední sloka končí verši: „*So lange sie mich hier noch singen lassen – Will ich nicht weinen und zufrieden sein.*“ (140), jež lze vnímat jako narážku na útisk svobody slova a projevu.

V podobném stylu, stavějícím na narážkách, se neslo i mnoho textů, které vznikly po znovuoobnovení Pepřenky v exilu. Jako nejtypičtější příklad jakési „lyrické kritiky“ soudobých poměrů lze uvést slavnou píseň *Kaelte*, známou díky refrénu „*Warum sind wir so Kalt? – Warum tut Kaelte weh? – Warum? Die Welt wird bald – Nur lauter Eis und Schnee.*“ (141), jež rovněž zazní ve druhé epizodě seriálu *Mannovi – román století*. (142) Dalším osudům tohoto kabaretu se věnuji v příloze mé práce.

Sourozenci Mannovi se pro své politické aktivity dostali na seznam nežádoucích osob. Klaus v *Bodu obratu* vypráví o tom, že v době převzetí moci byli se sestrou na lyžařské dovolené v Rakousku. Když se vrátili domů, čekal na ně jejich osobní řidič – dlouholetý člen NSDAP a špicel tajné policie, v němž se však na poslední chvíli pohnulo svědomí – se zprávou, že musí rychle prchnout ze země. Klaus líčí absurditu jeho posledního večera v Německu, kdy v mnichovské vile pil s řidičem archivní koňak Thomase Manna. (143) Těžko říci, co se může v takový moment odehrávat v lidské mysli. Jedno je však jisté – byl-li doposud Klaus emigrantem symbolickým, ten večer se stal emigrantem skutečným.

¹³⁵ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 112, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹³⁶ Tamtéž, s. 120

¹³⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 254, ISBN: 80-204-0655-7

¹³⁸ Tamtéž, s. 255

¹³⁹ MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky – mládí v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 379, ISBN: 978-80-200-2051-2

¹⁴⁰ MANNOVÁ, Erika. *Kinderlied*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/118728>. [cit. 2024-03-30].

¹⁴¹ MANNOVÁ, Erika. *Kälte*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/118714>. [cit. 2024-03-30].

¹⁴² *Die Manns – Ein Jahrhundertroman*, Teil 2, Německo 2001, režie Heinrich Breloer

¹⁴³ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 256-258, ISBN: 80-204-0655-7

3.5 „Kde jsem já, tam je Německo.“ (1934-1939)

Většina vrcholných textů Klause Manna byla napsána v období jeho exilu. Jde o paradoxní stav, a to hned z několika důvodů – nejistota existenční i finanční, okolnost, že Klaus Mann musel opustit vlast v podstatě ze dne na den, či skutečnost, že právě v prvních exilových letech zemřelo mnoho Klausových přátel, například spisovatel Wolfgang Hellmert (144) nebo již zmiňovaný René Crevel. (145) Možná právě složitost situace, v níž se v tu dobu nacházel, vedla Klause Manna v letech jeho evropského exilu k horečné aktivitě, hraničící až s hektičností – angažoval se jako spisovatel, novinář, reportér a řečník. (146)

Na počátku svého exilu Klaus Mann založil literární měsíčník s antinacistickým programem *Die Sammlung*, jež vycházel od září 1933 v amsterodamském nakladatelství Querido Verlag. Ačkoli měl časopis jasné politické vymezení, jeho účelem nebylo pouze ukázat exilové „lepší Německo“ okolnímu světu, nýbrž i „seznámit emigranty s duchovními směry v jejich hostitelských zemích“ (147), a tím posílit umělecký protinacistický odpor, jehož zakladatelem se tímto Klaus Mann v podstatě stal. (148) V *Die Sammlung* byly kromě prací německých spisovatelů uveřejňovány i texty amerických, francouzských či ruských autorů mezinárodního věhlasu, jakými byli například Ernest Hemingway, Romain Rolland či Ilja Erenburg. (149)

Ačkoli Klaus Mann pracoval bez nároku na výplatu a pro svůj projekt dostával peněžní podporu ze strany svých přátel, *Die Sammlung* nedokázal finančně udržet a časopis v roce 1935 – po vydání 24 čísel – zkrachoval. (150)

I přes náročnou životní situaci byl Klaus Mann v tomto období mimořádně literárně činný:

„Psal jsem s chutí; psal jsem rychle a mnoho, každý rok jednu knihu, k tomu ještě přistupovaly redakční povinnosti, přednášky, články, texty pro „Pepřenku“ a různé jiné vedlejší práce.“ (151)

¹⁴⁴ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 282, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 304

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 206

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 268

¹⁴⁸ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 112, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁴⁹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 268, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁵⁰ *Die Sammlung*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Sammlung. [cit. 2024-03-30].

¹⁵¹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 300-301, ISBN: 80-204-0655-7

Je zvláštní, že ačkoli byl Klaus Mann ve velkém pracovním vypětí, po celou dobu jeho exilu jej neustále zrazovaly finance – počínaje rokem 1933 byl neustále existenčně závislý na finanční podpoře ze strany rodičů, což mohlo být jedním z důvodů zhoršení vztahu Klause Manna s otcem. (152)

V této fázi emigrace, již jsem se mírně nepřesně rozhodla označovat jako „evropská“, vznikly patrně tři nejslavnější exilové romány Klause Manna – *Útěk na sever* (1934), *Mefisto* (1936) a *Vulkán* (1939). Těmto literárním dílům se podrobněji věnuji v části mé práce určené jejich samotným rozborům.

V tomto období Klaus Mann napsal – stejně tak jako Thomas Mann, Heinrich Mann, Bertold Brecht či Lion Feuchtwanger – dva texty zpracovávající historické téma, a to formou tíhnoucí k cyklickému románu (153), jednomu ze dvou – často se však prolínajících – dominantních směrů tohoto žánru, typického pro demokraticky zaměřené exilové spisovatele a vyznačujícího se svým filozofickým založením a základním východiskem v podobě Nietzscheho teorie věčného návratu. (154)

První z nich – jež sám autor označoval jako svou „nejupřímnější a nejosobnější“ (155) knihu – *Patetická symfonie* byl publikován v roce 1935 nakladatelstvím Querido Verlag. Příběh posledních let života Petra Iljiče Čajkovského se stejně jako autorův přechodní román *Útěk na sever* zaměřuje na psychologii hlavní postavy, z níž takřka nespouští fokalizaci a jejíž myšlenky jsou často zaznamenávány prostřednictvím rozsáhlých vnitřních monologů.

Přesto kniha představuje lehký odklon od „typický“ exulantského cyklického románu, a to svým velice silným zaměřením na detailní zobrazení individuální psychiky jediné postavy, touhy po smrti či otevřeně homosexuálním hlavním hrdinou. V neposlední řadě pak upoutává až pedantský důraz na technickou stránku románu (156), jež v letech počínající emigrace nebyla od exilového románu vyžadována ani mnohými literárními vědci. (157)

Ačkoli by se mohlo zdát, že je tím pádem *Patetická symfonie* jakýsi pozdní dozvuk „umění pro umění“, sám Klaus Mann tuto tezi v *Bodu obratu* odmítá a vysvětluje implicitní chápání charakteru Petra Iljiče Čajkovského jakožto symbolického emigranta: „*Byl emigrant, exulant, nikoli z politických důvodů, nýbrž proto, že se nikde necítil doma a nikde doma nebyl.*“ (158)

¹⁵² REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.206, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹⁵³ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 311, ISBN:978-80-246-1357-4

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 312

¹⁵⁵ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.199, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹⁵⁶ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 116, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁵⁷ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 76, ISBN: 32-003-85

¹⁵⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 302, ISBN: 80-204-0655-7

Druhý – v mnohém odlišný – případ tvoří novela *Vergittertes Fenster*, již Klaus Mann napsal v létě roku 1937 a o několik měsíců později publikoval. Hlavní postavou je král Ludvík II. Bavorský, jehož zářná léta jsou však připomínána pouze pomocí analepsí a důraz je kladen na popis jeho posledních let, kdy se z monarchy stává „člověk poznamenaný, ztracený, obět' podlýých úkladů a vlastní pýchy, psychopat, mučedník, královský trpitel, podobnější pozdnímu Oscaru Wildovi než Wagnerovu hrdinovi.“ (159) Celým dějem se – podobně jako v případě *Patetické symfonie* – nese otázka sebevraždy. Jako svůj největší inspirační zdroj pro sepsání díla sám autor v *Bodu obratu* uvádí štěstí ze seznámení s pozdějším americkým divadelním kritikem Thomasem Quinsem Curtissem, jemuž je text dedikován. (160)

Svou novelu vnímal Klaus Mann jako hříčku, eskapismus vzešlý z prchavého pocitu radosti, „veselý výlet do melancholicky estetizující oblasti, do staré, milé, důvěrně morbidní pohádkové říše.“ (161) Na jiných místech o díle hovoří jako o „záškoláctví“. (162) Tezi o *Vergittertes Fenster* jakožto o „rozpuštělém“ díle však narušuje okolnost, jak moc hlavní téma textu – sebevražda – odpovídá psychickému stavu, s nímž Klaus Mann v té době sám bojoval. Seznámením s Curtissem Klaus započal jeden z největších „vážných vztahů“ (163) ve svém životě. Antitezi radosti z nové lásky v Klausových denících představují úvahy o smrti a sebevraždě (164), které jej provázely po většinu života. (165) Je možné, že umělecká tematizace této látky mu mohla sloužit jako psychohygiena, což by potvrdzovalo podprahové „emigrantské“ vlivy, jež text formovaly.

Ačkoli vztah s Curtissem nakonec vydržel pouze několik měsíců, mohl mít vliv na Klausovy stále častější návraty do Spojených států, které se pro něj měly stát jakýmsi nadějným „druhým domovem“, navzdory tomu, že o sobě ve dvacátých letech rád mluvil jako o „evropském intelektuálovi“. (166)

¹⁵⁹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 335, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 336

¹⁶¹ Tamtéž, s. 335

¹⁶² Tamtéž, s. 336

¹⁶³ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 115, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁶⁴ MANN, Klaus. *Tagebuch. 30.3.1937-14.9.1937*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/12814>. [cit. 2024-03-30].

¹⁶⁵ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 115, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁶⁶ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 184, ISBN: 80-204-0655-7

Fakt, že Klaus Mann těsně před vypuknutím druhé světové války cílil primárně na americké čtenáře, dokládá vydání textu *Escape to Life* roku 1939, který je již psán anglicky a na němž Klaus pracoval společně se sestrou Erikou. (167) Ve své sbírce esejů sourozenci představovali americkému publiku evropskou exulantskou kulturu a její čelní představitele – formálně se jednalo o neustále se rozšiřující slovník německojazyčné emigrantské elity. (168) Ve velice podobném duchu se nesla i jejich druhá sbírka esejů *The Other Germany*, kterou se snažili v atmosféře nadcházejícího konfliktu ukázat „to *lepší*, to *skutečné* Německo, od kterého jsme stále ještě očekávali, že se probudí, pozvedne.“ (169)

Evropský exil pro Klause Manna definitivně skončil tragickým výbuchem „vulkánu“ (170) – válkou, jak popisuje předválečný stav Evropy ve své autobiografii. Přesto Klausův „konec evropské éry“ s sebou nese i jistou kariérní naději – několik týdnů před vyhlášením druhé světové války vyšel jeho román *Vulkán* (171), který Thomas Mann pochválil ve vřelém dopisu, jež jeho syn vnímal jako „krásný, potěšující a útěšný dar“ (172), který přinesl do rodinného vztahu jisté usmíření, ačkoli vzájemné odcizení přetrvávalo. (173)

V srpnu 1939 Klaus Mann poznamenal: „*Se svou family jsem to trefil, člověk nemůže být zcela sám, jestliže k něčemu patří a je toho součástí.*“ (174) Znamenala však rodina pro Klause zároveň domov, lék proti „trpkému pocitu osamělosti“ emigrace, tak často tematizovanému v jeho knihách?

Když Thomas Mann v roce 1938 dorazil do Ameriky, prohlásil: „*Kde jsem já, tam je Německo.*“ (175) Zůstává otázkou, zda za občana takového Německa považoval i svého syna.

¹⁶⁷ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 116, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁶⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 344, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 357

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 357

¹⁷¹ Tamtéž, s. 339

¹⁷² REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.210, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹⁷³ Tamtéž, s. 208

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 210

¹⁷⁵ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 126, ISBN: 978-80-7325-435-3

3.6 Čas učinit rozhodnutí (1940-1942)

Léta 1940 – 1942, tedy doba mezi Klausovým trvalým usazením v Americe a jeho narukováním do armády USA, jsou v *Bodu obratu* popisována pomocí deníkových zápisů. V nich se autor zabývá primárně svým politickým angažováním v nové zemi s důrazem na založení časopisu *Decision*, po němž celá kapitola nese název. Ze zjevných důvodů se úzkostně vyhýbá soukromému životu, v čemž se odlišuje od „opravdového“ deníku, který si v té době vedl. (176)

První prózu v angličtině napsal Klaus Mann v létě 1940 a publikoval následujícího roku. Novela *Speed* se od předcházejících autorových děl liší v mnoha ohledech – neexperimentuje, je věcná, stručná, pohrává si s možnostmi nového jazyka stejně jako postava amerického podvodníka a tuláka Speeda, po němž nese název. Velmi zajímavým detailem novely je využití autodiegetického vyprávěče či leitmotiv zimy, což je v poetice Klause Manna poměrně netypické. První jazykové korektury knihy, s níž Klaus Mann nebyl příliš spokojen (177), dělal Klausův přítel, spisovatel Christopher Isherwood, jemuž byla novela věnována (178) a jenž text považoval za Klausův nejzdařilejší.

Stejně jako formální zpracování se i fabule vyznačuje relativní strohostí. Chronologicky – jedinou výjimku tvoří krátké použití prolepsy na začátku – je vyprávěn příběh emigranta a životního ztroskotance Karla Krolla, jenž se pod tíhou stesku po domově a nesnázích amerického exilu zaplétá do přátelství s mladým Speedem, příživníkem a překupníkem drog. Ten hrdinu dostává do závislosti na marihuaně, což nakonec málem způsobí Krollův pád na společenské dno, od něž je emigrant zachráněn vlivem šťastné náhody, která mu umožní začlenit se do „normálního“ života ve své nové zemi.

Důvodů, proč Klaus Mann ve své první „americké“ knize odstoupil od svých předcházejících uměleckých tendencí a zaměřil se na „modelové“ zpracování emigrantské látky, se nabízí hned několik – děsivá politická situace, nutnost přizpůsobení se nové čtenářské obci či skutečnost, že autor již tou dobou pracoval na shánění finančních prostředků (179) pro připravovaný měsíčník *Decision* (180), jež vycházel v letech 1941-1942.

¹⁷⁶ MANN, Klaus. *Tagebuch. 5.6.1940-11.12.1942*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/10070>. [cit. 2024-03-30].

¹⁷⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 370, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁷⁸ MANN, Klaus. *Speed. A Story*. Online. Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/122904>. [cit. 2024-03-30].

¹⁷⁹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 367, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 374

„Další literární magazín? Právě teď uprostřed hrůzných muk – právě teď, když se planeta svíjí v záchvatu agónie? Ano! Nové fórum pro kreativního ducha – teď, přesně v tento moment fatálního rozhodnutí; a přesně tady,“ (181) napsal Klaus Mann v úvodu – ve všech číslech shodně nadepisovaného jako *Issues at Stake* – prvního čísla, jež vyšlo v lednu 1941. Předpoklady pro úspěch časopisu se zdály být skvělé – mezi jmény editorů figurovali například spisovatelé Stefan Zweig či Aldous Huxley (182) a první čísla byla přijata s téměř jednohlasným nadšením (183), projevujícím se velkým množstvím předplatitelů. (184) *Decision* se od předešlého *Die Sammlung* lišil primárně škálou své působnosti – zatímco předcházející měsíčník se eminentně dotýkal tématu německé emigrace, *Decision* měl mít „světoobčanský“, a tudíž i „americký“ charakter, což nejlépe dokládá prohlášení Klause Manna: „*Mou ctížádostí je stát se světoobčanem americké národnosti.*“ (185)

Vydávání časopisu však od počátku provázely komplikace. *Decision* byl opakovaně kritizován a označován jako příliš „uprchlický“, což sám Klaus Mann shrnuje v úvodu posledního dvojčísla větou: „*Já sám jsem to, čemu říkají 'uprchlík'.*“ (186) Jako mnohokrát v jeho životě jej rovněž začala zrazovat finanční situace (187), která se podle – v tento moment již anglicky psaných – deníkových zápisů překlenuje do stavu, v němž Klaus Mann neměl peníze ani na pokrytí svých základních životních výdajů. (188)

Autor byl v té době navíc v hledáčku FBI (189) jako komunistický živel – „agent Moskvy“ (190) – a kvůli své homosexualitě rovněž stíhán jako „sexuální zvrhlík“. (191) Velice pravděpodobně šlo o faktor výrazně přispívající k postupné stagnaci a nakonec úplnému zkrachování akciové společnosti „*Decision Incorporated*“ (192) na počátku roku 1942.

¹⁸¹ *Decision*. 1941, roč. 1, č. 1, sv. 1., s. 6., dostupné z: <https://collections.library.yale.edu/catalog/12406756>. [cit. 2024-03-30].

¹⁸² MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 367, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁸³ Tamtéž, s. 377

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 377

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 359

¹⁸⁶ *Decision*. 1942, roč. 2, č. 1-2, sv. 3., s. 4., dostupné z: <https://collections.library.yale.edu/catalog/14464920>. [cit. 2024-03-30].

¹⁸⁷ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.206, ISBN: 978-80-7319-097-2

¹⁸⁸ MANN, Klaus. *Tagebuch. 5.6.1940-11.12.1942*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/10070>. [cit. 2024-03-30].

¹⁸⁹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 114, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 116

¹⁹¹ Tamtéž, s. 114

¹⁹² MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 374, ISBN: 80-204-0655-7

Je zvláštní, že právě v této pro Klause Manna nesmírně tíživé době vyšla jeho autobiografie *The Turning Point*, později doplněná a s úpravami přeložená do němčiny jako *Der Wendepunkt (Bod obratu)* (193), psaná lehce a precizně, otáčející se za jeho pětatřiceti lety života jako pokračování *Kind dieser Zeit*. (194) Profesorka Klingensteinová upozorňuje, že funkce tohoto díla je především politická a je třeba na ně pohlížet spíše než jako na historicky přesné memoáry jako na snahu autora o prezentaci „německé duše“ nepříliš empatickému většinovému mínění. (195)

The Turning Point však zároveň plnil i silně osobní účely. Jakožto „příběh Němce, který se chtěl stát Evropanem, příběh Evropana, který se stal světoobčanem“ (196) měl Klaus Mannovi pomoci splnit jeho velký sen konečného vymanění se z pozice „outsidera“ (197) – vstoupit do armády USA.

3.7 Spisovatel bojující a prohrávající (1943-1946)

Možnost aktivní účasti Klause Manna ve válce – „přání se zařadit, sloužit“ (198) – od počátku provázely problémy, které se týkaly špatného postavení autora jakožto osoby sledované FBI. Zdaru plánu neprosperovala ani Klausova nákaza syfilidou na počátku roku 1942 (199), jež – ačkoli byla téhož roku vyléčena – vedla k jeho označení jako neschopného vojenské služby v rámci kategorie F4.

¹⁹³ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 460, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁹⁴ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 117, ISBN: 978-80-7325-435-3

¹⁹⁵ přednáška Susanne Klingensteinové ze dne 1. 5. 2013 na téma „Klaus Mann – Turning Point (1942)“, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-yaoqtmYtg8>.

¹⁹⁶ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 383, ISBN: 80-204-0655-7

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 374

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 395

¹⁹⁹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 117, ISBN: 978-80-7325-435-3

Autor byl iritován nutností vnučovat se armádě – své rozhodnutí opakovaně žádat o povolávací rozkaz přičítal vlastnímu „znechucení a masochismu“. Z bezmoci a smutku dokonce uvažoval o sebevraždě. (200) Jeho psychickému stavu nejspíše nepříspěla ani skutečnost, že pro definitivní schválení narukování a následné naturalizace byl donucen předložit vojenské komisi důkazy ohledně své neangažovanosti v komunistické straně a rovněž předstírat, že je heterosexuál, což – jak komentuje v dokumentaristické pasáži seriálu *Mannovi – román století* Golo Mann – byla naprostá nepravda. (201) Složitý proces skončil úspěchem v prosinci roku 1942, kdy byl Klaus Mann – po řadě byrokratického zdržování – do americké armády přijat. (202)

Přesto měla Klausova touha po nasazení i své světlé stránky – vedla ke zlepšení vztahu s Thomasem Mannem, který byl hrdý, že se jeho syn rozhodl „*zcela správně a statečně jako muž*“. (203)

Svůj „mezičas“ přípravy na výcvik využil autor pro napsání studie *André Gide and the Crisis of Modern Thought*, již publikoval roku 1943, podrobné analýzy tvorby André Gida, doplněné o Klausovy osobní zážitky se spisovatelem a nesoucí myšlenku víry v sílu literatury. (204) Sám Gide byl velmi potěšen zájmem o výklad jeho díla. (205) Interpretacím Gidových děl se pak Klaus věnoval i po válce – roku 1948 vyšlo německy psané dílo *André Gide: Die Geschichte eines Europäers*.

Poslední kapitola nazvaná „Bod obratu“ (206), popisující Klausovo působení v armádě a zároveň zakončující celou autobiografii, je koncipována jako sled chronologicky řazených dopisů, jež autor adresoval své rodině, přátelům či kolegům z uměleckého prostředí. I v této části však dochází k poměrně výraznému rozevírání „nůžek“ mezi náladou deníků a memoárů. Zatímco v prvním jmenovaném zdroji je armáda líčena bez nadšení se silným zdůrazněním vnitřních zmatků a komplikací, jež předcházely nasazení, memoáry líčí nešvary byrokracie a výcvikového tábora s humorem a nakonec celkem neproblematicky dochází k přesvědčení, že je americká armáda „*jedna z nejliberálnějších, nejinteligentnějších armád, které kdy existovaly, a nejliberálnější a nejinteligentnější z těch, které teď existují*.“ (207)

²⁰⁰ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.210, ISBN: 978-80-7319-097-2

²⁰¹ *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E2, Teil 2, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001

²⁰² MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 398, ISBN: 80-204-0655-7

²⁰³ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.208, ISBN: 978-80-7319-097-2

²⁰⁴ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 117, ISBN: 978-80-7325-435-3

²⁰⁵ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 418, ISBN: 80-204-0655-7

²⁰⁶ Tamtéž, s. 399

²⁰⁷ Tamtéž, s. 454

Jako dominantní důvod k adoraci „krásného“ období ve vojsku se jeví především fakt, že se Klaus Mann v armádě cítil jako součást kolektivu, ať již ve výcviku mezi mladšími rekruty, kteří jej přezdívali „The Professor“ (208), či ve skupině armádních novinářů, a to nejprve v táborovém periodiku *The Message* (209) a po vylovení v Itálii v listech *Stars and Stripes*. (210) Jako prvek vyvazující Klause Manna z „řetězu“ (211) v podobě postu emigranta působila rovněž jeho naturalizace, k níž oficiálně došlo 25. září 1943. (212)

Jako antiteze k představě armády jakožto léku proti vydědění a samotě však působí tvorba Klause Manna z této doby – děje se tak například v povídce *The Monk*, která – ač v jiných ohledech laděna v humorném rázu – vypráví smutný příběh vojáka ve středních letech, civilním zaměstnáním umělce, jenž kvůli své odlišnosti od ostatních nedokáže nikdy plně souznít se svými spolubojovníky, již nemají šanci pochopit jeho intelekt ani fakt, že jej nepřitahují ženy. (213)

Přesto však lze angažování Klause Manna ve válce označit jako úspěšné. Jako štábní seržant (214) a člen „Oddílu psychologického vedení války“ (Psychological Warfare Branch) (215) se počínaje rokem 1944 aktivně účastnil dobývání Itálie spolu s bojovou skupinou First Mobile Radio Broadcasting Company (216), zároveň byl také mezi prvními americkými vojáky, již se v červnu roku 1944 usadili v nově dobytém Římě. (217)

²⁰⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 401, ISBN: 80-204-0655-7

²⁰⁹ Tamtéž, s. 409

²¹⁰ Tamtéž, s. 426

²¹¹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.197, ISBN: 978-80-7319-097-2

²¹² MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 410, ISBN: 80-204-0655-7

²¹³ MANN, Klaus. *The Monk*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/130818>. [cit. 2024-03-30].

²¹⁴ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 405, ISBN: 80-204-0655-7

²¹⁵ Tamtéž, s. 415

²¹⁶ Tamtéž, s. 417

²¹⁷ Tamtéž, s. 418

Jeho práce v aktivní službě sestávala primárně z tvorby protinacistické propagandy určené pro německé vojáky a zdůrazňující nutnost jejich okamžité kapitulace. Ta jim byla distribuována v podobě letáků nebo křičena do amplionu z předsunuté linie, velmi blízko na dostřel. Tuto nebezpečnou práci často zastával Klaus Mann sám, nebyl však „*při takových příležitostech kupodivu vůbec nervózní*“, neboť na svém životě nelpěl. (218) Díky svému původu byl rovněž pověřen výslechy válečných zajatců, mezi nimiž poznal i antinacistu zběhlého z wehrmachtu, Hanse Reisera (219), jemuž je adresován i závěrečný – velmi filozoficky laděný – dopis v *Bodu obratu*. (220)

Vrchol – a možná i úplný konec – triumfu Klause Manna nad umírajícím nacismem představoval jeho návrat do rodného Německa jen několik dnů po skončení druhé světové války. Zde, konkrétně v odlehlé lokalitě nedaleko města Augsburg, se z postu novináře zúčastnil rozhovoru s „*velikým viníkem a hlavním padouchem*“ (221) nacistické třetí říše, Hermannem Göringem. Je zajímavé, že z této události pochází i videozáznam, na němž je možnost na několik vteřin spatřit samotného Klause Manna, a který je součástí třetího dílu seriálu *Mannovi – román století*. (222)

Návštěva rodné země však přinesla i řadu zklamání – na své cestě do americké okupační zóny Německa Klaus s nelibostí pozoroval u vracejících se vojáků wehrmachtu značně arogantní chování, civilisté jej překvapovali svým pokrytectvím v otázce kolektivní viny. (223)

Smutné zážitky na něj čekaly v rodném Mnichově:

„*Celý střed města od Hlavního nádraží až k náměstí Odeon jsou už jen trosky. Sotva jsem dovedl najít cestu k Anglickému parku, tak strašlivě cizí a zohavené byly ulice, v nichž jsem znal každý dům. (...) Důvěrně známá krajina se mi zoufale odcizila. Zoufale cizí okolí se stopami důvěrné známosti; to se stává jen v úzkostných snech.*“ (224)

Rodný dům, jež za války nacistům sloužil jako jedna z mnoha konfiskovaných budov pro rasově zvrácený program Lebensborn (225), našel Klaus téměř v troskách – jediné, co z původně luxusní vily zůstalo nepoškozeno, byla pouze její vnější konstrukce. (226)

²¹⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 422, ISBN: 80-204-0655-7

²¹⁹ Tamtéž, s. 419

²²⁰ Tamtéž, s. 455

²²¹ Tamtéž, s. 441

²²² *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E2, Teil 2, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001

²²³ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 431, ISBN: 80-204-0655-7

²²⁴ Tamtéž, s. 434-435

²²⁵ Tamtéž, s. 438

²²⁶ Tamtéž, s. 435

Vrchol ukázky nacistických hrůz pak tvořila cesta Klause Manna napříč koncentračními tábory – nejprve Dachau (227), později Terezín, kde se autor setkal s „tetičkou Mimi“, Marií Kahnovou, bývalou ženou Heinricha Manna, která se do koncentračního tábora dostala kvůli svému židovskému původu. (228) Klaus Mann byl šokován stavem bývalé příbuzné, ze které se stal „*stín sebe samé*“.
(229)

Poválečná doba se pro Klause nesla v duchu velké deziluze. Již v roce 1945 se znepokojením zaznamenal příliš ambivalentní postoj vítězných mocností k bývalým funkcionářům třetí říše. „*Bývalí nacisté dostávají nejodpovědnější místa v městské radě a státní správě, a nám se ani nedovolí politicky organizovat vskutku demokratické živly mezi obyvatelstvem,*“ (230) referoval pro *Stars and Stripes*. Je zajímavé, že svým článkem autor takřka předpověděl poválečný vzestup svého úhlavního nepřítele Gustafa Gründgense, jenž – po krátkém pobytu v zajateckém táboře – mohl počínaje rokem 1946 znovu svobodně budovat svou kariéru herce, přestože byl v období třetí říše vysoce postaveným funkcionářem.

Dalším faktorem, přispívajícím k poválečnému „úpadku“ (231) Klause Manna, se jeví skutečnost, že během čtyřicátých let zemřelo mnoho jeho přátel – „Švýcařinka“ Annemarie Schwarzenbachová zahynula při dopravní nehodě v Engadinu (232), kamarádka Christa Hatvanyová-Winsloeová byla zastřelena podle stanného práva pro údajnou kolaboraci, ačkoli neexistovaly přímé důkazy o její vině, bývalou spolužačku z internátu Odu Schottmüllerovou sřali nacisté kvůli jejím protivládním postojům. (233) Klausova dobrá přítelkyně, bývalá láska René Crevela, emigrantka a členka francouzské „résistance“ Dorothea „Mopsa“ Sternheimová strávila kvůli své odbojové činnosti osmnáct měsíců v Ravensbrücku, předtím byla krutě mučena kvůli tajným informacím, které však neprozradila. (234)

²²⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 440, ISBN: 80-204-0655-7

²²⁸ Tamtéž, s. 447

²²⁹ Tamtéž, s. 448

²³⁰ Tamtéž, s. 452

²³¹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.211, ISBN: 978-80-7319-097-2

²³² MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 446, ISBN: 80-204-0655-7

²³³ Tamtéž, s. 447

²³⁴ Tamtéž, s. 448

V duchu neúspěchů a zmaru se neslo i přijetí autorovy tvorby z roku 1946. Komédie *Der siebente Engel*, fungující jako určité pokračování povídky *Kindernovelle* (235), nezaznamenala žádné větší ohlasy. Ještě hůře dopadla situace pro scénář předposlední části Rosselliniho filmu „Paisà“ (236) nazvané *Der Kaplan*, popisující konfrontaci pacifistického amerického duchovního s mladým italským fašistou, který nebyl kvůli neshodám spisovatele s režisérem nikdy realizován.

Vyhrál tedy Klaus Mann válku? Nepochybně stál na vítězné straně, radost a naděje z nastávající nové éry se však brzy rozplynula – celou situaci nejlépe shrnuje první věta Klausovy promluvy v rádiu, v níž popisuje své dojmy po příjezdu do rodného Německa: „*Už se nemůžeš vrátit domů.*“ (237)

3.8 „Zkusil jsem to znovu“ (1947-1948)

Poslední léta „pozdního“ Klause Manna se nesla ve znamení častých přednáškových turné po Evropě i Americe – jeho fyzický i duševní stav se však v té době rapidně horšil, což mohlo být způsobeno dlouhodobými profesními neúspěchy i skutečností, že se od Klause odvrátilo mnoho bližních – nejvíce jej pravděpodobně zasáhlo náhle ochlazení vztahu se sestrou Erikou (238), která se začala plně věnovat svému otci jako jeho asistentka a korektorka.

Přestože měl Klaus Mann po válce otevřené možnosti pro začátek „druhého života“ (239), nezdá se, že by v Americe či Evropě našel své místo. Po návratu z Evropy se vrátil do New Yorku, kde se seznámil s námořníkem Haroldem Fairbanksem. (240) Jejich vztah lze však jen těžko považovat za šťastný, což je podporováno i skutečností, že Klaus opět silně propadl drogové závislosti. (241)

²³⁵ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 287, ISBN: 978-80-7325-435-3

²³⁶ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 454-455, ISBN: 80-204-0655-7

²³⁷ NAUMANN, Uwe. *Heinrich und Klaus Mann: Die Geschichte einer besonderen Beziehung*. Online. Bayerischer Rundfunk. 2021. Dostupné z: <https://www.br.de/radio/bayern2/klaus-und-heinrich-mann-geschichte-100.html>. [cit. 2024-03-31].

²³⁸ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.211, ISBN: 978-80-7319-097-2

²³⁹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 117, ISBN: 978-80-7325-435-3

²⁴⁰ MANN, Klaus. *Tagebuch. 1.1.1948-31.12.1948*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/11128>. [cit. 2024-03-30].

²⁴¹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.211, ISBN: 978-80-7319-097-2

Intelektuální krize se dotkla i jeho tvorby. Esej *Die Heimsuchung des europäischen Geistes*, vydaná posmrtně roku 1950, pojednává o hluboké krizi „starého světadílu“, jejímž důsledkem je destabilizace postavení předních evropských intelektuálů. (242) Jako hlavní příčiny ztráty „intelektuální integrity“ autor kromě zkaženého charakteru lidstva vidí i rozdělení světa a z něj pramenící konflikt „mezi oběma protichůdnými velmocemi – americkými penězi a ruským fanatismem“. (243) Možné řešení podává na konci textu bezejmenný švédský student, jenž – ne však zcela přesvědčeně – podává návrh na vzpouru z řad vzdělaných evropských intelektuálů v podobě spáchání mohutné vlny sebevražd, jež má upozornit na rozklad světa a vytrhnout společnost z letargie. (244)

Sám Klaus Mann se v létě roku 1948 pokusil o sebevraždu, což zaznamenal v deníku slovy sjíždějícími z řádku: „*I tried it again.*“ (245)

3.9 Nepolapitelný Klaus Mann (1949)

Roku 1949 odplul Klaus Mann do Evropy, kde jako vždy hodně cestoval – do Amsterdamu, Paříže, Marseille či Cannes. (246) Zároveň zde rozepsal i svůj poslední román *The Last Day*, zabývající se otázkou sebevraždy, který se stal jeho poslední rozepsanou prózou.

Konec života Klause Manna skýtá velmi málo vysvětlujících bodů – je jisté, že se Klaus v Cannes setkal s kamarádkou z berlínských let, Doris von Schönthan, která mu zařídila jeho poslední protidrogovou léčbu. Jako ne zcela objasnitelné se jeví jeho setkání s jistým Louisem, osobou, jejíž totožnost dosud nebyla odhalena, několik dní před smrtí. Ve svém posledním dopise Klaus popisuje svůj stav boje s psychickou i uměleckou krizí: „*Daří se mi obstojně: pokouším se psát...*“ (247)

²⁴² MANN, Klaus. *Die Heimsuchung des europäischen Geistes*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/135768>. [cit. 2024-03-30].

²⁴³ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.198, ISBN: 978-80-7319-097-2

²⁴⁴ MANN, Klaus. *Die Heimsuchung des europäischen Geistes*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/135768>. [cit. 2024-03-30].

²⁴⁵ MANN, Klaus. *Tagebuch. 1.1.1948-31.12.1948*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/11128>. [cit. 2024-03-30].

²⁴⁶ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 118, ISBN: 978-80-7325-435-3

²⁴⁷ REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*, Praha: H&H 2010, s.197, ISBN: 978-80-7319-097-2

Podle oficiální zprávy spáchal Klaus Mann sebevraždu předávkováním se léky na spaní dne 20. května 1949 (248), smrt nastala o den později. Ani teze o jeho smrti vlastní rukou však není bezpodmínečně přijímána jako platná a skutečná pravda se zdá být nedosažitelná stejně jako úděl spisovatele, který zemřel ve Francii jako německý emigrant s americkým občanským průkazem.

Klaus Mann zemřel stejně jako žil. Nepochopený a nepolapitelný. V jeho životě existuje mnoho rozporů. Jednotlivosti jeho života jdou často proti sobě stejně jako se jednotlivé vrstvy jeho osobnosti – spisovatel, autor autobiografií a pisatel deníků – často střetávají v marném boji o nalezení smyslu jeho utýrané duše.

Kým byl tedy Klaus Mann? Člověkem plným paradoxů a kontradikcí, spisovatelem, jenž svůj život plně zasvětil boji, který mu nakonec přinesl zhoubu. Především však po sobě zanechal mnohá tajemství a otázky bez odpovědí, zcela věrný myšlence věty, jíž končí svůj *Bod obratu*: „*I na konci je ještě otazník.*“ (249)

²⁴⁸ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 118, ISBN: 978-80-7325-435-3

²⁴⁹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 459, ISBN: 80-204-0655-7

4 EXILOVÁ LITERATURA

Postihnout celkový kontext literárního vývoje tzv. exilové literatury (*Exilliteratur*) není cílem ani v možnostech této práce, přesto bych však ráda sumarizovala základní milníky tohoto směru.

Je zajímavé, že zárodky tohoto fenoménu sahají již do počátků 20. století. Jako první výrazný předpoklad pro budoucí radikální rozdělení německé literatury lze vnímat konflikt mezi progresivní (tj. modernistickou a avantgardní) a tradicionalistickou frakcí, který se projevoval již od devadesátých let 19. století. (250)

Na jedné straně stála čtenářsky přístupná tradicionalistická tvorba, zaměřená lidově, antidemokraticky a antiliberálně, stavějící na vlastenectví a kritice poválečného uspořádání světa. Po převzetí moci nacisty se stala pro spisovatele jediným „oficiálním“ vzorovým modelem. Do tohoto proudu lze řadit např. Arthura Moelera van der Brucka, Hanse Grimma, Alfreda Rosenberga či Adolfa Hitlera. (251)

Opozitní východiska a umělecké postupy zastávala „literatura asfaltu“ (*Asphaltliteratur*) (252) – modernistický směr pracující s pocity vykořeněnosti mladého městského člověka. Ten byl sice v zahraničí vnímán jako hlavní reprezentativní obraz německé kultury, řadoví čtenáři jej však považovali za příliš elitářský a nesrozumitelný. Tuto situaci nejlépe vystihuje konstatování Alfreda Döblina z roku 1929, že „celá vyšší německá literatura vzniká pro méně než deset až dvacet procent německého národa“. (253) Příznivější čtenářská recepce se dostávala vlivné skupině „Nová věcnost“ (*Neue Sachlichkeit*), k níž se řadili autoři jako Kurt Tucholski či Erich Kästner. (254) Tento proud reagoval na emoční vypjatost a extremitu pozdního expresionismu příklonem k autenticitě a věčnému reportážnímu stylu – díky použití hovorového jazyka hnutí představovalo čtenářsky vděčnější podobu moderní literatury. Oba směry se však již koncem dvacátých let dostaly do konfliktu se silícím nacionálním socialismem – o jejich potírání se zasloužil nacistický ideolog Alfred Rosenberg, který roku 1927 založil organizaci Bojovní svaz německé kultury (*Kampfbund für deutsche Kultur*) agresivně vystupující proti veškerému umění odporujícímu nacistické ideologii. (255)

²⁵⁰ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 243, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁵¹ Tamtéž, s. 244

²⁵² GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 43, ISBN: 978-80-7277-560-6

²⁵³ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 243, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁵⁴ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 42, ISBN: 978-80-7277-560-6

²⁵⁵ Tamtéž, s. 43

Epochu „literatury v období fašismu“, tedy přibližně mezi lety 1933 – 1945, lze zjednodušeně rozdělit na dvě linie – literaturu třetí říše a literaturu exilovou. (256)

Jako problematická se v takto dané dichotomii však jeví otázka tzv. „vnitřní emigrace“ autorů tvořících v nacistickém Německu, stojící na pomezí mezi oběma proudy. Ta se od oficiálně schvalovaného umění třetí říše – velebícího hierarchické uspořádání společnosti, vůdcovský princip, vlast, rasu a vojáky (257) – lišila svou apolitičností a nekonfliktností, projevujících se tvorbou v duchu přírodní lyriky, literatury pro děti a mládež či zábavných rozhlasových her. (258)

Autoři „vnitřní emigrace“ byli exilem vnímáni veskrze pozitivně jako spřízněnci v boji proti nacismu (259), po roce 1945 však docházelo k ostrým debatám mezi apolitickými autory třetí říše, zdůrazňujícími své zásluhy a pasivní odpor, a bývalými emigranty – známé jsou poválečné polemiky Thomase Manna se spisovatelem vnitřní emigrace Walterem von Molo a Frankem Thiessem. (260)

Jako neméně problematické se zdá být vymezení literatury exilové. Ta se od té vydávané ve třetí říši odlišovala primárně svou kritikou poměrů v nacisty ovládané vlasti a odmítáním vůdcovského principu, došlo tudíž k jejímu označení jako „*neněmecké, kulturně bolševické, velkoměstské literatury dekadentního rázu prosáklé židovským živlem*“. (261) Oba dominantní směry vnitroněmecké a exilové tvorby do určité míry sdílely společný kulturní základ tradice idealismu, filozofických kořenů (např. Fichte, Nietzsche) či německých mýtů (např. Faust, předklasická doba), byť u mnoha emigrantských autorů docházelo zároveň k jejich relativizaci a kritice.

²⁵⁶ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 267, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁵⁷ Tamtéž, s. 268

²⁵⁸ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 46, ISBN: 978-80-7277-560-6

²⁵⁹ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 269, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁶⁰ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 45, ISBN: 978-80-7277-560-6

²⁶¹ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 275, ISBN:978-80-246-1357-4

Zásadní rozpor mezi oběma přístupy však tvoří formální zpracování textů – zatímco literatura třetí říše se obracela sama do sebe a potlačovala všechny novátorské tendence, spisovatelé – emigranti byli mnohem otevřenější a nezdědka nechávali do své poetiky pronikat více kosmopolitních a moderních tendencí. (262) To mohlo být umocněno jednak jejich situací cizinců uprostřed hostitelských států, kteří byli nuceni přivykat si turbulentním životním změnám, zároveň však mohlo jít o děj v přímé souvislosti se skutečností, že většina těchto autorů se orientovala progresivně již před nástupem nacistů k moci.

Literární exil se od počátku vyznačoval jistou rozpolceností, která je patrně důvodem, proč je tak obtížné jej jasně definovat. Jedním z příkladů názorové nesoudržnosti je tzv. debata o expresionismu (*Expressionismusdebatte*) probíhající ve třicátých letech, jíž se účastnili mimo jiné i Bertold Brecht či Anna Seghersová. Tato diskuse usilovala – v reakci na konformismus expresionisty Gottfrieda Benny ve vztahu k nacismu – o potvrzení či naopak vyvrácení teze o extrémním expresionistickém jazykovém experimentu jakožto o prvotním projevu fašizace. (263) K narušení vzájemného spojení mezi exilovými autory došlo rovněž v důsledku horšící se politické situace, jež vyháněla spisovatele z jejich původních útočišť – Rakouska, Československa či Francie (264) – do vzdálenějších oblastí určených do velké míry jejich vlastní politickou příslušností – pro levicově smýšlející autory byla útočištěm Moskva či Mexico City, liberálové hledali azyl hlavně v New Yorku, Los Angeles či Buenos Aires.

Tyto přesuny lze charakterizovat pomocí vymezení tří emigračních vln – první roku 1933 charakterizované vírou v brzký rozpad třetí říše, druhou po anšlusu a obsazení Československa roku 1938, vytlačující autory ze sousedství s Německem a vedoucí k jejich dočasnému semknutí, a poslední etapy po vyhlášení druhé světové války, jež nutila autory k odchodu za oceán a v mnoha případech vedla k rapidnímu zhoršení jejich existenčního i psychického stavu.

Přesný konsenzus nepanuje ani ohledně formálního vymezení exilových textů – patrně je to způsobeno faktem, že až do dnešních dní není exilová literatura příliš probádána (265), což může být důsledek obtížnosti znovupřijetí exilových autorů po druhé světové válce v rodné vlasti, jemuž neprospělo ani rozdělení Německa železnou oponou. (266)

²⁶² BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 277, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁶³ Tamtéž, s. 284

²⁶⁴ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 45, ISBN: 978-80-7277-560-6

²⁶⁵ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 285, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁶⁶ Tamtéž, s. 288-291

S jednou z možných klasifikací pojmu „exilová literatura“ přišel roku 1969 literární historik Guy Stern, který ji definoval na základě tří společných rysů:

1. pocitu sounáležitosti a akulturačních faktorů literárních center
2. společných námětů (téma exilu tvoří buď téma hlavní či jeho rámec), rovněž však pocitů spojení s historickými exulanty (Ovidius, Dante) a řazení sebe sama do „dějin exilu“
3. jazykem, symbolikou, rétorikou, obrazy, syntaxí a stylem, které jsou často spojeny s kulturním vlivem hostitelské země, a to jazykovým či tematickým (267)

Exilovou literaturu hojně zastupovaly literární druhy prózy, poezie i dramatu. Nejčastější žánry próz byly politické, filozofické, historické i umělecké eseje, romány, biografie a memoáry – zvýšenou pozornost většina spisovatelů kladla na antinacistické vyznění díla. (268) Tito autoři se obecně ve své době těšili dobrého přijetí v rámci čtenářské obce světových demokracií – to platí dokonce i pro představitele jejich nejmladší generace narozené kolem roku 1910. Velkou diváckou oblibu exulantských témat dokládá rovněž množství filmových adaptací románů exilových autorů z této doby, jakými jsou například snímky *Oppermannové* (1939), *Píseň o Bernadettě* (1943) či *Sedmý kříž* (1944). (269)

Kladné přijetí platí rovněž v případě recepce literární kritikou. Ta se kromě uměleckých kvalit samotných knih zaměřovala i na jejich politické vyznění a angažovanost autorů v antinacistickém hnutí. Jako doklad tohoto pohledu na uměleckou tvorbu slouží například recenze novinářky a spisovatelky Heleny Malířové z roku 1935 na román exilového spisovatele Wolfganga Langhoffa *Zajatci močálu*, v níž – kromě nezpochybnitelných uměleckých kvalit románu – autorka vyzdvihuje rovněž jeho apelativní účinek na čtenáře, což je jedním z důvodů, proč spatřuje čtení Langhoffova díla jako povinnost, již zdůrazňuje v závěru své recenze:

„Je naší povinností číst Langhoffova Zajatci močálu. Je to výstraha. Nevíme dne ani hodiny. (...) Dějinné zákony jsou nevypočitatelné! Vzpomínejme na překvapení, na úder světové války. A vzpomínejme na nejnovější, nejúžasnější překvapení a úder: Třetí říše.“ (270)

²⁶⁷ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 270, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁶⁸ GLOSÍKOVÁ Viera, TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*, Praha: Libri, 2018, s. 45, ISBN: 978-80-7277-560-6

²⁶⁹ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 285, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁷⁰ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 257, ISBN: 32-003-85

S tímto vnímáním literatury jakožto „zbraně“ v boji proti nacismu však rovněž souvisí jisté upozadění uměleckých ambicí textů, jež tento stav nepřímo implikuje. (271) To však nutně neznamená, že se exilová literatura vědomě vzdávala technické propracovanosti na úkor politického angažování.

Příčinu mírné stagnace v oblasti literárně teoretické činnosti spisovatelů lze spíše spatřovat jako nutný důsledek jejich postavení v rámci jejich hostitelských zemí. Profesor Hans-Bernhard Moeller shrnuje situaci německých spisovatelů v exilu slovy:

„Tito autoři byli z Německa vyhnáni nejen fyzicky, v exilu se ocitlo i jejich dílo, kterému byla ve vlasti zapovězena přítomnost. V cizí jazykové oblasti však nové práce vznikaly pouze s velikými překážkami, o problémech při hledání nakladatelství a trhu ani nemluvě.“ (272)

Spisovatelé – emigranti, a to včetně těch světově proslulých, byli rovněž nuceni trávit velkou část svého volného času byrokratickými procesy, které je výrazně omezovaly. Zkušenosti s přístupem úřednického aparátu popisuje ve svých memoárech Stefan Zweig:

„Museli jsme se nechat fotografovat zprava i zleva, z profilu i z anfasu, vlasy mít sestřiženy tak krátce, aby bylo vidět uši, museli jsme dávat otisky prstů, nejprve jen palce, potom všech deseti, nadto jsme museli předkládat vysvědčení, osvědčení o zdravotním stavu, očkování, výpis z trestního rejstříku, doporučení, museli jsme uvádět pozvání a adresu příbuzných, dokládat morální a finanční záruky, doplňovat a podepisovat formuláře, v trojnásobném, čtyřnásobném vyhotovení, a chyběl-li z této kopy papírů jen jeden jediný, byl člověk ztracen. (...) Když jsme seděli pospolu, titíž lidé, kteří dříve hovořovali o básních Baudelairových a s duchovním zápalem diskutovali o problémech, přistihovali jsme se, že mluvíme o přísežných prohlášeních a povoleních, o tom, zda máme zažádat o vízum trvalé nebo turistické; znát malou úřednici na nějakém konzulátě, která nám zkrátila čekání, bylo v posledním desetiletí životně důležitější než přátelství nějakého Toscaniniho či jakéhosi Rollanda.“ (273)

Právě tento rys dějinné nespravedlnosti, která se na těchto spisovatelích stala, je jedním z důvodů, proč se ve své práci věnují rozborům exilových románů. Zároveň se z mého pohledu nelze ubránit pocitu, že emigrantská literatura „zůstala v exilu“ až do současnosti. Nemyslím si totiž, že je přínos těchto děl – alespoň v rámci našeho kulturního prostředí – nějak výrazněji reflektován a nemám pocit, že by se tento stav v průběhu posledních desetiletí výrazněji změnil.

²⁷¹ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 76, ISBN: 32-003-85

²⁷² BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 288, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁷³ ZWEIG, Stefan. *Svět včerejška – vzpomínky jednoho Evropana*. Praha: Malvern, 2019, s. 310-311, ISBN: 978-80-7530-191-8

Jelikož mám pocit, že exil je stav založený primárně na niterném prožitku člověka, rozhodla jsem se jako hlavní předmět mé analýzy učinit postavy tří exilových románů Klause Manna – *Útěk na sever* (1934), *Mefisto* (1936) a *Vulkán* (1939). Na základě jejich rozboru se pokusím přiblížit, jak se v těchto dílech měnila recepce exulantů a nakonec dojit k závěru, kam literární emigrant směřoval.

Zároveň jsem si vědoma skutečnosti, že pod pojem „exilový román“ v případě Klause Manna náleží rovněž *Patetická symfonie*, jež rozebírá historickou látku. Rozbor tohoto textu jsem však do své studie nezahrnula, a to především z důvodu rizika roztržitého mé práce kvůli nutnosti vyrovnat se s prezentací historické pravdy a umělecké fantazie autora. V optimálním výkladu rovněž zabraňuje fakt, že vývoj exulantského historického románu v rámci dvou dominantních vln – progresivní politicko-sociálně orientované a cyklické – je velmi složitý a obtížně přehledný. (274)

Jako poslední věc před samotnými rozborů bych ráda nastínila, jak je stav exilu vnímán v *Bodu obratu* prostřednictvím analýzy „emigrantského“ přístupu ke konkrétním jevům. To může dle mého názoru pomoci k lepšímu pochopení exilových románů Klause Manna a jejich filozofie.

4.1 Emigrantovo němectví

Jedním z největších problémů německých emigrantů byla bezpochyby jejich příslušnost k národu, v jehož vládu nevěřili a jehož politika se jim hnusila. Tento stav pojmenoval spisovatel Theodor Lessing – později zavražděn v Mariánských Lázních henleinovci – již roku 1933, když charakterizoval svou vlastní situaci emigranta jako boj „*proti své vlastní zemi, kterou miluji*“. (275)

Klaus Mann v *Bodu obratu* zmiňuje příhodu z Paříže roku 1933, jež se udála krátce po jeho emigraci. Tehdy jej společně se skupinou přátel – většinou židovských uprchlíků – obvinila jakási americká dáma z nacismu, neboť zaznamenala, že spolu skupina mluví německy a její členové čtou německy psané noviny. Útok korunovala odplivnutím jejich směrem. Klaus Mann se k jejich situaci jakožto jedněch z prvních osob postižených protiněmeckými náladami společnosti vyjadřuje následovně:

„Seděli jsme tu s otevřenými ústy. Nikdo z nás nebyl tak duchapřítomný, ani neměl odvahu podat rozhněvané dámě nějaké vysvětlení a odmítnout její absurdní výčitku. Budeme napříště musit zdůrazňovat, že jsme emigranti, budeme nosit nějaké zvláštní odznaky? Snad by byly vhodné pásky na rukávech s nápisem: „Jsem proti Hitlerovi!“ nebo: „Nemám s Třetí říší nic společného!“ Ale brzy jsme se toho nápadu vzdali. Pásky na rukávech by nás byly ve světě znemožnily.“ (276)

²⁷⁴ BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 311-318, ISBN:978-80-246-1357-4

²⁷⁵ HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 27, ISBN: 32-003-85

²⁷⁶ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 259, ISBN: 80-204-0655-7

Z jiných pasáží textu ovšem vyplývá, že podobné incidenty nepředstavují zdaleka největší problém, jemuž musela německá emigrace čelit. Největším cejchem se pro ně paradoxně stala skutečnost, že opustili svou vlast, což Klaus Mann shrnuje výmluvným prohlášením:

„Většina lidí se na nás dívala křivě ne snad proto, že jsme byli Němci, ale proto, že jsme Německo opustili.“ (277)

4.2 Emigrantova angažovanost

Zajímavý fakt spojený s rokem 1933 a odlivem německého obyvatelstva představuje skutečnost, že mezi emigranty první vlny se nacházelo jen velmi málo osob, jež opustily vlast z politických důvodů. Klaus Mann shrnuje, že v případě většiny emigrantů *„šlo o zcela nepolitické (nebo politicky neangažované) oběti hitlerovského rasového šílenství; byli to židovští obchodníci, advokáti, lékaři, učenci, novináři, kteří by byli docela nepochybně zůstali rádi v Německu, kdyby jim to poměry byly dovolily.“* (278) Tato situace pak celkem jasně implikovala vytvoření jakéhosi „intelektuálního vakua“, do něž byla politicky angažovaná část exulantů nedobrovolně uvržena a jež výrazně komplikovalo jejich možnost působit před okolním světem jako jednotná a silná strana odporu proti nacismu.

Další velkou překážkou bylo ignorování uprchlých intelektuálů ze strany jejich hostitelských zemí, které označovaly děsivé prognózy exulantů jako „emigrantskou psychózu“. (279) Jejich angažování tedy ve výsledku *„vznívalo naprázdno. Dosud svobodné a neodvislé národy, u kterých jsme my emigranti našli zprvu útulek, přijímali naše Kasandřiny věštby s 'realistickou' skepsí. Následné události v Třetí říši, například spalování knih, antisemitské demonstrace, masakr z 30. června 1934 se jich jistě dotýkaly poněkud trapně; ale byly to jen drobné nedostatky, které se takové jinak úspěšné a v mnohém ohledu sympatické vládě ochotně prominuly.“* (280)

²⁷⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 259, ISBN: 80-204-0655-7

²⁷⁸ Tamtéž, s. 262

²⁷⁹ Tamtéž, s. 266

²⁸⁰ Tamtéž, s. 265

4.3 Emigrantův strach

Jedním z dominantních stavů je až mírně paranoidní strach exulantů v prvních letech emigrace z jejich rodné vlasti. Situace pro ně byla zvláště v předválečné době velmi nejistá a oni sami nemohli tušit, kam až sahá Hitlerova moc ve státech, jež jim nabídly azyl. Emigranti tak neustále byli „ve střehu. *Všechno, co nějak souviselo s Německem, nás strašilo, děsilo. Nevstupovali jsme rádi do budovy, kde byla německá cestovní kancelář nebo dokonce německý konzulát. Možná, že se tam vyskytovaly tajné padací dveře, které se náhle před člověkem otevrou – a už byl v pasti. A tu mercedesku s německým číslem jsme raději plaše obloukem obešli.*“ (281) Dalším katalyzátorem tíživé životní situace se stala i úzkostná obava z nacistických agentů.

Klaus Mann v této souvislosti popisuje fenomén, který nazývá „novou noční můrou“ (282), již pojímá jako kolektivní exulantský sen, vyznačující se velkou realističností a opakující se v extrémních případech i několikrát za noc. Snící má pocit, že se ocitl na německé ulici s exilovými novinami v ruce. Ze strachu o život se je pokouší zahodit, avšak mocní o něm již vědí a noční můra nabývá na obrátkách:

„Ulice je dlouhá, na její konec nedoběhneš, a i kdybys doběhl na její konec, drábové se tě chopí, jsou všude. Přesto utíkáš, osleplý strachem, panika ti bere dech, běžíš bez cíle, bez naděje. Ďábelská ulice tě nechává běžet, uhánět, pádit, protože ví, že neunikneš jejímu smrtícímu zásahu. Běžíš mezi zdmi, mezi prapory, mezi lidskými davy, které jsou ti stále blíž a blíž, stále nebezpečněji se kolem tebe stahují; běžíš – až se celý zpocený probudíš.“ (283)

4.4 Emigrantova radikalizace

Kontroverzní skutečností je příklon některých původně liberálně smýšlejících emigrantů k Sovětskému svazu a komunismu. „*Mluvili jsme proti válce a fašismu,*“ (284) opakuje Klaus Mann v *Bodu obratu* na několika místech jako jasné určení jejich politického směřování. Přesto zůstává nezodpovězenou otázkou, proč se mnoho literátů, již ještě ve dvacátých letech ostře vystupovali proti sovětské politice, v kritickém okamžiku přiklonilo právě na stranu radikalizace.

²⁸¹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 270, ISBN: 80-204-0655-7

²⁸² Tamtéž, s. 271

²⁸³ Tamtéž, s. 271

²⁸⁴ Tamtéž, s. 308

Možné vysvětlení podává sám Klaus Mann, který shrnuje své postoje v období jeho raného exilu následovně:

„Věřil jsem v možnost a žádoucnost spolupráce mezi Východem a Západem, mezi demokracií a socialismem – ve službách na ochranu a na záchranu nedělitelného míru, nedělitelné civilizace, ohrožené společným nepřítelem. Věřil jsem v možnost a žádoucnost jednotné fronty všech pokrokových, antifašistických intelektuálů.“ (285)

Přestože byla tato naděje Klausa Manna a dalších intelektuálů možná jen utopickým přáním, nelze se divit, že jí mnoho umělců zůstalo věrno i v poválečných letech – jako příklady lze jmenovat Liona Feuchtwangera (286) či Heinricha Manna. (287)

4.5 Emigrantova naděje

Je nepopiratelnou skutečností, že primární záměr většiny spisovatelů – emigrantů zabránit válečnému šílenství selhal:

„To, co sdělovaly jak dramaticky pohnuté, tak ledově věčné hlasy v rádiu dne 3. září, znamenalo výbuch vulkánu, apokalyptické zatmění.“ (288)

Lze vůbec mluvit o naději? Klaus Mann dává v *Bodu obratu* této tezi nepřímou za pravdu, když popisuje emigrantský úděl sice jako krušný, přesto však za určitých okolností zvládnutelný stav:

„Člověk není bez ustání v bojové náladě, stýská se mu také jenom příležitostně a netráví celý den tím, že nenávidí tyrany, zkrátka není neustále emigrantem 'z povolání'.“ (289)

Skutečnost, že jde v rámci „emigrantské filozofie“ *Bodu obratu* o zcela zásadní prvek, dobře dokládá i způsob, jímž se text vypořádává s otázkou smyslu lidského jednání v dějinách. Ty Klaus Mann pojímal cyklicky – což se výrazně propisuje i do jeho díla – jako stav neustálého mocenského boje, na jehož konci však může čekat spása, stojí-li člověk na správné straně a využije-li veškeré své možnosti k hájení pravdy.

²⁸⁵ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 299, ISBN: 80-204-0655-7

²⁸⁶ *Exilliteratur*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Exilliteratur>. [cit. 2024-03-30].

²⁸⁷ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 191, ISBN: 978-80-7325-435-3

²⁸⁸ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 357, ISBN: 80-204-0655-7

²⁸⁹ Tamtéž, s. 272

Toto základní východisko se projevuje hlavně v úvaze, jež je v *Bodu obratu* vznesena ve spojitosti s obsazením Československa roku 1938, jemuž přes velké snahy nakonec nedokázal nikdo zabránit:

„Lidské dějiny jsou záhadné a nevysvětlitelné právě tak jako tragicky tajemný tvor, člověk, který je tvoří a prožívá, neznají možná ani vítězství, ani porážku, ani naplnění, ani ztroskotání, nýbrž v boji a oběti věčně opakovanou hru sil, ustavičný pohyb – zdánlivě bezcílný, nebo alespoň bez takového cíle, který bychom dovedli rozpoznat. Kdo se účastní tohoto podivuhodného procesu s plným nasazením všech svých sil, nežil asi přece jen docela marně, i když je jeho pozemské dílo vratké a připadá nám marné.“ (290)

²⁹⁰ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 328, ISBN: 80-204-0655-7

5 ÚTĚK NA SEVER

První román, jež Klaus Mann uveřejnil v exilu roku 1934, je nazván *Útěk na sever*, který je v rámci poetiky a uměleckých východisek, jež autor do té doby využíval, velice zajímavý. Již skutečnost, jak moc se liší od svých románových předchůdců typu *Zbožný tanec*, je podivuhodná. Tento umělecký skok však překvapivě méně dostupná literatura faktu neuvádí ani nijak nevysvětluje, musela jsem se tedy vzdát jejího použití.

Klaus Mann se ke svému prvnímu exulantskému textu v *Bodu obratu* vyjadřuje následujícími slovy:

„Znovu se zde prožívá klasický konflikt mezi láskou a povinností, a to tak naivně bouřlivě a s mladistvým vynaložením citu, jako by to bylo poprvé. Ale všechno to už tady bylo; má hrdinka, chlapecká dívka Johanna stojí před tímž rozporem, s nímž se už musel vyrovnat nejeden vlastenec a nejeden revolucionář, nejeden voják a nejeden kněz.“ (291)

Rovněž podotýká, že hrdinka románu nese rysy jeho kamarádky Annemarie Schwarzenbachové. Z reálných Mannových přátel se však do textu nepropisuje pouze ona. Na první náznak hlubšího spojení s Mannovými přáteli – exulanty lze narazit již v úvodu, který je věnován památce Wolfganga Hellmerta, spisovatele, jehož emigrace přivedla k užívání tvrdých drog, jež zapříčinily jeho smrt v květnu 1934. (292)

Z Klausova výše citovaného výroku je cítit ještě jedna velmi důležitá tendence – představit čtenáři proces, při kterém se člověk stává emigrantem, a co nejpřesnějším způsobem prezentovat jeho projevy.

5.1 Johana

Nejdůležitější postavou pro pochopení emigračního postoje románu *Útěk na sever* je bezpochyby jeho hlavní hrdinka Johana. Ta se objevuje již v první scéně knihy, která se odehrává patrně v době autorovy současnosti a v níž se hrdinka vyloduje ve Finsku, kam ji na krátký pobyt pozvala její nejlepší kamarádka Karin. Johanka je vylíčena následovně:

„Utíkala jako chlapec, který konečně, konečně smí opustit školu. Vlasy, které jí teď zavlály do čela, měla přistřižené jako chlapec. Z jisté vzdálenosti by ji člověk mohl považovat za gymnazistu. Pod krátkou plátěnou sukní bylo vidět nahá kolena.“ (293)

²⁹¹ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 299, ISBN: 80-204-0655-7

²⁹² Tamtéž, s. 282

²⁹³ MANN, Klaus. *Útěk na sever*. Praha: Melantrich, 1986, s. 7, ISBN: 32-010-86

Johanka se společně se svou přítelkyní přesouvá do města, kde se setkávají s Karinovým bratrem Jensem, jenž se snaží na Johanku citově zapůsobit. Prohlášením, že „v Německu se přece nic neděje bez smyslu a rozumu“, však ztrácí veškeré naděje na milostný úspěch. V tomto momentě je odhaleno, že Johanka opustila svou vlast za dramatických okolností – byla zatčena a jen díky přímluvě svého bratra Felixe, prominentního nacisty, se jí podařilo utéct. Johančin druhý bratr Georg a přítel Bruno řídí v Paříži krajně levicový protinacistický odboj a čekají na její příjezd do Francie, až ve Finsku načerpá síly.

Karin pro Johanu funguje jako jediná důvěrnice, které hrdinka svěřuje své pocity úzkosti plynoucí z nešťastné pozice uprchlice, jejíž boj nemá žádný smysl:

„Existují teď okamžiky, kdy mi všechno připadá nesmyslné... Potom si říkám: Proč jsi vlastně tady? Mohla bys být přece stejně dobře někde jinde. Proč tě nenechali v Německu? – říkám si potom. Přece tě mohli zavraždit v Německu, to by snad bylo nejlepší. Potom mám pocit, jako bych padala, jako bych nepřetržitě padala.“ (294)

Zásadním milníkem se pro Johanu stává seznámení s Karinovým druhým bratrem Ragnarem, jehož kouzlu propadá. Oba mladí lidé začínají milostný vztah, s postupujícími dny se Johanka odcizuje nejen od Karin, ale také od svých pařížských přátel, kteří jí zasílají naléhavé zprávy. Začíná si klást otázku, patří-li vůbec ještě k nim, má-li ještě někde své místo.

Její sklíčenost dokonale prosvítá v rozhovoru s Karin, kde řeší, co budou emigranti bez záchranného bodu dělat po pádu Hitlera:

„Ale co je to platné, budou se muset zařadit (...) ne tentokrát, ne do katastrofy přechodu, ale do toho, co přijde potom – a co by pro ně mohlo třeba zpočátku vypadat taky jako barbarství. Podaří se jim zařadit? – Nejlepším z nich se to určitě podaří.“ (295)

Atmosféru Johanina neklidu i bezhlavé zamilovanosti naruší návštěva excentrické madam Yvonne, Ragnarovy sestřence, která přijíždí do Finska pro své dítě. Doprovází ji Jens, jehož otevřeně fašizující ideologie vede k ostrému sporu s Ragnarem, který se staví na stranu Johany.

Situaci vyřeší nápad Ragnara procestovat divokou finskou přírodu spolu s Johanou. Přidává se k nim Yvonne s tím, že navštíví otcovský dům a začne nový život se svým synem, což se jí však nepodaří, a tak se zdrcená žena rozhodne Ragnara a Johanu opustit.

²⁹⁴ MANN, Klaus. *Útěk na sever*. Praha: Melantrich, 1986, s. 23, ISBN: 32-010-86

²⁹⁵ Tamtéž, s. 71

Cesta o samotě až na nejsevernější výběžek Finska však oba milence pouze utvrzuje v tom, jak moc je jejich jednání zbytečné. Johančina trýzeň pak vrcholí ve scéně, kdy se ji Ragnar snaží přesvědčit, aby se zřekla svého národa. Dostane se mu jasné odpovědi: „*Je to přece můj národ.*“ (296).

Johance definitivně otevírá oči zpráva, že její přítel Bruno byl zabit při odbojové činnosti v Německu. V ten moment se pevně rozhodne převzít svůj úděl a opustit Ragnara. Heterodiegetický vypravěč komentuje hrdinku:

„Dožiješ se vítězství a bude vypadat tak, jak si je člověk vysnívá, až konečně přijde? (...) Anebo ještě zažiješ velikou světovou válku, nebo ji snad dokonce přežiješ, ale to je nepravděpodobné. A dlouhý čas budeš bez domova, ale naprosto ne svobodná, nýbrž závislá na své chudobě a příkazech tajemného skrytého vedení strany: to všechno pro víru, Johano, pro budoucnost, kterou už sama nespatriš a kterou bys sotva poznala, kdybys ji spatřila. Ale ty nemáš volbu, Johano, musíš to přijmout, protože tě smrt nechce, jdi, vezmi to na sebe, vytáhni do boje, jsi statečná, střež se pochybností, uzavři před nimi své srdce, jinak by ses zhroutil. Věř a buď silná.“ (297)

Je-li Johana Mannovou první postavou emigranta, pak je zřejmé, že jako taková musí mít zcela určující a reprezentativní roli. Ostatně její jméno – nápadně odkazující k Panně orleánské, jež patřila mezi oblíbené historické figury Klause Manna a o níž dokonce plánoval napsat samostatný román (298) – se zdá být zárukou bojovné a silné emigrace.

Tato postava však v *Útěku na sever* vyznívá spíše opačně – jako emigrantka spíše podléhající než bojující, zmítána okolnostmi i rozmary svého milence více jako Piccarda Donati než Jana z Arku. Má být tedy Johanka relativizací či oslavou první fáze emigrantského boje? Možná, že je obojím najednou. Koneckonců jsou to právě mnohá díla Klause Manna, jež bez ustání utvrzují čtenáře v tom, že spisovatel by měl být v prvé řadě upřímný a vše ostatní řešit až poté.

Johanka tak pravděpodobně není ani ideálním, avšak nejspíše ani vyloženě špatným příkladem emigranta. Stává se emigrantem realistickým a jako taková může popsat dobu těsně po Hitlerově vzestupu mnohem lépe, než by to byla dokázala v podobě idealizovaného modelu. Její charakter může demonstrovat myšlenku, že první emigrantský odpor byl zapříčiněn primárně nejistotou a strachem z věcí budoucích. Vlastenecká kuráž v něm v tento moment sehrávala v podstatě jen nepatrnou roli.

²⁹⁶ MANN, Klaus. *Útek na sever*. Praha: Melantrich, 1986, s. 189, ISBN: 32-010-86

²⁹⁷ Tamtéž, s. 191

²⁹⁸ MANN, Klaus. *The Last Day. A Novel*. Online. Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/108974>. [cit. 2024-03-31].

5.2 Ragnar

Postava Ragnara, bratra Karin a správce rodinného statku, se poprvé objevuje při Johančině příjezdu do rodinné vily, kdy je pomocí Johančiny fokalizace popsán následovně:

„Vůbec se nepodobal Jensovi, ani sestře Karin – anebo se jí alespoň nepodobal na první pohled. Johana si všimla zvláštního půvabného obrysu jeho dosti malých, zlatohnědých očí. Tento tvar, poněkud stísněný lícními kostmi, ne právě šikmý, ale přece jen téměř šikmý, neměl nikdo z rodiny. Tmavé, už trochu prořídle vlasy ustupovaly v koutcích z čela. Měl plné silné rty – snad to jediné v tváři, co mohlo připomínat Jense. Ale brada byla kratší, kulatější a krásněji tvarovaná než bratrova.“ (299)

Již na začátku příběhu Karin konstatuje, že je Ragnar problémový syn a že jeho radikálně antinacistické názory způsobuje spíše touha odporovat Jensovi než poučený politický náhled na německou situaci. Jeho určité neukotvení lze cítit i v momentě, kdy popisuje Johaně svá mladá léta v Paříži a svou nynější pozici „neužitečného člověka“:

„Byl to trochu divný život, který jsem vedl po všech ten čas. Měl jsem studovat, ovšem, ale moc jsem to nedělal. Pořád kolem mě bylo tolik lidí a byly tu komplikace a všechny ty city a žárlivosti, ty ‘velké lásky’, a člověk to všechno bral moc vážně a čas utíkal...“ (300)

Z popisu Ragnarova pařížského života rovněž vyplývá, že se pohyboval v uměleckých kruzích – zmínky o fotografiích vypadajících jako halucinogenní fotomontáže mohou nápadně připomínat surrealisty a jejich řádění ve dvacátých letech, jehož byl sám Klaus Mann přímým účastníkem. Madam Yvonne a její kontroverzní vystupování, zabíhající až do extrémní formy, lze pak rovněž vnímat jako důsledek života v prostředí bohémy dvacátých let, kontrastující s Ragnarovou pochmurnou tékavostí.

První moment Ragnarovy přímé intervence do situace přijde až v okamžiku, kdy je Jens ve vile na večeri a prohlásí, že Johanka si pouze namlouvá, že nemůže žít v Německu a její problém spočívá v tom, že vždy byla špatná Němka. Ragnar bratrovi rozzuřeně odporuje:

„Právě nejlepší Němci – nevím ovšem, zda se jim může říkat ‘praví’, musí být zděšeni nad tím, co se teď děje v jejich zemi. Vždyť je to hanba volající do nebes, co se tam děje, uprostřed Evropy!“ (301)

²⁹⁹ MANN, Klaus. *Útěk na sever*. Praha: Melantrich, 1986, s. 37, ISBN: 32-010-86

³⁰⁰ Tamtéž, s. 63

³⁰¹ Tamtéž, s. 105

Přesto se však zdá, že Johančinu situaci nechápe. Mezi oběma milenci dochází k neshodě ve chvíli, kdy Johanka vysvětluje, že nemyslet na Německo je zrada jejího národa, což však Ragnar neguje výrokem, že politika je přece něco „úplně abstraktního, neskutečného, něco tak vzdáleného...“ (302) Na tuto myšlenku však Johanka nemůže, ani nechce přistoupit.

Vyvrcholení Ragnarova postoje, nyní již vyloženě antipolitického a antiněmeckého, se plně projeví v jedné z posledních scén románu, kdy hodnotí Německo dost agresivním způsobem:

„Vždyť je opravdu nejnáročnější a nejpodlejší ze všech zemí. Copak je třeba, aby se ustavičně chtěli spasit a hrát velkou hudbu Richarda Wagnera?! Ale ze spásy je potom kýč, pokaždé je z toho v té zemi brutální kýč. Provádějí velké mystické opojení a rány na gong a zázrak Velkého pátku, ale za tím vším vězí parádní pochod a antisemitismus a starí generálové, z nichž dělají polobohy. (...) To je důvod, to je ten jediný důvod proč ohrožuje naši civilizaci, k níž nemá přístup. A teď znovu povstal a chce všechno rozbít a celý svět se musí trást a dělat si starosti a být zdvořilý k těm zlým bláznům. Jaký je to národ!“ (303)

Tím v podstatě končí jeho role v příběhu. Heterodiegetický vypravěč poté pouze sděluje, že se Ragnar ožení s dívkou, již mu vybrala matka, a nikdy v životě za nic nebude bojovat.

Jak jej tedy vnímat? Jako ukázkou slabošského člena „vnější společnosti“ nechápající emigranty a jejich hoře? Jako lákavou nabídku, za niž mohla Johanka vyměnit vlastní zodpovědnost i svědomí? Nebo jako muže z generace, zažívající největší boom v době po první světové válce, neschopné i neochotné přizpůsobit se novému světu zmítanému válečnou hrozbou? Nejspíš je v Ragnarově charakteru obsaženo vše předchozí, ovšem jedna z myšlenek se mi zdá být dominantní – lidé jeho typu ztratili svůj význam i životní naději ve světě měnícím se s přispěním politické situace a nově vzniklým fenoménem exilu.

5.3 Zuzka

Obecně platí, že se Klaus Mann vyhýbal typickým postavám „z lidu“ žijícím tradičním a usedlým způsobem života, a pokud se v jeho raných textech vůbec objevily, sloužily spíše k zesměšnění měšťáků, jejich omezenosti, vypočítavosti i nedostatku pochopení pro mládež. Slečna Zuzka však – možná jako úplně první Klausova postava – tento fenomén ruší, a v jedné části knihy je jí dokonce věnována fokalizace.

³⁰² MANN, Klaus. *Útěk na sever*. Praha: Melantrich, 1986, s. 145, ISBN: 32-010-86

³⁰³ Tamtéž, s. 187

Při Johančině příjezdu je představena jako domácí služka, původem z Hannoveru. Její vztah s Johankou se od počátku pohybuje na ostří nože, neboť Zuzka při rozhovoru o Německu praví: „*Tam se teď dějí velké věci.*“ (304), čímž v Johance okamžitě spouští vlnu antipatie.

Přesto spolu obě dívky vychází relativně dobře díky jisté vlastenecké sounáležitosti. Zásadní trhlinu – a rovněž určitý hlubší vhled do charakteru slečny Zuzky – nabízí večeře, při níž se pohádají Jens s Ragnarem. Zde poprvé Zuzka prezentuje své postoje k německému národu:

„Já tedy doufám, že jsem především dobrá Němka. V dalekých zemích si to člověk teprve pořádně uvědomuje. Musí vědět, kam patří. To je hlavní věc.“ (305)

Další scéna pak prostřednictvím fokalizace zaměřené na slečnu Zuzku sleduje její vnitřní dilema, má-li se od celé rodiny distancovat, když Johana i Ragnar dle jejího názoru hanobí Německo. Nakonec se tak nestane a ve svém posledním výstupu se Zuzka s Johankou loučí v přátelském duchu.

Má charakter slečny Zuzky nějaký symbolický význam? Či pouze dokládá tezi, že lidé přesvědčení nacistickou ideologií byli pouze ti „hloupi“ Němci? Osobně bych při hodnocení její role nebyla tak příkrá – zdá se mi, že ač se v některých momentech chová schematicky „hloupě“, stále je prezentována jako dobrosrdečný člověk. Navíc může její postava doložit jeden ze základních problémů, který se silně dotýkal předválečného emigrantského odboje – v počátcích nacistické vlády v Německu ještě zdaleka nebylo „běžnému Němci“ zcela jasné, k čemu třetí říše povede.

³⁰⁴ MANN, Klaus. *Útěk na sever*. Praha: Melantrich, 1986, s. 31, ISBN: 32-010-86

³⁰⁵ Tamtéž, s. 105

6 MEFISTO

Získal-li některý z románů Klause Manna skutečně celosvětovou proslulost, je jím bezpochyby kniha *Mefisto*, tradičně uváděná s podtitulem *román velikého vzestupu* (v novějších verzích též *román jedné kariéry*). Klaus Mann román vydal v exilu roku 1936 s výbornými ohlasy. Novou vlnu zájmu o toto dílo vyvolalo nadšení spojené s natočením stejnojmenné filmové adaptace v roce 1981, již režíroval maďarský režisér István Szabó a která získala cenu Oscar za nejlepší cizojazyčný film. (306)

Ve své době kniha vyvolala také velký rozruch. *Mefisto* mohl v Německu oficiálně vyjít až v osmdesátých letech, jelikož hlavní hrdina románu, Hendrik Höfgen, mnohým výrazně připomínal nacistického funkcionáře, herce Gustafa Gründgense, jež byl mezi lety 1926-1929 manželem Klausovy sestry Eriky.

Klaus Mann však v *Bodu obratu* konstatuje, že mu v románu nešlo o vyřizování osobních účtů s bývalým příbuzným, nýbrž o symbolický komentář k situaci soudobého Německa:

„Stojí za to psát román o takové postavě? Stojí, neboť komediant se stane exponentem, symbolem skrz naskrz komediantského, hluboce nepravdivého, neskutečného režimu. Herec triumfuje ve státě lhářů a mistrů přetvářky. 'Mefisto' je román kariéry ve Třetí říši. (...) Höfgen se v mnohém ohledu liší od mého někdejšího švagra. Ale dejme tomu, že by postava románu byla originálu dokonce i podobnější než ve skutečnosti je, nebylo by proto stále ještě možno označit Gründgense za „hrdinu“ knihy. V tomto pokusu o kritiku doby nejde vůbec o jednotlivý případ, nýbrž o typ.“ (307)

Rovněž literární vědec Manfred Flügge ve své knize o rodině Mannových v kapitole věnované Klausovi Mannovi trefně podotýká, že *Mefisto* je především román, nikoli biografie konkrétní osobnosti. (308)

Mým úmyslem není prezentovat Mannovu tvorbu jako soubor klíčových románů – zdůrazněním tohoto faktu chci konstatovat, že případné věrohodnosti či nevěrohodnosti údajného zobrazování skutečných lidí se věnovat nehodlám. Myslím si, že z takových důvodů se beletrie nepíše.

³⁰⁶ *Mefisto (film)*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2022. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Mefisto_\(film\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Mefisto_(film)). [cit. 2024-03-30].

³⁰⁷ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 302-303, ISBN: 80-204-0655-7

³⁰⁸ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 113, ISBN: 978-80-7325-435-3

6.1 Hendrik Höfgen

Není složité konstatovat, že samotným jádrem *Mefista* je postava Hendrika Höfgena. Ten vystupuje již v prologu knihy, nazvaného *Předehra*, odehrávajícího se v roce 1936 na oslavě narozenin ministerského předsedy. Tato scéna pomocí prolepse líčí Höfgena jako uznávaného funkcionáře nacistické vlády – vrchního intendanta všech německých divadel. Jeho vzhled při prvním vystoupení v knize je popsán následovně:

„Hendrik měl skoro vzezření padesátníka, nepřekročil však doposud devětatřicítky – byl nesmírně mlád na své postavení. Na jeho sinavé tváři s kostěnými brýlemi se zračil kamenný klid, jež si dovedou přikázati velmi nervosní a velmi ješitní lidé, cítí-li, že jsou středem pozornosti mnoha osob. Jeho lysá lebka měla ušlechtilý tvar. V poněkud zduřelé, popelavé tváři vynikal rys přecitlivělosti, vyčerpání a utrpení, probíhající od klenutého plavého obočí k prohloubeným skráním; kromě toho napadl i markantní tvar silné brady, již hrdě vztyčoval, takže směle a panovačně vystupovala ušlechtilé krásná linie mezi uchem a bradou. Na jeho širokých, bledých rtech zamrzl obojetný, výsměšný a zároveň jakoby o soucit žadonící úsměv. Za velkými, lesklými okuláry vynikly oči jen zřídka: v takových chvílích však si pozorovatel s hrůzou uvědomil, že jsou přes svou měkkost ledově studené, přes svůj smutek nesmírně kruté.“ (309)

Po ukázce groteskního, přetvářujícího se a pitvorného světa nacistického Německa se vypravěč vrací do poloviny dvacátých let. Höfgen je v této periodě líčen jako talentovaný, avšak velmi nepříjemný, uměleckými manýrami zmítaný herec a příležitostný režisér provinční hamburské scény, který se ke svým kolegům chová arogantně. Podporuje levicové ražení divadla symbolizované plánem „Revoluční scény“, již chce zřídit komunista, Höfgenův přítel a spolupracovník, Otto Ulrichs.

Hendrik má ovšem svá tajemství – jedním z nich je sadomasochistický vztah s „černou Venuší“, prostitutkou Julietou. Díky interakcím s ní poprvé výrazně prosvítá Hendrikův narcisismus, jeden ze zásadních rysů jeho osobnosti, prezentovaný již jeho samotným jménem. Heterodiegetický vypravěč popisuje situaci:

„Mladý herec Hendrik vybojoval v urputném zápase s agenty, řediteli divadel a žurnalisty, aby jeho smyšlené, zdobné křestní jméno správně psali. Chvěl se vzteky a uraženým hněvem, přišel-li v některém programu nebo v recenzi na jméno 'Henrik'. Malé 'd' uprostřed jeho zvoleného jména bylo pro něho zcela zvláštního, magického významu: podaří-li se mu jednou dosíci, že bude celým světem uznáván jako 'Hendrik', pak bude u cíle, pak došly jeho snahy splnění.“ (310)

³⁰⁹ MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 17-18, bez ISBN

³¹⁰ Tamtéž, s. 51

Höfgen je seznámen s herečkou Nicolettou šl. Niebuhrovou (v novějších verzích „von Niebuhrovou“), schovankou tajného rady a historika doktora Brucknera. Při společném obědě poznává Brucknerovu dceru Barboru, jež mu okamžitě učaruje svou krásou a inteligencí. Polopřímá řeč zaznamenává jeho dojmy:

„V čem tkví tajemství této dívky? (...) Myslím, že to je tajemství naprosté slušnosti. Je nejslušnější člověk, s jakým jsem se kdy setkal. Je také nejpřirozenější člověk, s jakým jsem se kdy setkal. Mohla by se stát mým dobrým andělem.“ (311)

Hendrik se s Barborou zasnoubí a nedlouho poté uzavírají manželství. V kapitolách popisujících manželský život Höfgenových ztrácí Hendrik dominanci svého pohledu a fokalizace se přesouvá na Barboru. Její nezávislost a touha utvořit si svůj vlastní názor manželství narušuje. Když se snaží pochopit postoj přesvědčeného nacisty a Höfgenova největšího nepřítele Jendy Miklase, Hendrik její počínání komentuje slovy:

„Doufám v tvém zájmu, má drahá, že bys teprve dobře vycházela s podsvětím, kdyby se jednou dostalo k moci – byla bys s to, objeviti třeba i ve fašistickém teroru zajímavé stránky.“ (312)

I přes Barbořiny rozumné argumenty, že je Miklas zfanatizovaný kvůli svému nuznému životu, nechá Hendrik herce nemilosrdně vyhodit z divadla a sám poté odjíždí za angažmá do Berlína, čímž se svou ženou definitivně přeruší vztah.

Paradoxně právě díky pomoci tajného rady Brucknera Hendrikova hvězda v Berlíně rychle stoupá. Hercovo původně levicové smýšlení se začíná přizpůsobovat nastupující moci, což výmluvně shrnuje prohlášením: *„Divadlo bude lidi stále zajímat, ať se jinak děje v Německu cokoli.“* (313)

Zatímco Barbora odchází do exilu, Hendrik nevyužije možnosti emigrovat a rozhodne se zůstat v Německu, kde slaví obrovský úspěch v roli Mefista. Díky přátelství se snoubenkou předsedy vlády, Lotou Lindenthalovou, začíná jeho závrtná kariéra, která je ovšem podmíněna deportací Juliety do Francie, rozvodem s Barborou a uzavřením sňatku s oportunistickou Nicolettou. Hendrik se stává intendantem německých divadel, zůstává však pouhou loutkou v rukou nacistických funkcionářů, nemůže zabránit ani vraždě Otty Ulrichse tajnou policií.

³¹¹ MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 77, bez ISBN

³¹² Tamtéž, s. 126

³¹³ Tamtéž, s. 162

Jeho svět se po tomto incidentu začíná rozpadat a v poslední scéně, kdy je jemu i tyranskému režimu předpovězen brzký konec, se hroutí se slovy:

„Co ode mne lidé chtějí? Proč mne pronásledují? Proč jsou tak tvrdí? Vždyť jsem jen docela obyčejný herec!“ (314)

Troufám si tvrdit, že Hendrik Höfgen je jedna z nejsložitějších postav Klause Manna. Mnoho pasáží z knihy mluví výrazně proti němu, ať jde o jeho slabošskou a ješitnou povahu či o „pakt s ďáblem“ v podobě představitelů nacistické moci, popisovaných jako „nelidští“. Snadno rozpoznatelné jsou portréty Josepha Goebbelse a Hermanna Göringa, v čele s „mocí“ jako takovou – již zcela apokalypticky líčeným falešným prorokem Adolfem Hitlerem. Rovněž subtilnější náznaky utvrzují čtenáře v dojmu, že Hendrik je „prostě jen zlý“ člověk, čemuž napomáhají i jemnější nitky spojené s tyrany – například Hendrikova rezidence nazývaná „Hendrik-Hall“ je s velkou pravděpodobností přímou narážkou na Göringovo „Carinhall“. V prezentaci Hendrika je však možné sledovat i křehčí odstíny – například v momentech, kdy Barboře přiznává, že ji potřebuje, aby mohl být lepší.

V příběhu lze nalézt i paralely s postavou Johanky z *Útěku na sever* – jistou pozici na rozcestí, jež čekala na všechny, kteří se do Hitlerova převzetí moci politicky příliš neangažovali. I v *Útěku na sever* probíhá intimní drama, v němž se individuální jedinec musí definitivně rozhodnout mezi správným a příjemným, vyřešit otázku, je-li lepší dopustit se zločinu na svém pohodlí, či na vlastním svědomí. Právě v tomto bodě se však Hendrik od Johanky, která sice váhá, avšak nakonec se rozhodne pro cestu vlastního svědomí, odchyluje. V jedné ze scén uvažuje Hendrik o své roli Hamleta a sám dánský princ s ním začne rozmlouvat – je zjevné, že Hendrik nikdy nemůže být Hamletem, neboť spáchal ten nejtěžší zločin – zločin proti lepší části vlastní osobnosti. Mnohé může vypovědět vypravěčův popis svatební hostiny Hendrika a Nicoletty:

„Jejich tváře podobaly se škraboškám. Strnulý pohled zdál se pronikat jako vzduchem osobami, které zdravili na své pyšné obchůzce. Co asi se zjevilo jejich zrakům za těmito fraky, vyzdobenými stejnkroji a drahocennými róbami? Co spatřily jejich oči, že zeskelnatěly pod přivřenými víčky? Jaké to stíny vystupovaly a jakou smutnou mocí oplývaly, že úsměv na Hendrikových a Nicolettiných rtech zamrzl v bolestný škleb? (...) Snad ani nezřeli určitou tvář. Snad toliko vnímali v mlhavé a ohromující souvislosti obraz svého vlastního mládí, součet všeho toho, co se z nich mohlo státi, a co, v hříšné ctižádosti, opomenuli ze sebe učiniti; dlouhou, hanebnou historii své zrady – zrady nikoli pouze na jiných, ale i na sobě: na ušlechtlejší, lepší a čistší části své bytosti – trpce zahanbující a kalnou kroniku svého úpadku, sestupu, jevícího se pošetilemu světu jako vzestup.“ (315)

³¹⁴ MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 277, bez ISBN

³¹⁵ Tamtéž, s. 258-259

Vyplývá-li z „emigrantské filozofie“ Klause Manna, již jsem naznačila v předchozí kapitole, že jedinou cestu ven z marnosti představuje boj za správný ideál, prohrál Hendrik na celé čáře, byť se na konci románu nachází na vrcholu kariéry.

Hendrika Höfgena lze rovněž interpretovat jako antitezi myšlenky Johanky z *Útěku na sever*, že se jako emigrantka nachází ve vakuu, neboť jí její doba neposkytuje možnosti žádného „emigrantského světa“. *Mefisto* však ukazuje, že situace na „druhé straně barikády“ nebyla o nic lepší – ani Hendrik Höfgen, který na rozdíl od Johanky prohrává i na morální rovině, si nemůže vytvořit svůj vlastní svět.

6.2 Barbora Brucknerová

Postava Barbory (v novějších verzích *Barbary*) se poprvé objevuje na obědě ve společnosti Hendrika a Nicoletty, doprovázené svým milencem Teofilem Marderem, který později zůstává v exilu. Barbora je popisována následovně:

„Její černé, prostinké šaty s bílým tuhým límečkem školačky, prozrazující znalci svůj původ od domácí švadleny, odhalovaly hrdlo a pohublé paže. Citlivá, v pravidelný ovál vykrojená tvář byla bledá; hrdlo a paže měly nahnědlý, do zlatova hrající nádech, jemnou a zralou barvu ušlechtilých jablek, vydechujících vůni dlouhého léta.“ (316)

Barbora pochází z liberálního prostředí vyšší německé třídy – její rodina i nejlepší přítel Šebestián jsou distingovaní intelektuálové, již jsou povzneseni nad všední starosti. Právě společenský původ tvoří jeden z hlavních rozdílů mezi postavením Barbory a Hendrika, kterému naopak na pozemských a snadno definovatelných úspěších velmi záleží. Její společenský status se rovněž odráží v potřebě dozvídat se stanoviska všech stran – radikálního komunisty Ulrichse i nacisty Miklase, jejichž rozdílné motivace jsou pro ni vodítky k nalezení skutečné pravdy. Jak v jeden moment poznamenává postava Nicoletty, Barbora se spíše „zajímá“, než aby cítila skutečnou vášeň.

Její přístup, stejně jako postoj liberálního hnutí, se mění až s blížícím se uchopením moci Hitlerem. Emigruje do Francie, kde vede antinacistický literární časopis, vydávaný v němčině a francouzštině, jehož program se v mnohém podobá projektům jako *Die Sammlung* samotného Klause Manna. Plány odbojářů dokonale vystihne postava Šebestiána, jenž se stává Barbořiným největším soukmenovcem:

„Boj má jiné zákony než výsostná hra umění. (...) Zákon boje po nás žádá, abychom se zřekli tisíce odstínů a soustředili se cele na jedinou věc. Mým úkolem již není poznávat a tvořit krásno, ale jednat – pokud je v mých silách. Je to z mé strany oběť – nejtěžší, již přináším.“ (317)

³¹⁶ MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 72, bez ISBN

³¹⁷ Tamtéž, s. 216

Tato scéna je posledním momentem, kdy je fokalizace soustředěna na Barboru – dá se tedy chápat jako její poselství, což se zdá být poměrně optimistické – Barbora jako redaktorka časopisu, který má solidní odbyt v emigračních kruzích, nad Hendrikem morálně naprosto zvítězila.

Ve výsledku se tedy zdá, že v postavě Barbory se emigrant – intelektuál dostal na svůj vrchol.

6.3 Jenda Miklas

Je paradoxní, že postava obhajující hned v jedné z prvních scén románu nacistickou ideologii, Jenda Miklas (v novějších verzích *Hans*), je v jádru dobrý člověk. Čtenáři je představen po prolepsi prologu, když v herecké kavárně šokuje své levicově orientované kolegy antisemitskou poznámkou na adresu jedné slavné herečky. Mezi přítomnými se okamžitě rozvine vášnivá debata, jedná-li se z jeho strany o pouhé darebáctví či vážně míněný politický postoj. Vypravěč popisuje Miklase:

„Jako uličník Jenda Miklas vskutku vypadal, ovšem jako uličník, který nemá na růžích ustláno a vzdorně přemáhá svou zbědovanost. Jeho život byl vyčerpávající. Trénoval celý den, přetěžoval mnohdy své útlé tělo, což bylo patrně příčinou jeho podrážděnosti a temně odmítavého výrazu mladistvého obličej. Měl špatnou barvu; pod silnými lícními kostmi se utvořily černé jamky, tak zapadlé byly tváře. Pod světlýma očima ležely kruhy, rovněž téměř černé. Naproti tomu bylo čisté, dětské čelo jakoby ozářeno bledou, citlivou světlostí; také ústa svítala, ale nezdravě, až příliš rudě; jako by do odmítavě vysunutých rtů byla nahrnula všechna krev, již tolik postrádala tvář.“ (318)

Hendrik se od samotného počátku proti Miklasovi vymezuje – částečně kvůli ideologii, částečně kvůli osobní antipatii. Drobné zastání nalézá Jenda u některých ze svých kolegů – překvapivě i u komunisty Ulrichse, který s jeho utrpením vzešlým ze špatných materiálních poměrů soucítí. Největší pochopení se mu dostává od Barbory, s níž navazuje přátelství. Jeho naděje jsou však definitivně ztraceny poté, co jej Hendrik nechá vyhodit z divadla – nebýt nacistického převzetí moci, Hendrikova intrika by jej stála život.

V počátcích nacistické vlády prožívá Miklas krátký okamžik štěstí. Velmi rychle si však uvědomuje, že ne vše ve třetí říši vypadá tak, jak si to vysnil – politika čerpá z teroru, jež on odmítá, a jeho vlastní postavení je navíc stejně špatné jako za doby Výmarské republiky.

Pokouší se tedy svou chybu napravit a začne organizovat odbojovou činnost, která však nemá dlouhého trvání, neboť je odhalen, zatčen a nemilosrdně popraven svými někdejšími spolustraníky.

³¹⁸ MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 34, bez ISBN

Autorský vypravěč oslovuje Miklase:

„Což nikdo neoplakává tvůj pád, konec tak veliké, vroucí a trpce zklamané naděje? (...) Kdo by nad tebou zaplakal? Kdo by zastřel tvář nad tvým žalostně promrhaným mládím, nad tvou bědnou, přebědnou smrtí? Zatlačme tedy ty oči, aby nebyly otevřeny a nezíraly v němém žalu s nesmírnou výčitkou k obloze. Jsi snad nyní, ve smrti, shovívavější, ubohé dítě, než jakým tě utvořil tvůj tvrdý život? Pak nám snad odpustíš, že jsme shovívaví my – tvoji nepřátelé – neboť my jediní se skláníme nad tvou mrtvolou.“ (319)

Osud Jendy Miklase je velmi krutý a dokonale ukazuje, jak třetí říše zacházela se svými ideovými odpůrci. Jediný, kdo se pozastaví nad Miklasovou tragédií, jsou však podle vypravěče pouze jeho někdejší největší nepřátelé – „my“ – emigranti, kteří jsou schopni na jedné straně tvrdě bojovat, ale zároveň i pochopit a odpustit.

³¹⁹ MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 208, bez ISBN

7 VULKÁN

Pokud by mi bylo umožněno vyjádřit nesouhlas s tím, že některé texty chybí v kánonu klasické literatury, zcela jistě bych upozornila na dílo *Vulkán*, jež s podtitulem *román z emigrace* vyšlo v Amsterdamu roku 1939, jen několik týdnů před vypuknutím druhé světové války. (320)

Fascinující pouť románu by se dala velmi dobře definovat jako paradoxní, neboť ač šlo dle názoru samotného autora o jeho nejlepší knihu a mnozí literární kritici jí přiznávají přinejmenším „trvalost“ (321) a komplexní popsání stavu emigrace mezi lety 1933-1938 (322), v době svého uvedení nebyla na dílo napsána jediná recenze, což Klaus hořce shrnuje v *Bodu obratu* větou: „*Výbuch skutečné sopky přehlušil mé tišší poselství.*“ (323)

Dle mého názoru má *Vulkán* z hlediska literární techniky výbornou úroveň a formální zpracování, jež vzhledem k době jeho vydání nepřestává udivovat svou provokativností – spleť cest příběhu podobná encyklopedickým románům, autorský vypravěč příležitostně rozmlouvající se samotnými postavami, kombinace naturalistických popisů člověka na dně se snivým – možná až lehce fantasmagorickým – světem andělů spolu s mnohými mystifikacemi a intertextovými odkazy jsou z mého pohledu kvalitami natolik vysokými, že naprosté ignorování takového díla ve školních osnovách – alespoň v našem prostředí – je jen těžko pochopitelné.

Slova, jimiž Thomas Mann končí svůj velmi uznalý dopis synovi ohledně – v ten moment čerstvě dopsaného – *Vulkánu* jen podtrhují atmosféru nespravedlivého opomíjení výtečného díla:

„*Jistě se Ti dostane dalšího posilujícího ohlasu. Nedej se ostatně odradit tím, jestli to nejlepší, cos vytvořil, pomine zdánlivě bez velkého oslavování. Tak tomu dnes je, má to tak být a je to téměř ctí. Jak říká strýc Heinrich: 'Přijde den.'*“ (324)

Jako poslední věc před samotným rozborem si dovolím malý povzdech: *Kéž by měl tehdy Heinrich Mann pravdu.*

³²⁰ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 339, ISBN: 80-204-0655-7

³²¹ FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 115, ISBN: 978-80-7325-435-3

³²² BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3 – Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 285, ISBN:978-80-246-1357-4

³²³ MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 339, ISBN: 80-204-0655-7

³²⁴ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 9, ISBN: 32-005-67

7.1 Marion von Kammer

V příběhu natolik komplikovaném jako *Vulkán* je velmi složité – možná zcela nemožné – určit jeho hlavní postavu. Já jsem se rozhodla vybrat Marion, neboť jde o charakter, jenž má v textu velmi silný vývoj, typický pro celou strukturu tohoto díla.

Marion se poprvé objevuje v první části knihy, jen několik měsíců po nastolení režimu třetí říše, společně se skupinou přátel v pařížském lokálu, kde jsou jistou americkou dámou bezdůvodně napadeni kvůli údajnému spojení s hitlerovským Německem. Marion je popsána prostřednictvím fokalizace Marioniny matky, paní von Kammer,:

„Její vehementní, agresivní šarm, její hluboká nervosita, její neklid, její umíněnost se nevyskytly nikdy předtím ani v židovské patricijské rodině, ani v pruském aristokratickém rodu. Dlouhé, štíhlé nohy měla po matce; chytrý, někdy hloubavě ztemnělý pohled snad po otci. Ale mimo to zůstávalo na tomto komplikovaně složitém a téměř znepokojivě půvaby obdařeném biologické jevu, zvaném 'Marion', velmi mnoho naprosto cize působících vlastností, spousta rysů, které matce připadaly podivuhodné, nepochopitelné a téměř vzbuzující strach.“ (325)

Marion od počátku působí dojmem femme fatale – téměř všichni muži v jejím okolí jsou okouzleni její krásou, a dokonce vzbuzuje údiv i ve vlastní rodině, jež dívku považuje za příliš excentrickou.

Marion má však i jinou, angažovanou stránku osobnosti. Společně se svým nejlepším kamarádem Martinem a snoubencem Marcelem – vzhledem i chováním připomínajícím René Crevela – řídí protinacistický odboj. Rovněž její zápal pro jejich „hlavní cíl“, zničení tyranie v Německu, je velmi silný, což se projevuje například v Marionině vnitřním monologu o ruské emigraci:

„Taková nesmím být. Taková ne. Snad na mne čekají strašné věci; možná, že je pro mne přichystáno mnoho zlého. Ale rozhodně nechci jako stará žena v těsném pařížském pokoji lomit rukama gestem nářku, které nemá ani toliko síly, aby bylo gestem obžaloby. Nechci také, aby mi mé dítě říkalo, že jsem mu ukradla domov. Naopak: chtěla bych slyšet od svého dítěte slova díky za to, že teď bojujeme za jeho lepší domov.“ (326)

³²⁵ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 59, ISBN: 32-005-67

³²⁶ Tamtéž, s. 50

Marion nedlouho po svém příjezdu do Paříže uzavírá s Marcelem, který má v uměleckém světě určité postavení, sňatek. V ten moment by mohla připomínat Barboru z Mefista, neboť její manžel – stejně jako Hendrik – nedokáže své ženě pomoci a být jí oporou. V partnerském vztahu je silnější ona, což podtrhuje Marcelův zoufalý monolog:

„Nebezpečí, kamkoli pohlédnu... boj – boj bez konce... Vidím vraždění – vraždění a slzy... Voici le temps des assassins! Vražedná doba nastala... Kam se zachráníme? Kam prchneme se svou láskou? Kam, Marion, kam?“ (327)

Díky Marcelově přímluvě získává Marion místo jako přednášející na divadelních prknech, kde během recitačních večerů slaví velké úspěchy a její postavení na konci prvního dílu románu se zdá být téměř neotřesitelné. Analogicky k tomuto vzestupu, spojenému s téměř celosvětovým věhlasem, však postupně vyvstávají okolnosti věstící tragédii. Marionina sestra Tilly umírá vlastní rukou – hlavním důvodem je skutečnost, že psychicky nezvládne dobrovolně podstoupený potrat. Její nejlepší kamarád Martin zemře na následky dlouhodobé drogové závislosti, o níž celé jeho okolí – včetně Marion – ví. K pocitům vlastní viny se Marion přidružují rovněž problémy související s příliš velkým pracovním tempem a její zdraví se začíná horšit. Přesto však zůstává silná a rozhodná.

První narušení její stylizace do role statečné spasitelky přichází ve chvíli, kdy jí Marcel oznámí, že se chystá účastnit španělské občanské války. V tomto momentě hrdinka poprvé dává průchod svým emocím a vede k Marcelovi zoufalý monolog:

„Musíš-li jít – vem mne s sebou! Nechci tu zůstat sama anebo přednášet v Moravské Ostravě básničky, když někde jinde je vybojována rozhodná bitva, a ty jsi tam! Vem mě s sebou! Mohu se také naučit střílet, mám velké nadání pro střelbu, na střelnici jsem vždycky vyhrála první cenu; anebo se mohu stát ošetřovatelkou anebo mohu vyprávět v noci vojákům povídky, když musejí bdít – a budu moci být u tebe; neboť jsem tvoje žena!“ (328)

Její prosby jsou marné, Marcel odjíždí do války, v níž padne. Marion se rozhodne skoncovat s Evropou a odjet do Ameriky, v psychologickém stavu podobnějším Johance z *Útěku na sever* než Barboře z *Mefista*. Stejně jako Johanka se i Marion nechává zaslepit láskou – v jejím případě jde o okouzlení mladým italským emigrantem Tulliem. Románek s ním však nemá dlouhého trvání, neboť se Tullio rozhodne k odjezdu do války a zanechá Marion samotnou.

³²⁷ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 143, ISBN: 32-005-67

³²⁸ Tamtéž, s. 240

K problémům se vztahy se připojuje i nepříjemný incident při jedné z přednášek, kdy se hrdinka dostane pod ostrou vlnu kritiky ze strany radikálního antikomunisty německého původu, jenž ji obviní ze stranění bolševismu, což vede k tomu, že Marion na jevišti téměř zkolabuje. Její situaci však zachrání – alespoň ideově – profesor Benjamin Abel, emigrant, s nímž hrdinka začíná sice napjaté, avšak zároveň vysoce intelektuální přátelství. Benjamin Marion vytýká něco, co se kolem ní intuitivně vznášelo již povážlivou dobu – skutečnost, že její touha po vítězství je tak vroucná a nekompromisní, až téměř vylučuje proveditelnost a stává se nebezpečnou. Bezpochyby mohlo jít o velký problém mnoha skutečných emigrantských řečníků.

Marion zjišťuje, že nezodpovědný románek s Tulliem vedl k nedozírným následkům – čeká s ním dítě. V ten moment se symbolicky opakuje scéna Tilliny sebevraždy, avšak Marion na poslední chvíli nepožije smrtelnou dávku léků na spaní a rozhodne se o celé situaci uvědomit Benjaminu Abela. Scéna, v níž Marion halucinačně blouzní o svém poslání, zatímco Benjamin jí nabízí domov a manželství, patří k jedné z vrcholných epizod knihy:

„Musíme zpátky. Naskytnou se nesmírné úkoly, až skončí hrůzný sen. Kdo je má zvládnout – když my se ulejeme?! Stará seskupení a protiklady – ‘levice a pravice’, ‘měšťácký a proletářský’ – už nebudou mít platnost. Lidé dobré vůle – slušní lidé se najdou, spojí a budou spolupracovat. My k nim patříme! Což se chceme sami vylučovat?“ (329)

Marioniny argumenty, obsahující mimo jiné plán „zabít dítě“, jsou Benjaminem nemilosrdně shozeny ze stolu. Jeho životní filozofii nejlépe vystihuje věta pronesená na konci knihy: *„Přežít znamená zvítězit.“ (330)*

V poslední scéně je hrdinka již mimo její fokalizaci matkou dítěte jménem „Marcel“ a Benjamin sice nikoli biologickým, avšak neméně starostlivým otcem.

„Byla jsem tak dlouho na cestách,“ (331) zní Marionin povzdech v jednom ze závěrečných vystoupení v románu. Co ale tato věta znamená a k čemu emigranty, sledující na konci třetího oddílu knihy pád Rakouska a Československa, zavazuje, pokud lze Marion vnímat jako jejich čelní symbolickou představitelku?

³²⁹ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 398, ISBN: 32-005-67

³³⁰ Tamtéž, s. 432

³³¹ Tamtéž, s. 399

Neproblematicky lze konstatovat, že velká část fenoménu zvaného „emigrant“ byla postavou Marion dekonstruována. Exulant totiž na ukázkě jejího osudu ztratil jednu ze svých základních vlastností – přestal být Ahasverem bloudícím Evropou. Historické okolnosti jej donutily změnit pole působnosti a usadit se v Americe s vědomím, že jeho děti možná nikdy nebudou mluvit německy, potrvá-li nadcházející válka příliš dlouho.

Dosáhla Marion svého štěstí, nebo jen přikrmila Klausem Mannem tak protežovanou „marnost“, již v *Bodu obratu* proklamoval jako jednu ze základních idejí *Vulkánu*? Odpověď na takovou otázku se v konečném vyznění knihy nezdá být tak pesimistická, jak by se mohlo zdát. Marion totiž svou spásu po dlouhých bojích nakonec našla, a to prostřednictvím rodinného života s Benjaminem – tuto situaci nejlépe ilustruje věta, již pronese na konci románu postava Kikjoua: „*Musí to být krásné mít dítě.*“ (332)

7.2 Benjamin Abel

Neméně důležitou postavu než odvážnou, avšak mnohdy příliš radikální Marion, představuje charakter profesora Abela, který Marioninu vášnivou povahu zmírňuje svým intelektuálním nadhledem. Jeho charakteristika na začátku prvního oddílu románu prozrazuje mnoho o pozici jeho charakteru v příběhu:

„Profesoru Benjaminu Abelovi bylo třiačtyřicet let a patřil k nejmávanějším mladším literárním historikům německé university. Byl soukromým docentem v Heidelbergu a v roce 1929 byl povolán jako řádný profesor na universitu v Bonnu, což již tehdy znamenalo obzvláštní poctu pro židovského učenice a zejména pro germanistu neárijského původu; neboť antisemitismus na německých vysokých školách byl silný, ještě než byl povýšen na státní náboženství.“ (333)

Benjamin prezentuje úkaz, na nějž nebyl v exilové tvorbě Klause Manna do té doby kladen příliš velký důraz – osobní drama staršího intelektuála pohybuujícího se v akademickém prostředí, který se až do Hitlerova převzetí moci politicky neangažoval, a tak je pro něj exil čímsi nepochopitelným. Na vyhnání není připraven ani fyzicky, ani prakticky v podobě formalit, jakými jsou cestovní pas či povolení k pobytu v cizině. Benjaminovu tragédii dokonale shrnuje vylíčení jeho pocitů krátce po útěku do Nizozemí:

„Nikoliv, opravdu to nebyl ‘pád režimu’, na nějž čekal. Počítal dny a týdny proto, že považoval životní okolnosti, v nichž žil, za zcela provisorní. Tak to přece nemohlo zůstat; tak, jako to teď bylo, to přece nemohlo trvat věčně.“ (334)

³³² MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 447, ISBN: 32-005-67

³³³ Tamtéž, s. 95

³³⁴ Tamtéž, s. 103

Pravděpodobně více ze zmatku než z vroucných citů se Benjamin – zklamán tím, že s ním jeho milá Anette odmítla utéct z vlasti – zamiluje do mladičké dcery majitele jeho amsterodamského útočiště, Stinchen. Je zajímavé, že i následující dílo Klause Manna – novela *Speed* – rovněž sleduje osud postavy exulanta ve středních letech, jenž se kvůli zradě ze strany své lásky i pocitům pramenícím z opuštění vlasti zaplétá do citů k teenagerovi.

Příběh Benjaminu Abela nepřináší mnoho dramatických dějových zvrátů, má však důležitou funkci – rozkrývá emigrantskou existenci z pohledu vzdělaného člověka, chladného a bránícího se davové psychóze, analyzujícího situaci s určitým odstupem. Tato tendence se silně projevuje například ve scénách, kdy ve druhém oddíle knihy profesor Abel řeší s organizací sdružující exulanty pojem „lidská důstojnost“.

Benjaminův charakter prochází výraznou proměnou ve třetí části příběhu, kdy je nucen opustit Evropu. Amerika v něm vyvolává stísněné pocity, které nejprve přičítá americké hlouposti a povrchnosti. Brzy mu však dochází, že je vůči svému okolí poměrně nespravedlivý:

„Po celé poslední týdny jsem jen selhával: Všechno to bylo jediné selhání. New York za to nemůže. New York je velkolepý. Jsem sentimentální profesor, snad už také trochu zkostnatělý a beznadějně evropský. Neměl bych tomu být rád, že pro mne v této zemi začíná něco nového? Místo, abych Ameriku poznával, abych si ji zamiloval, sedím tady a prolévám hloupé slzy nad starou německou romantikou – jako bych nevěděl, kam tato romantika vede, jaké jsou její důsledky, když se projeví politicky!“ (335)

Tím momentem začíná uvažovat jinak a jeho postoj vzdělaného, avšak také aktivního a politicky angažovaného, intelektuála nakonec způsobí, že je v životě opravdu šťastný, a to díky sňatku s Marion a narození jejího dítěte, což dokládá i poslední věta, již Benjamin Abel ve *Vulkánu* pronese: *„Jsem na to dítě tak pyšný.“ (336)*

7.3 Kikjou

Prezentují-li postavy do této chvíle tradiční rodinné hodnoty, což není v poetice Klause Manna běžné, představuje Kikjou jejich silný protipól. Tento charakter spojoval se samotným Klausem Mannem i jeho vlastní otec, když v pochvalném dopise tajemně poznamenal, že *„kikjouovskou melodii nevyzpívá nikdo tak jako Ty.“ (337)*

³³⁵ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 339, ISBN: 32-005-67

³³⁶ Tamtéž, s. 448

³³⁷ Tamtéž, s. 8

Postava Kikjoua se poprvé objevuje v první scéně románu, a to v doprovodu Marcela, jenž jej láskyplně nazývá „mon petit frère“ a exaltovaně řeší jeho – dle Marcela zcela nepřijatelnou – křesťanskou víru. Svázán je i jejich popis:

„Kikjou, malý bratr Marcelův: proč ne? Měli společné: především vysoký, temný, odvážný a krásně klenutý oblouk obočí nad široce otevřenými jasnými očima; poněkud plné, lehce ohrnuté, silně rudé rty, které vypadaly v jejich bledých obličejích jako naličené; široké, nízké čelo, do něhož bujně padaly vlasy. Kikjouovy vlasy měly matně zlatý, téměř medový odstín; Marcelovy husté kučery se vyznačovaly matně tmavou plavostí. Marcelovo obočí bylo silné a husté, zatímco Kikjouovo bylo jako nakreslené uhlem.“ (338)

Kikjouova krása udělá velký dojem na Marionina přítele Martina. Oba mladí muži nedlouho poté navazují romantický vztah, z něž však Kikjoua po několika dnech vyrve strach, že učinil „hřích“, a tak se rozhodne vyhledat svého strýce, žijícího v Belgii, aby se mu vyzpovídal.

V tomto okamžiku se zdá, že postavu Kikjoua lze v kánonu Klause Manna neproblematicky zařadit, neboť sdílí mnohé podobnosti se svými „předchůdci“ z autorových raných děl – nabízí se například paralela s Pavlíčkem ze *Zbožného tance*, který je v knize popisovaný jako „panenka“. Kikjou však již v prvních momentech vyvolává pochybnosti o takovémto výkladu – od zbídačeného Pavlíčka se liší relativně dobrým sociálním postavením a jeho charakter se vyznačuje jistými „nepanenskými“ vlastnostmi – především svou aktivitou, inteligencí a v neposlední řadě i krutostí.

Když Martin – zdeptán pocitou samoty – propadne drogám, je Kikjouova reakce velmi drsná. Větou *„La chose infernale je už silnější než on,“* (339) se Kikjou v podstatě zříká vlastní zodpovědnosti a odmítá umírajícího Martina navštívit.

Až příliš pozdě si uvědomí následky svého chování. Svou situaci se pokouší řešit zpovědí, zde se mu však od kanovníka dostane relativně příkré odpovědi:

„Co říkáš, zdá se být fantastické a také z toho zaznívá vychloubačnost. Existuje určitý způsob sebeobžaloby, který hraničí s vychloubačností. Vyzpovídej se po řadě svých hříchů: toho tě nemohu ušetřit! Nepřeháněj je do nezměrnosti – což je jen jiný způsob, jak je zmenšovat anebo zahlazovat. Buď skromnější.“ (340)

³³⁸ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 28-29, ISBN: 32-005-67

³³⁹ Tamtéž, s. 130

³⁴⁰ Tamtéž, s. 295

Takový výrok se zdá být na první pohled celkem nevinný, skrývá v sobě ovšem velkou dávku ironie. Neboť, připustíme-li možnost, že postava Marcela nese velkou spojitost s René Crevelem, jasným výsledkem je, že citované vyjádření nepochází z pera Klause Manna, nýbrž samotného Crevela, který tuto myšlenku ve svém díle *Moje tělo a já* přebírá – ač v upravené podobě – z francouzské osvícenské filozofie 18. století. (341)

Spojení s Crevelem nabízí rovněž dozvuk Kikjouva pokání – setkání s andělem, který jej pomocí jakéhosi transcendentního těla přesouvá do Španělska, kde spatří umírajícího Marcela. Kanovníkova výčitka tak může vyznít, že Kikjoua ve skutečnosti kárá sám Marcel, který na něj měl pravděpodobně obrovský vliv.

Kikjouův charakter se tím momentem mění – začíná přebírat zodpovědnost za vlastní činy a angažovaně se pokouší vést náboženskou osvětu, která by však zároveň nevedla k naprosté pasivitě vůči stále se horšící politické situaci. V poslední kapitole Kikjou – respektive vypravěč sledující tuto postavu – zcela přebírá vládu nad příběhem. Naposledy se setkává s andělem, který odhaluje svou pravou tvář – tvář anděla bezdomovců – a popisuje svůj úděl:

„Viděl jsem kanout mnoho slz a mnozí, jež jsem musil pozorovat, už nemohli ani plakat. Cítil jsem zápach chudoby a v uších mi zněl pronikavý smích těch, kteří se utekli v šílenství. Vyhnanství plodí nové choroby; nejen srdce – ale i rozum bezdomovců je notně ohrožen! – Já jsem anděl neurosy vykořeněných!“ (342)

Kikjou panoramaticky sleduje všechny postavy objevující se v knize a rozhodne se splnit úkol, který mu byl dán andělem – zaznamenat osudy emigrantů:

„Přesná kronika našich zmatků, utrpení a také nadějí. Mám mnoho materiálu. (...) Musila by to být hodně dlouhá kniha, musila by mnoho obsahovat, spousta temat tvoří symfonii. Nesmím nic zjednodušovat, ale také nic vypouštět; musím být rozvláčný a upřímný.“ (343)

Končí tak svou cestu jako spisovatel – jako budoucí autor románu podobnému samotnému *Vulkánu*. To však ve výsledku nevyznívá jako hlavní poselství jeho postavy. Dominantním rysem se na konci románu stává spíše fakt, že Kikjouovi se podařilo to, co žádné emigrantské postavě Klause Manna před ním – dostal svou útěchu v podobě Boha, a spolu s ním i ostatní emigranti.

³⁴¹ CREVEL, René. *Moje tělo a já*. Praha: Rubato, 2022, s. 119-120., ISBN: 978-80-87705-94-0

³⁴² MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 439, ISBN: 32-005-67

³⁴³ Tamtéž, s. 442

8 ZÁVĚR

Ve své studii jsem se pokusila uchopit téma německé emigrace v letech 1933-1938, a to pomocí tří románů a životního příběhu – dle mého názoru nespravedlivě opomíjeného – spisovatele Klause Manna.

V teoretické části práce jsem nejprve nastínila historické okolnosti, pod jejichž nadvládou se emigrace ocitla, poté věnovala pozornost životnímu příběhu Klause Manna, navázala definicí pojmu „exilová literatura“ a v závěru objasnila „emigrantskou filozofii“, jež jsem se pokusila rekonstruovat pomocí Mannovy autobiografie *Bod obratu*.

V praktické části jsou rozebrána tři Mannova díla – romány *Útěk na sever*, *Mefisto* a *Vulkán*. Prostřednictvím jejich postav jsem se snažila doložit, jak moc se relativně neproblematický pojem „emigrant“ měnil v turbulentní době exilu Klause Manna, předního reprezentanta exulantských spisovatelů – intelektuálů. Mé výsledky lze shrnout následovně:

První z románů, *Útěk na sever* z roku 1934, sleduje na příkladu dívky Johanky jakýsi zrod emigranta. Ukazuje, že k němu nedochází cestou vznešené kuráže, nýbrž ze strachu, vykořeněnosti a životní nejistoty, což jen podporuje vratkost celého fenoménu německé emigrace. Ragnar pak může vypodobnit dobu před emigrační vlnou a přiblížit generaci, která ve dvacátých letech 20. století dobývala svět svou extravagancí, ovšem s počátkem fašizujících tendencí v Evropě se stala „zbytečnou“ a neschopnou přizpůsobit se novým podmínkám. Slečnu Zuzku lze vnímat jako obraz „německého člověka z lidu“, neuvědomujícího si, do jaké záhuby se jeho vlast řítí.

Druhá kniha *Mefisto*, publikovaná v roce 1936, ukazuje velký vzestup některých Němců, a to nejen bezcharakterního Hendrika Höfgena, který v konečném důsledku svůj boj prohrává zradou sebe sama, nýbrž i celé emigrantské intelektuální elity. Ta je reprezentována zejména statečnou a charakterní Barborou Brucknerovou, význačnou exilovou intelektuálkou a zakladatelkou antinacistického časopisu. Analogicky k vývoji mezi kruhy „lepší lidí“ lze sledovat i přerod postavy Jendy Miklase z oddaného nacisty v odbojáře revoltujícího proti systému, jež ještě v době Hitlerova nástupu k moci hlasitě podporoval.

Pokud byl *Mefisto* jakýmsi „emigrantským vrcholem“, pak poslední z mnou rozebíraných příběhů, román *Vulkán* vydaný roku 1939, ukazuje postupný zánik a téměř zkázu fenoménu německých emigrantů jakožto poutníků a jejich následné zařazování mezi obyvatele Spojených států amerických. Jako důkaz této tendence mohou sloužit manželé Abelovi, jedny z mála postav, jež ve *Vulkánu* dosáhnou šťastného konce. Souběžně se zánikem jedné části emigrantské esence však přichází i vykoupení v podobě přijetí exulantů Bohem – to dokládá andělem požehnaný Kikjou, budoucí autor velké emigrantské kroniky.

Jsem si vědoma toho, že má práce zdaleka neobsahuje vše, co lze o literární reprezentaci a fenoménu německého protinacistického exilu sdělit. Svůj výzkum tak vnímám pouze jako výchozí bod, který lze v budoucnu rozvíjet po všech stránkách. Samotný kánon Klause Manna jsem rozhodně nevyčerpala – je možno pracovat s jeho romány, v nichž se emigrace vyskytuje v subtilnější formě, například díla o historických osobnostech jako Čajkovský či Ludvík II. Bavorský, v jejichž vylíčení se jistě skrývá mnoho linek vedoucích až k Mannově vlastní době. Rovněž by bylo zajímavé rozebrat autorovy pozdější texty, například novelu *Speed*, o níž jsem se zmínila v kapitole týkající se autorova života a při rozboru románu *Vulkán*. Věřím, že by můj náčrt Mannovy prezentace emigrace v *Bodu obratu* mohl pomoci při dalším uvažování o tomto fenoménu v rámci autorova kánonu. Není však třeba omezovat se pouze na Klause Manna – myslím, že přínosná by mohla být i komparace jeho exulantských hrdinů s postavami jiných románů německých emigrantských spisovatelů.

Věřím, že má studie bude přínosem pro ty, kteří se chtějí něco dozvědět o době třicátých let a jejich umělecké podobě. Ráda bych také zviditelnila Klause Manna jakožto spisovatele, jehož tvorba má co říct i naší době, a to nejen jako zajímavý střípek starých časů, nýbrž i coby podnět k zamyšlení nad fenomény, jež se nás dotýkají stejně jako Mannovy vlastní epochy.

Doufám, že zájem o tohoto romanopisce vzroste díky dramatické adaptaci jeho díla *Mefisto*, která bude v roce 2024 uvedena na prknech Národního divadla.

Je možné, že dědictví Klause Manna v českém prostředí zažije svou velkou renesanci, závěrečná slova proto přenechávám právě jemu, respektive jedné z postav románu *Vulkán*:

„Pro koho píšu? – O tom vždycky přemýšleli básníci naplněni starostmi. A i když to nevěděli – pyšně a rezignovaně, hrdě a zoufale – tvrdili: Pro budoucí! Ne vám, našim současníkům, patří naše slovo; patří budoucnosti, ještě nenarozeným pokolením.

Ach, co však víme o budoucích? Jaké budou jejich hry, jaké budou jejich starosti? Jak jsou nám cizí! Nevíme, co budou milovat nebo nenávidět. Přesto jsou to oni, na něž se musíme obracet.

Obzory našeho bytí jsou zatemnělé. Hrozivě shluklé mraky věští již dávno bouři. Může to být bouře, již není rovno. Katastrofy však nejsou trvalým stavem. Nebesa, jež vidíme dnes tak hluboce zamračena, se opět rozjasní. Budeme my, kteří bojujeme a trpíme, ještě ozářeni tímto novým světlem?

Jiní se vydávají na cestu: mladší kamarádi, mladší bratři – slyšíme již jejich lehký krok. Mysleme na ně, když na nás doléhá únava. Milujme tyto dosud bezejmenné. Jejich čela jsou ještě neposkvřněna v nevinnosti, kterou jsme my dávno ztratili. Naši mladí bratři se nemají stát vinnými jako otcové a jako my. Mají poznat lepší svět. Mají se svobodněji vyvíjet, mají být lepší a krásnější, než bylo dovoleno nám.

Úsměv letmé roztržité vděčnosti, s nímž na nás snad budou mladší kamarádi vzpomínat, musí být pro nás dostatečnou odměnou. Někde narazí oni – o nichž si tak rádi představujeme, že budou šťastnější než my – na stopy, které svědčí o našich utrpeních a bojích – o bojích, které nás dnes plně vyčerpávají a o jejichž závažnosti a rozhořčenosti bude chybět oněm chlapcům pravděpodobně jakákoli představa. Pak snad na docela krátkou chvíli ustanou ve svých hrách a ve svém díle. Na několik pohnutých vteřin zastíní zádušnost jejich čela, jako mrak, který rychle zmizí. Zalistují, ne bez pohnutí a snad také ne zcela bez úcty, v této kronice plné poutí a plné otázek. Pak snad začnou tušit, čím jsme se prohřešili a čeho jsme litovali, co jsme probjovali a co jsme vytrpěli – a my nebudeme zapomenuti.“ (344)

³⁴⁴ MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 164-165, ISBN: 32-005-67

ZDROJE

- AMORT, Čestmír. *Svět proti fašismu*. Praha: Naše vojsko, 1974, s. 21. bez ISBN
- BAHR, Ehrhart a kolektiv autorů. *Dějiny německé literatury 3. Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum, 2007, s. 243-326. ISBN 978-80-246-1357-4
- CREVEL, René. *Moje tělo a já*. Praha: RUBATO, 2022, 152 s. ISBN 978-80-87705-94-0
- FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 78-80, 104-118, 126, 191, 272, 286-288. ISBN 978-80-7325-435-3
- GILBERT, Felix a LARGE, David Clay. *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890 – 1990*, Praha: Mladá fronta, 2003, s. 280-286, 305-307, 310-325. ISBN 9788020408877
- GLOSÍKOVÁ, Viera; TVRDÍK, Milan a kolektiv autorů. *Slovník německy píšících spisovatelů – Německo*. Praha: Libri, 2018, s. 41-46, 123-124, 197, 503, 505, 510, 601-602, 627-628. ISBN 978-80-7277-560-6
- GOEBBELS, Joseph, IRVING, David (ed.). *Deníky 1938*. Liberec: Dialog, 1992, s. 39, 202. ISBN 80-85194-58-9
- HUGHES, Matthew a MANN, Chris. *Hitlerovo Německo*. Praha: Columbus, 2002, s. 86-89, 92, 185-186. ISBN 80-7249-123-7
- HYRŠLOVÁ, Květa. *Česká inteligence a protifašistická fronta*. Praha: Melantrich, 1985, s. 27, 30, 48-58, 65-66, 246-257. ISBN 32-003-85
- kolektiv autorů, *Fragen an die deutsche Geschichte*. Bonn: Deutscher Bundestag, Referat Oeffentlichkeitsarbeit, 1983, s. 290-296. ISBN 978-3924521738
- KUBÍČEK, Tomáš; BÍLEK, Petr A. a HRABAL, Jiří. *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013, s. 58-59, 150. ISBN 978-80-7272-592-2
- MANN, Golo. *Dějiny Německa 1919–1945*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 117-118, 127, 137-138, 155-156. ISBN 22-056-93
- MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky. Mládí v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 29, 40, 47, 64, 67, 379. ISBN 978-80-200-2051-2
- MANN, Klaus. *Anja und Esther*. Lipsko: Faber & Faber, 2003, 92 s. ISBN 9783936618099
- MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, 480 s. ISBN 80-204-0655-7
- MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, 277 s. bez ISBN
- MANN, Klaus. *Útěk na sever*. Praha: Melantrich, 1986, 192 s. ISBN 32-010-86
- MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, 472 s. ISBN 32-005-67
- MANN, Klaus. *Zbožný tanec*. Praha: Mladá fronta, 2006, 192 s. ISBN 80-204-1306-5
- MANN, Thomas. Zmatek a raný žal. In: MANN, Thomas. *Novely a povídky*. Praha: Odeon, 1979, s. 265-291. ISBN 01-072-79
- MÜLLER, Helmut; KRIEGER, Karl Friedrich a VOLLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 265-266, 269-271, 283-284. ISBN 80-7106-125-5

- REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi. Thomas Mann a jeho rodina*. Praha: H&H, 2010, s. 191-211, 225. ISBN 978-80-7319-097-2
- STRÍTECKÝ, Jaroslav. Svědectví prožitého života. In: MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 461-466. ISBN 80-204-0655-7
- ZWEIG, Stefan. *Svět včerejška. Vzpomínky jednoho Evropana*. Praha: Malvern, 2019, s. 310-311. ISBN 978-80-7530-191-8

INTERNETOVÉ ZDROJE

- přednáška Susanne Klingensteinové ze dne 1. 5. 2013 na téma „Klaus Mann – Turning Point (1942)“, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-yaoqtmYtg8>.
- NAUMANN, Uwe. *Heinrich und Klaus Mann: Die Geschichte einer besonderen Beziehung*. Online. Bayerischer Rundfunk. 2021. Dostupné z: <https://www.br.de/radio/bayern2/klaus-und-heinrich-mann-geschichte-100.html>. [cit. 2024-03-31].
- MANN, Klaus. *Speed. A Story*. Online. Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/122904>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *Tagebuch. 5.6.1940-11.12.1942*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/10070>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *The Monk*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/130818>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *Tagebuch. 30.3.1937-14.9.1937*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/12814>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *Tagebuch. 1.1.1948-31.12.1948*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/11128>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *The Last Day. A Novel*. Online. Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/108974>. [cit. 2024-03-31].
- MANNOVÁ, Erika. *Kinderlied*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/118728>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *Die Heimsuchung des europäischen Geistes*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/135768>. [cit. 2024-03-30].
- MANNOVÁ, Erika. *Kälte*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/118714>. [cit. 2024-03-30].
- *Exilliteratur*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Exilliteratur>. [cit. 2024-03-30].

- *Ernst Wiechert*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Ernst_Wiechert. [cit. 2024-03-30].
- *Anna Seghersová*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Seghersov%C3%A1. [cit. 2024-03-30].
- *Erich Maria Remarque*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Erich_Maria_Remarque. [cit. 2024-03-30].
- *Der fromme Tanz*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2022. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Der_fromme_Tanz. [cit. 2024-03-30].
- *Die Sammlung*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Sammlung. [cit. 2024-03-30].
- *Mefisto (film)*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2022. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Mefisto_\(film\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Mefisto_(film)). [cit. 2024-03-30].

PERIODIKA

- *Decision*. 1941, roč. 1, č. 1, sv. 1., s. 6., dostupné z: <https://collections.library.yale.edu/catalog/12406756>. [cit. 2024-03-30].
- *Decision*. 1942, roč. 2, č. 1-2, sv. 3., s. 4., dostupné z: <https://collections.library.yale.edu/catalog/14464920>. [cit. 2024-03-30].

TV DOKUMENTY

- *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E1, Teil 1, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001
- *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E2, Teil 2, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001
- *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E3, Teil 3, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001

PŘÍLOHA: TVORBA KLAUSE MANNA – ČASOVÁ LINIE

	RANÁ TVORBA (1925-1932)	EVROPSKÝ EXIL (1933-1939)	AMERICKÝ EXIL (1940-1949)
ROMÁNY	Zbožný tanec (němčina 1926, čeština 2006) Alexander – Roman der Utopie (němčina 1929) Treffpunkt im Unendlichen (němčina 1932)	Útěk na sever (němčina 1934, čeština 1986) Patetická symfonie (němčina 1935, čeština 1936), Mefisto (němčina 1936, čeština 1937), Vulkán (němčina 1939, čeština 1967)	The Last Day (angličtina 1949, torzo románu)
NOVELY POVÍDKOVÉ SOUBORY	Vor dem Leben (němčina 1925) Kindernovelle (němčina 1926) Abenteuer (němčina 1929)	Vergittertes Fenster (němčina 1937)	Speed (angličtina 1941)
CESTOPISY	Rundherum – Ein heiteres Reisebuch (němčina 1929) Das Buch von der Riviera (němčina 1931)		
ESEJE	Auf der Suche nach einem Weg (němčina 1931)	Escape to Life (angličtina 1939)	The Other Germany (angličtina 1940) André Gide and Crisis of Modern Thought (angličtina 1943) André Gide: Die Geschichte eines Europäers (němčina 1948) Die Heimsuchung des europäischen Geistes (němčina 1948)
DRAMATA	Anja und Esther (němčina 1925) Revue zu Vieren (němčina 1926) Gegenüber von China (němčina 1930) Geschwister (němčina 1930) Anthen (němčina 1932)		Der siebente Engel (němčina 1946) Der Kaplan (němčina 1946, scénář pro Rosselliniho film „Paisá“)
ŽIVOTOPIS	Kind dieser Zeit (němčina 1932)		The Turning Point (angličtina 1942) Bod obratu (němčina 1952, čeština 1997)
BÁSNĚ ŠANSONY	Gedichte und Chansons (němčina, kompilace z roku 1999 básnické tvorby od 20. let pro písňové texty Pepřenky)	Gedichte und Chansons (němčina 1999, básně a texty pro Pepřenku)	
ČASOPISY		Die Sammlung (němčina 1933-1935)	Decision (angličtina 1941-1942)
ANTOLOGIE			Heart of Europe (angličtina 1943)

MYŠLENKY KLAUSE MANNA

„Nechci hledět do budoucnosti, budoucnost mě nezajímá. A pokud se k tomu ještě někdy dám svést, stejně vidím osud a oprávněnost umění v průběhu dalších staletí černě. Nevěřím také ve vývoj velkého a vroucího snu o humanitě založené na volných mravech a hlubokomyslné vlídnosti, jak o ní snili naši velikáni. Neklid téhle doby je obrovský a mohutný, ano, možná, že si žádná doba nebyla tak vědoma svého neklidu, svého štvánství, jako právě ta naše. Kam tohle všechno povede, tenhle velký tanec, vlastně nevíme. (...) Neznáme východisko z neklidu, možná že vše může vyřešit hluboká propast, apokalypsa, nová válka, sebevražda lidstva. Ale čím větší a mocnější neklid je, tím blaženější pak bude klid. (...) Jsme tanečníci bez cíle, kteří oslavují život jako zbožný svátek a nepřemýšlejí, jak by jej mohli změnit v dobrý, správný a řádný? Budíž nám odpuštěno, protože v tyto dny není lehké sloužit nějakému řádu.“ (*Zbožný tanec*, 1926)

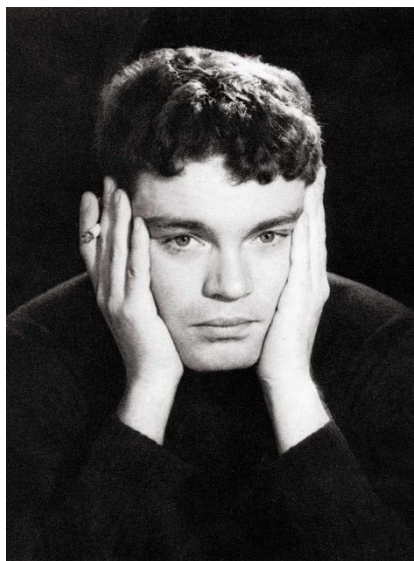

„Běda, apokalyptičtí jezdci vyrazili, zde se spustili k zemi a nastolili strašlivou vládu. Odsud chtějí dobýt světa: neboť to jest jejich cílem. Chtějí vládnout zemím a také mořím. Neboť všude se má obracet lidstvo k jejich obludnosti, uctívati ji a modliti se k ní. Jejich ošklivost má být vzývána jako nová krása. Kde se jim dnes ještě vysmívají, mají se zítra před nimi plaziti. Jsou rozhodnuti zachvátiti svět válkou, aby jej pak mohli pokořiti a zničiti – tak jako pokořují a ničí už dnes zemi, nad níž vládnou: naši vlast, nad níž ztemnila obloha a od níž Bůh ve svém hněvu odvrátil tvář. V naší vlasti nastala noc. Špatní páni objíždějí její kraje – velkými automobily, letadly nebo zvláštními vlaky. Horlivě cestují. Na všech náměstích odříkávají šalebná slova. V každé osadě, kde se objeví oni i jejich nízcí pomocníci, zhasne světlo rozumu a nastává tma.“ (*Mefisto*, 1936)

„Přeji si zemřít, protože jsme shodili tu prokletou bombu na malé město v Japonsku. Říkám „my“, i když já osobně s tím nemám nic společného. Ale byl to můj národ, kdo to udělal, má země je zodpovědná za tu nehoráznost, ano, my jsme vinni --- všichni z nás! Stydím se za to, nesnesu to. Přeji si zemřít, protože jsme zabili ty Židy --- kolik? Pět milionů nebo šest? --- v plynových komorách... Je pravda, že jsem opustil Německo dávno předtím, než Němci spáchali tyto strašné zločiny... Ale byl jsem jedním z nich. Je to má vina. Nesnesu to. Přeji si zemřít, protože jsme horší než kdy dřív, nepoučili jsme se, dokonce jsme se ani nepokusili napravit --- my, lidský druh, cette race maudite, ach, nesnesu být jedním z nich...“ (*The Last Day*, 1949)

OSOBNOSTI – MEDAILONKY

René Crevel (1900-1935)

„Velmi málo se podobal typickému klišé pařížského *homme de letters*, spisovatele, jehož se tak umíněně drží fantazie mezinárodního měšťáctva.“ Těmito slovy začíná Klaus Mann v *Bodu obratu* pasáž o René Crevelovi, na mnoha místech protkanou obdivem i melancholií. Crevel vskutku představoval „nového spisovatele“ – jako jeden z prvních surrealistů odmítal slepou důvěru v psychoanalýzu a automatické psaní, což mnohdy vedlo k jeho vyloučení z jejich uskupení. Ve svých textech kombinoval poetický jazyk, filozofii 18. století i politickou angažovanost. Po Hitlerově převzetí moci byl jedním z největších neemigrantských odpůrců nacismu. Rovněž inicioval „Kongres spisovatelů na obranu kultury“ v roce 1935, jehož neslavný průběh se stal – spolu s tuberkulózou – podnětem k jeho sebevraždě, která zasadila emigrantům těžkou ránu.

Doris von Schönthan (1905-1961)

Odkaz Doris von Schönthan je v dnešních dnech téměř zcela zapomenut. Je-li tato žena zmiňována v nějakém kontextu, pak jako členka okruhu přátel sourozenců Mannových a v neposlední řadě jako společnice Klause Manna v Cannes, čemuž tvůrci seriálu *Mannovi – román století*, vepsali i milostný rozměr, byť není důvod si myslet, že by Doris byla v roce 1949 Mannovou milenkou. Především je však opomíjené to nejdůležitější – obrovská osobní statečnost této ženy, v čele s její velkou angažovaností v německém vnitřním odboji, jež vedla k jejímu útěku z Německa a následné činnosti ve francouzských hnutích odporu proti Vichistickému režimu. Přesto však po skončení druhé světové války neměla Doris nárok na odškodnění a až do konce života trpěla bídou, byla dokonce nucena žít na ulici.

Annemarie Schwarzenbachová (1908-1942)

Předobraz Johanky z románu *Útěk na Sever*, drahá kamarádka „Švýcařinka“ i dívka krásná jako „neutěšitelný anděl“ – pod těmito jmény najdeme Annemarii na stránkách *Bodu obratu*. Nepochybně byla pro Klause Manna velmi důležitou ženou, strávili spolu konec dvacátých let, během Mannova exilu spolu cestovali po Evropě, byli dokonce zasnoubeni. Její náhlá smrt po nehodě na kole představovala pro Klause nezacelitelnou ránu. Annemarie nepatřila do exulantské komunity – za války se jako fotografka zaznamenávající nacistická zvěrstva pohybovala po Evropě. Imunitu Annemarii zaručovala skutečnost, že její rodinní příslušníci byli nacisté, což vedlo k obrovským problémům, které Annemarie se svou rodinou celý život měla.

Thomas Quinn Curtiss (1915-2000)

Thomas Quinn Curtiss, Klausem Mannem titulován „Tomski“, zaujímal v Mannově životě specifické místo. Pro emigrantského spisovatele znamenal mnohé – lásku, oporu při léčbě drogové závislosti, avšak zároveň zosobňoval i celou nastupující generaci Američanů nezasazených první světovou válkou, schopných obstát v novém světě a přizpůsobit se jeho pravidlům. Další z Curtissoových přínosů je rovněž jeho angažovanost pro Decision, pro který zaštiťoval rubriku divadelních recenzí, pro což měl jako bývalý žák slavného režiséra Sergeje Ejzenštejna výborné předpoklady. Proslul též autorstvím biografie režiséra Ericha von Stroheima, jež byla přijata se smíšenými pocity. Curtiss vystupuje v seriálu Mannovi jako „mluvící hlava“, v dramatických pasážích jej pak představuje německý herec Torsten Liebrecht.

Erika Mannová (1905-1969)

Dá-li se říct, že má *Bod obratu* hlavní postavu, nejspíš by bylo nutné za ni považovat právě starší sestru Klause Manna. Tato novinářka, válečná korespondentka, odborná přednášející, autorka knih pro děti, herečka a režisérka skutečně tvořila středobod Klausova života – ve svých denících jejich pouto dokonce přirovnává k příběhu o Pygmalionovi. Ozvuk Eriky lze sledovat napříč Mannových dílem – mnoho románových postav se Mannově sestře svým chováním velmi podobá. O to větší ranou muselo být pro Klause Manna jejich postupné odcizování, jež vyvrcholilo momentem, kdy se Erika přestěhovala do vily svého otce jako jeho asistentka a korektorka. Mannovy zmínky o sestře jsou tou dobou v denících sporadické, přesto se zdá, že na své „dvojče“ nedokázal zapomenout až do smrti – jeden z jeho posledních dopisů je adresován právě Erice.

Golo Mann (1909-1994)

Golo, mladší bratr Klause Manna, vlastním jménem Angelus Gottfried Thomas Mann, se od svých starších sourozenců lišil v mnoha ohledech – ať to způsobil věkový rozdíl, pobyt Golo Manna na internátě či jiná „sféra“, jak Klaus Mann označuje jeho naturel v *Bodu obratu*. Přes všechny rozdíly spolu však oba bratři měli celý život vřelý vztah. Golo pro Klause představoval důvěrníka, Klaus mu na oplátku předával své životní zkušenosti, což bylo zvláště v době exilu velmi důležité. Golo Mann ve svých memoárech dokonce konstatuje, že jedním z důvodů, proč se sám nikdy nedal na uměleckou dráhu, byla loajalita ke staršímu bratřovi. Je skutečně pravda, že svých největších úspěchů dosáhl až po smrti Klause a otce, kdy publikoval monografii Albrechta z Valdštejna a své slavné *Dějiny Německa 1919-1945*, jež byly vydány v milionech výtisků a zajistily mu celosvětovou proslulost.

Thomas Mann (1875-1955)

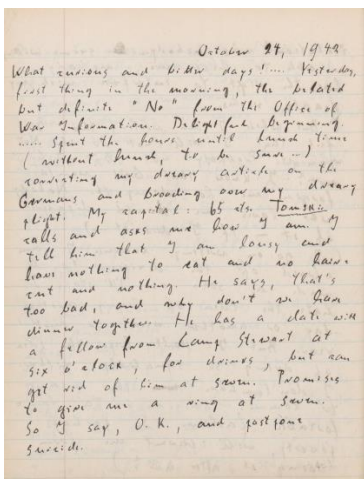
„Byl homosexuální. Byl závislý. Byl to syn Thomase Manna. Byl tedy třikrát postižen.“ Těmito slovy začíná jeden z oddílů věnovaný Klausovi Mannovi v knize *Mannovi – Thomas Mann a jeho rodina*. Analýza vztahu mezi otcem a synem je problematická a existuje mnoho různých názorů. Zajímavé je, že nepanuje konsenzus ani v základních tezích – zatímco v seriálu *Mannovi* Thomas vystupuje jako starostlivý otec, v literatuře faktu je zdůrazňován chlad a nedostatek důvěry mezi otcem a synem. Situaci komplikuje *Bod obratu*, kde je Thomas prezentován nekriticky a mnoho prostoru je věnováno rozboru jeho díla, jež Klaus obdivoval. Přesto se nezdá, že by jejich vztah vzkvétal – své o tom říká fakt, že Thomasova nejmilejší dcera Elisabeth v seriálu *Mannovi* stojí před Klausovým hrobem a se smíchem konstatuje, že je zde poprvé v životě.

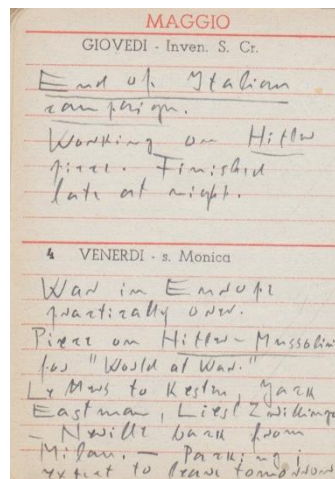
Heinrich Mann (1871-1950)

„Měl jsem si vzít příklad ze strýčka; politické myšlení Heinricha Manna má sílu a pravý patos, které vycházejí z krve, ze srdce,“ píše Klaus Mann v *Bodu obratu* v kontextu svých – dle Klausova názoru příliš slabých – snah o politickou angažovanost za Výmarské republiky. Strýc představoval pro Klause velkou autoritu, pravděpodobně srovnatelnou s otcem. Svou roli v tom mohl hrát Heinrichův uctivý až odtažitý přístup k dětem Thomase Manna – v seriálu *Mannovi* je zmíněno, že jim jejich strýc celý život vykal. Klaus též obdivoval pevné zásady Heinricha v boji proti politickému útlaku – první číslo protinacistického exilového časopisu *Die Sammlung*, založeného roku 1933 Klausem Mannem, otevírá Heinrichův článek, vedoucí mimo jiné k pozdějšímu pálení jeho knih nacisty.

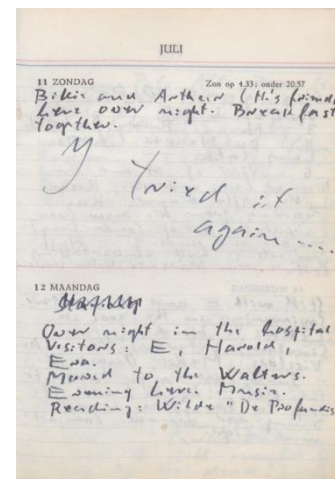
DENÍKY KLAUSE MANNA – DŮLEŽITÝ ZDROJ INFORMACÍ

24.8.1942

3.5.1945

11.7.1948

PEPŘENKA – VÝTEČNÝ KABARET ZLÝCH ČASŮ

Jeden z prvních plakátů Pepřenky

Nedá se pochybovat o tom, že Německo mělo již za Výmarské republiky silnou kabaretní tradici. Dalo by se dokonce tvrdit, že je to právě postupná proměna tohoto fenoménu, jež nám nejlépe ukazuje přerod této země z bezstarostné hýřivosti do nacistického teroru, zachvacujícího celou mladou generaci narozenou kolem roku 1900. Pepřenka (*Die Pfeffermühle*), založená na počátku roku 1933, rozhodně nepředstavovala německý kabaret klasického typu – místo nezávazného pobavení dosazovala nebezpečně břitké politické komentáře, erotiku nahrazovala satirou, místo lidového humoru pěstovala humor intelektuální. Sám Klaus Mann mluví v *Bodu obratu* o vzniku Pepřenky následovně: „*'Pepřenku' založila Erika; byl to literární kabaret s programem silně politického zabarvení; půvabně hravý, ale smrtelně vážný vášnivý protest proti hnědé potupě.*

Texty většiny čísel – šansony, recitace, skeče – psala Erika (některé byly i ode mne); Erika dělala konferenciéra, ředitele i organizátora; zpívala, hrála, agitovala, vymýšlela, zkrátka byla duší celého podniku.“ Za samotným názvem kabaretu stál Thomas Mann.

Kabaret slavil již od první performance úspěchy – je nepochybné, že mnichovským odpůrcům nacismu mluvil jeho nekompromisní program z duše. Ke kvalitě projektu rovněž přispívali zaměstnanci podniku – „druhá duše“ Pepřenky herečka Therese Giehseová či hudební skladatel Magnus Henning. Zásadní trhlinu celému kabaretu způsobovala stále sílící moc nacismu, dovršená útekem sourozenců Mannových z vlasti. Pepřenka byla rozprášena, a tak její nová základna byla vybudována v září roku 1933 v Curychu, kde opět slavila úspěchy. Již kolem roku 1934 byla však na kabaret vztažena žaloba z řad švýcarských přívrženců nacismu pro údajné pobuřování veřejnosti, což vedlo k vycestování herců do Československa a zemí Beneluxu v roce 1935. Během svých turné odehráli více než tisíc představení, což Pepřenku zařadilo mezi nejúspěšnější politické kabarety své doby.

Erika Mannová přednáší v Pepřence, 1934

celý ansámbl Pepřenky, 1934

Období prosperity skončilo v roce 1937, kdy byli sourozenci Mannovi nuceni přestěhovat svůj kabaret do Spojených států amerických. Rozdílná mentalita tamních obyvatel, nedostatečná jazyková vybavenost herců a skutečnost, že Erika a Klaus Mannovi neměli v Americe žádné zázemí, však vedla k rychlému zániku podniku, bylo odehráno jen několik málo večerů. Každý ze sourozenců se smířil se ztrátou kabaretu po svém. Zatímco Erika – oficiální ředitelka Pepřenky – nastoupila dráhu profesionální přednášející varující před hrozbami nacistické tyranie, Klaus započal práci na svém životním projektu – *Vulkánu*, velkolepém románu z emigrace. Jedna věc však bratra se sestrou spojovala – oba se snažili očistit pověst „zaprodaného“ Německa a upozorňovat na emigrantský odpor a jeho sílu, o čemž svědčí řada jejich společných projektů, jakými jsou například esejistické texty *Escape to life* či *The Other Germany*.

ČEŠTIVÍ KLAUSE MANNA – SYMBOL VZESTUPŮ I PÁDŮ

Protežuje-li Klaus Mann v *Bodu obratu* nějakou zemi, pak je to bezpochyby Československo. Svou roli mohlo sehrát mnoho faktorů – Mannovy kontakty s československou inteligencí politickou i uměleckou, úspěšné turné Pepřenky po českých zemích v roce 1935, vysoká návštěvnost jeho přednášek v Praze, Brně a Ostravě či skutečnost, že na počátku svého exilu byl Klaus Mann československým občanem. Slova v *Bodu obratu* o této zemi, již nazývá vlastí, jsou následovná:

„Český národ, sám připraven postavit se nanejvýš rozhodně na odpor jakémukoli německému útoku, spoléhal na své spojení s francouzskou republikou a na přátelství se Sovětským svazem. Především mohli mít Češi na rozdíl od svých rakouských sousedů důvěru k vlastnímu vedení. V době mé návštěvy žil ještě Tomáš G. Masaryk, „prezident Osvoboditel“, ale nezastával již svůj úřad, nýbrž sídlil v ústraní na venkově. Jeho přítel a nástupce, doktor Edvard Beneš, projevil tolik laskavosti, že mě přijal na Hradčanech. Strávil jsem hodinku živého rozhovoru s mužem, jehož jméno se stalo – společně se jménem Masarykovým – symbolem české nezávislosti a demokracie.“

Edvard Beneš byl dle Klause Manna „duchovní příbuzný Roosevelta“

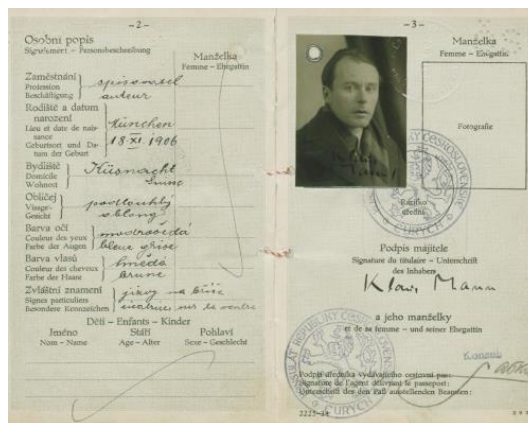

„Puklo mu do slova a do písmene srdce krátce po osudném Mnichovu,“ píše Klaus Mann o úmrtí K. Čapka

S Edvardem Benešem udržoval Klaus Mann korespondenci i po Mnichovské dohodě – Beneš se dokonce stal v roce 1941 jedním z prvních editorů Mannova exilového časopisu *Decision*. Na spisovatelovo pouto k Československu měla rovněž vliv mnohá další přátelství, která zde navázal – nejdůležitějším z nich bylo s Karlem Čapkem, který Manna v dopisech pravidelně informoval o zdravotním stavu prezidenta Masaryka. Čapek se také zasloužil o udělení československého občanství celé rodině Mannových – jedinou výjimku tvořila Erika Mannová, která se provdala za občana Velké Británie, básníka Wystana Audena.

Vztah Klause Manna k českým zemím se projevoval i mnohem subtilněji, a to na úrovni ideové či přímo umělecké. První zmínka se objevuje již v *Mefistovi*, kde postava Barbory konstatuje, že je Československo velkým odběratelem jejího protinacistického periodika. Jedna z postav knihy, bývalý majitel hamburského divadla doktor Kroge, do Československa emigruje. Ještě zajímavější je obraz tohoto státu v románu *Vulkán*, kde je pomyslné „grande finale“ tvořeno právě podepsáním Mnichovské dohody. Scéna z pařížského lokálu, kde probíhá diskuze o nastalé situaci, je nám podávána pomocí zmatených výkřiků hostů:

„Bude válka?“ – „Ovšem! Vždyť už se mobilisuje!“ – „Ale Chamberlain odletěl do Berchtengadenu!“ – „Je ještě v Londýně, snad ho Hitler nepřijme...“ – „Stojí za to jít do války kvůli těm sudetským Němcům, které nikdo nezná?“ – „Les Tchèques c'est pour moi quelque chose comme les Chinois...“ – „Československo je náš spojenec a je to dobrá demokracie...“ – „Monsieur Beneš je žid, proto nesnáší fűhrera...“ – „Monsieur Beneš je velmi kultivovaný, jemný muž...“ – „L'honneur de la Tchèques...“

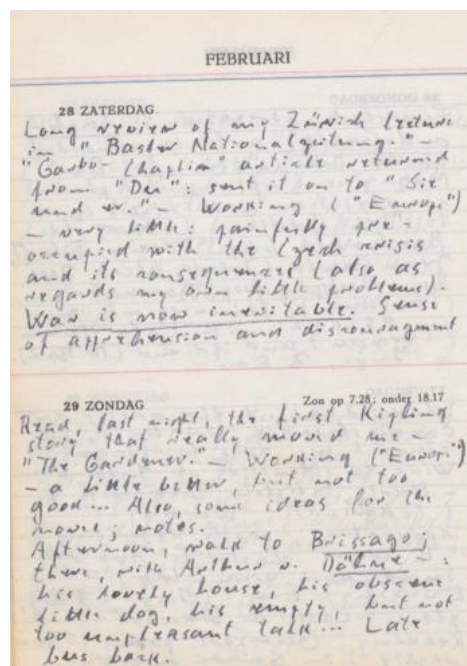

Klausův československý pas

Je nutné zdůraznit, že *Vulkán* představoval pro Klause Manna jakýsi vrchol jeho literárních snah, z nějž existuje na prahu druhé světové války jenom jedna cesta – do poválečné deziluze. Ještě za války se Mann osobně setkal s Edvardem Benešem v Chicagu – v *Bodu obratu* hořce poznamenává, že tou dobou již vlály nad Hradčany hákové kříže.

První poválečné shledání bývalého exilového spisovatele s bývalým exilovým prezidentem, k němuž došlo v roce 1945, když Klaus Mann cestoval po poválečné Evropě jako novinář armádních listů *Stars and Stripes*, navodilo alespoň částečný pocit satisfakce. Zdálo se, že „dobré nervy“, které přál Beneš Mannovi, měly to nejhorší za sebou. V té době se Mann v denících o Československu příliš nezmiňoval – na to jej pravděpodobně příliš vyčerpávala jeho nejistá situace spojená s odchodem z armády i fakt, že jako bývalý exulant necítil v poválečném světě pevnou půdu pod nohama. V letech 1945 – 1948 tak Klaus Mann strávil většinu času přednáškami a psaním novinových článků.

Zásadní zlom přinesl až leden 1948, kdy byl kontaktován tehdejšími ministrem informací Václavem Kopeckým s nabídkou novinářské stáže. Z deníkového zápisu vyplývá, že pozvání od komunistického funkcionáře Klause Manna velice překvapilo. Na konci února se v deníku objevuje zápis naznačující, že by Mann celou návštěvu nejraději zrušil, jelikož mu politické změny v Československu navozují pocit úzkosti. Doslovný překlad jeho zápisu zní: „*Bolestně soustředěn na českou krizi a její důsledky (také ohledně svých vlastních malých problémů). Válka je teď nevyhnutelná. Zlé tušení a zastrašení.*“ Přesto však Mann pozvání přijal a 8. března 1948 do Prahy přijel. Byl ubytován v hotelu Alcron a jakožto delegátská návštěva měl připraven bohatý kulturní program, během nějž na spisovatele dohlíželi zaměstnanci ministerstva. Setkal se též s několika známými osobnostmi, například s Jiřím Voskocem a Janem Werichem. Během jeho pobytu zemřel Jan Masaryk, jehož pohřbu se Klaus účastnil. V denících však není ani stopy po pochybnostech o Masarykově smrti jakožto sebevraždě.

Klausův deník, únor 1948

pohřeb Jana Masaryka

Z Mannova pobytu v Československu vzešlo několik novinových článků v němčině a angličtině, popisujících Prahu či pohřeb Jana Masaryka. Během svých přednášek Klaus Mann popíral, že by byl politický systém v Československu v čemkoli podobný nacistickému Německu. Možná měl Klaus Mann pravdu, když vztahoval své „vlastní malé problémy“ do kontextu vývoje poválečného Československa. Křivky těchto dvou veličin – demokratického státu a za svobodu bojujícího spisovatele – zobrazují stejné tendence. Předválečné doufání a radost z konce teroru, již rychle vystřídá ztráta ideálů. Je prozaické, že tato

souvztažnost se prodlala i do Mannova nedokončeného románu *The Last Day*, jehož hrdina má spáchat sebevraždu stejným způsobem, jakým byla popisována ta Masarykova.

MANNOVI – ROMÁN STOLETÍ JEDNÉ RODINY

Může život jedné rodiny, několika lidí spojených krevním poutem, dokazovat o své době tolik, aby se o něm dalo mluvit jako o „románu století“? Není pochyb o tom, že rodina Mannových znamenala pro německou inteligenci první poloviny 20. století jakýsi kult nedotknutelnosti génů, zosobněný laureátem Nobelovy ceny za literaturu, pokládaným za jednoho z nejlepších německých umělců všech dob, Thomasem Mannem. Nádhernou ilustraci poskytuje věta, již Marcel Reich-Ranicki ve své biografii rodiny Mannových komentuje reakci Němců na smrt Thomase Manna: „*Co znamená pro Brity rodina Windsorů, to je pro Němce, alespoň intelektuály, rodina Mannových.*“

Své o oblíbenosti tohoto rodu říká i skutečnost, že uvedení seriálu *Mannovi – román století* roku 2001 vyvolalo v Německu celonárodní senzaci spojenou s hromadným kupováním knih všech, o nichž tento třídílný televizní projekt pojednává. Seriál byl oceněn rovněž odbornou kritikou – získal dokonce prestižní cenu Emmy za nejlepší seriál za rok 2001. Kde však začíná příběh tohoto podivuhodného rodu a co způsobilo jeho více než sto let trvající proslulost?

První písemné zmínky o rodu Mannových sahají do 17. století, kdy se potomci jistého obchodníka Johanna Manna vyšplhali na přední příčky ve správě severoněmeckého města Grabow. O tři generace později, roku 1775, se Johann Siegmund Mann usídlil ve městě Lübeck, dnes tradičně spojeném s rodinou Mannových, a založil zde úspěšnou kupeckou společnost. Jeho syn získal do osobního vlastnictví dům na Mengstrasse 4, dnes známý jako „Buddenbrookhaus“ podle slavného románu Thomase Manna a sloužící jako rodinné muzeum. Přímá linie spisovatelského rodu začíná senátorem Heinrichem Mannem, který roku 1869 pojal za manželku brazilskou míšenku Juliu, rozenou da Silva-Bruhns. Julia dala Heinrichovi celkem pět dětí – Heinricha, Thomase, Juliu, Carlu a Viktora. Obě dcery ukončily svůj život sebevraždou, což Klaus Mann později popisoval jako rodinné prokletí.

znak rodu Mannových zobrazující Merkura, boha obchodu a výmluvnosti

Julia, Thomas, Carla a Heinrich Mannovi

Za skutečný počátek příběhu století můžeme považovat krach rodinného podniku, který zbavil oba nejstarší syny – Heinricha a Thomase – povinnosti věnovat se obchodu. Oba bratři začali v devadesátých letech 19. století publikovat své první práce, zatím bez dostatečného ohlasu. Jako první z nich se prosadil Thomas Mann, což mohlo být důsledkem jeho otevřenosti vůči „řadovým čtenářům“, jimiž Heinrich Mann pohrdal. Roku 1905 pojal Thomas za manželku jednadvacetiletou Katju Pringsheimovou, dívku z bohatého mnichovského židovského rodu. Katja – vlastním jménem Katharina Hedwig – kvůli sňatku přerušila studium matematiky na vysoké škole a po celý život byla ženou v domácnosti. Manželům se narodilo celkem šest dětí – Erika (1905), Klaus (1906), Golo (1909), Monika (1910), Elisabeth (1918) a Michael (1919). Katja Mannová mezi narozením Moniky a Elisabeth dvakrát potratila.

„Přísné štěstí“, jak označoval Thomas Mann rodinný život, i intelektuální prostředí mnichovské vily vedly k izolaci Thomasových potomků od ostatních obyvatel města. Čtyři nejstarší děti, chodící městem v úhledných dvojicích v doprovodu psa Mopse a oblečené do bílých androgynních estetických šatů, budily u náhodných kolemjdoucích úžas i určitý odpor. Klaus Mann jejich dětskou vykořeněnost obrací v *Bodu obratu* v žert slovy:

„Naštěstí nám nemohou cizí lidé svým nerozumem nijak ublížit. Nepotřebujeme je; co by nám mohli poskytnout? Oni jsou 'nafoukaní', 'pitomí', 'falešní' a 'domyšliví'. My se bez nich obejdeme; najdeme ve svém vlastním kruhu všechno, co je pro nás důležité. Máme své vlastní zákony, svá vlastní tabu, svůj žargon, své písničky, své nahodilé, ale intenzivní záliby a averze. Stačíme si; jsme nezávislí.“

Monika, Golo, Michael, Katja, Klaus, Elisabeth a Erika Mannovi, 1919

Rodina byla totiž veřejností vnímána jako jakási homogenní masa, což dokazuje množství dobových karikatur, na nichž jsou často zobrazeni všichni členové. Na jedné z nich jsou zobrazeni dva dospělí lidé a dva teenageři, slavnostně pochodující vpřed. Popisek obrázku zní: *„Rodina Mannova, Heinrich, Thomas, Klaus a Erika, vpochodují se zvoláním 'Manni poradí si sami' do Výmaru, aby tam uskutečnili svůj vlastní básnický sněm.“*

Rozpolcenost dědictví významné rodiny se projevila zejména u Thomasových potomků inklinujících k umělecké dráze – Eriky, Klause a Golo. Zvláště pro Klause byla situace složitá, neboť se jakožto spisovatel pohyboval na hraně mezi vymezováním se vůči slavnému otci a vlastním uměleckým projevem. Na Thomasova spisovatelského následovníka čekal v Berlíně drsný náraz na realitu – zatímco Klausovy první práce byly přijímány s vlnou zájmu z čisté senzacechtivosti, o jeho uznání jakožto svébytného umělce nechtěl žádný literární kritik v Berlíně ani slyšet.

Tato uzavřenost se stává jedním z hlavních leitmotivů v životech dětí Thomase Manna. Nemožnost vymanit se ze zajetí rodinných zvyklostí a marný boj o vlastní individualitu se projevily u všech, s výjimkou Elisabeth Mannové. Mnohdy nezůstalo pouze u problémů s volnou výchovou dětí, vedoucí ke kriminální činnosti Klause a Eriky, na niž musela upozornit až choť Heinricha Manna, Maria Kanová.

„Něžnost pohledu zlatohnědých očí kontrastovala s ironií hbité řeči; za kapriciózní výřečností zhýčkané princezny se skrývala dětská křehkost a nevinnost“
píše o mladé Katje Klaus Mann

Nezdravé podmínky v otcovském domě houstly spolu se zhoršující se politickou situací – všichni Mannovi potomci si uvědomovali, že proti nacismu je potřeba postupovat rázně a jednotně. O to větší šok musel být pro hlavní rodinné bojovníky proti nacismu, když se Thomas Mann v roce 1933 odmítal vyjádřit k tristní politické situaci v nově nastolené třetí říši. Mladší Mannovi – Klaus a Erika – našli oporu v Heinrichovi, který byl kvůli svému hlasitému odporu proti nacismu nucen společně se svou novou družkou a zakrátko i manželkou Nelly Krögerovou uprchnout z Německa na jih Francie. Politická pasivita Thomase Manna byla rozptýlena v roce 1936, a to pohrůzkou Eriky Mannové, že pokud se jasně nevyjádří proti Hitlerovi, v životě s ním nepromluví.

V roce 1942 byla dostavěna vila Thomase Manna v Los Angeles, která se měla stát útočištěm většiny příslušníků rodiny. Při její stavbě byl kladen důraz na to, aby bylo myšleno na všechny Thomasovy děti i zbylé exulantské příbuzenstvo, což z domu vytvořilo jakousi rodovou pevnost. Prvním, kdo Thomasovy nabídky pomoci využil, se stal Heinrich Mann, který musel po vypuknutí druhé světové války za dramatických okolností opustit Evropu. Pěší cesta přes Pyreneje byla pro starého spisovatele fyzicky devastující, nebýt jeho manželky Nelly, náročný pochod by nepřežil. Přesto to však byla právě ona, kdo ze strany rodiny zažíval muka – Thomas ani Katja ji nepovažovali za svou příbuznou, Katja o švagrové hovořila jako o „té věci“. Útočný přístup byl pro vyčerpanou ženu, závislou na alkoholu, poslední kapkou – v roce 1944 spáchala sebevraždu, což Heinricha zdtřilo.

Heinrich a Nelly Mannovi, 1938

Thomas Mann získává čestné občanství města Lübecku, 1955

Pravidla rodiny Mannových byla specifická a milost či nemilost slavného spisovatele se zdála být vrtkavá. Thomas Mann měl se svými dětmi – zvláště syny – četné spory. Není proto divu, že Klaus raději pobýval v New Yorku, kde trpěl samotou i nedostatkem peněz. Mezi ním a otcem existovaly nepřekonatelné překážky – citový chlad, nedostatek důvěry či odpor Thomase Manna k životnímu stylu svého syna.

Bylo by ovšem nespravedlivé nezmínit, že se občas Thomas k synovi zachoval s otcovskou láskou, což dokazuje jeho přání ke Klausovým čtyřicátým druhým (posledním) narozeninám, v němž vyjadřuje radost, *„že jsi nám i mnoha dalším, kteří Tě mají rádi, zůstal a i nadále zůstaneš ve své nadané a inteligentní, a proto přirozeně vnitřně smutné, ale přesto přátelsky přítomné a vždy horlivě činné laskavosti.“* Přesto však v prvním deníkovém zápisu po synově smrti roku 1949 čin svého potomka odsuzuje jako „nezodpovědnost“, jež ranila srdce matky i sestry Eriky.

Román století uzavírá smrt Thomase Manna v roce 1955 – pomyslný vrchol dramatu, jehož smysl ležel na Thomasových potomcích, kteří se jej ve svých memoárech a rodinných biografích neúnavně pokoušeli osvětlit. Dějiny Německa první poloviny 20. století jsou složité, neuchopitelné a obtížně definovatelné. Dědictví tohoto věku je stejně fascinující a podivuhodné, jako násilné a odpudivé, jakož i osud slavné rodiny, který se stal příběhem jednoho celého – vpravdě německého – věku.

ZDROJE – PŘÍLOHA

- FLÜGGE, Manfred. *Století Mannových*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2017, s. 8-9, 11-12, 118, 187, 293-294. ISBN 978-80-7325-435-3
- MANN, Golo. *Vzpomínky a myšlenky. Mláďi v Německu*. Praha: Academia, 2012, s. 467. ISBN 978-80-200-2051-2
- MANN, Klaus. *Mefisto*. Praha: Sfinx, 1937, s. 163-164, 216, 224. bez ISBN
- MANN, Klaus. *Zbožný tanec*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 185. ISBN 80-204-1306-5
- MANN, Klaus. *Bod obratu*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 17, 27, 67, 88, 151, 190, 215, 254-254, 293, 300, 305, 322-323, 326, 329-330, 334-335, 362, 370-371, 410-411, 446. ISBN 80-204-0655-7
- MANN, Klaus. *Vulkán*. Praha: Svobodné slovo, 1967, s. 448-449. ISBN 32-005-67
- REICH-RANICKI, Marcel. *Mannovi. Thomas Mann a jeho rodina*. Praha: H&H, 2010, s. 187, 199, 237. ISBN 978-80-7319-097-2

INTERNETOVÉ ZDROJE – PŘÍLOHA

- *Klaus Mann*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Klaus_Mann. [cit. 2024-03-30].
- *Klaus Mann*. Online. Databáze knih. ©2008-2024. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/autori/klaus-mann-1956>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *The Last Day. A Novel*. Online. In: Monacensia. 2014. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/108877>. [cit. 2024-03-30].
- *René Crevel (écrivain)*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: [https://fr.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Crevel_\(%C3%A9crivain\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Crevel_(%C3%A9crivain)). [cit. 2024-03-30].
- *Doris von Schönthan*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Doris_von_Sch%C3%B6nthan. [cit. 2024-03-30].
- *Annemarie Schwarzenbachová*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2024. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Annemarie_Schwarzenbachov%C3%A1. [cit. 2024-03-30].
- *Thomas Quinn Curtiss*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Quinn_Curtiss. [cit. 2024-03-30].

- *Erika Mannová*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Erika_Mannov%C3%A1. [cit. 2024-03-30].
- *Golo Mann*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Golo_Mann. [cit. 2024-03-30].
- *Heinrich Mann*. Online. Bücherverbrennung 1933. 2022. Dostupné z: <https://www.buecherverbrennung.de/autorinnen-autoren/heinrich-mann/>. [cit. 2024-03-30].
- *Die Pfeffermühle*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Pfefferm%C3%BChle. [cit. 2024-03-30].
- PFEIFER, Ivan. *K ČESKOSLOVENSKÉMU OBČANSTVÍ HEINRICHA A THOMASE MANNA*. Online. Goethe-Institut Česká republika. 2016. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/mag/20846945.html>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *Tagebuch. 1.1.1948-31.12.1948*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/11128>. [cit. 2024-03-30].
- MANN, Klaus. *Tagebuch. 5.6.1940-11.12.1942*. Online. In: Monacensia. 2012. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/10070>. [cit. 2024-03-30].
- *Mann (Familie)*. Online. In: Wikipedia: the free encyclopedia. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023. Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Mann_\(Familie\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Mann_(Familie)). [cit. 2024-03-30].

TV DOKUMENTY – PŘÍLOHA

- *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E1, Teil 1, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001
- *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E2, Teil 2, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001
- *Mannovi – román století* [Die Manns – Ein Jahrhundertroman] [TV minisérie] S1, E3, Teil 3, Režie Heinrich BRELOER, Německo: Bavaria Film, WDR, NDR, ARTE, SF DRS, C-FILMS AG, 2001

ZDROJE OBRÁZKŮ – PŘÍLOHA

[*Klaus Mann, 1926*]. Online. In: Thea Sternheim. Dostupné z: <https://www.thea-sternheim.org/die-fotografen/#expand-jump-28>. [cit. 2024-03-30].

[*Klaus Mann, 1933*]. Online. In: Wikipedie. Dostupné z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Klaus_Mann#/media/Plik:CH-NB_-_Frankreich,_Lavandou-_Menschen_Lokalisierung_unsicher_-_Annemarie_Schwarzenbach_-_SLA-Schwarzenbach-A-5-08-262.jpg. [cit. 2024-03-30].

[*Klaus Mann, 1949*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/nav/classification/9125>. [cit. 2024-03-30].

[*René Crevel*]. Online. In: Thea Sternheim. Dostupné z: <https://www.thea-sternheim.org/die-fotografen/#expand-jump-27>. [cit. 2024-03-30].

[*Doris von Schönthan*]. Online. In: Wikipedie. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/Schoenthan_doris_v_1927.jpg. [cit. 2024-03-30].

[*Annemarie Schwarzenbachová*]. Online. In: Liliu's Compendium. Dostupné z: <https://www.liliu.compendium.co.uk/post/annemarie-schwarzenbach-muses-the-beau-monde>. [cit. 2024-03-30].

[*Thomas Quinn Curtiss*]. Online. In: Find a Grave. Dostupné z: <https://de.findagrave.com/memorial/69040331/thomas-quinn-curtiss>. [cit. 2024-03-30].

[*Erika Mannová*]. Online. In: Künste im Exil. Dostupné z: <https://kuenste-im-exil.de/KIE/Content/EN/SpecialExhibitions/ErikaMann-en/Objects/08-Kapitel-6/erika-mann-kapitel-06.html?catalog=1>. [cit. 2024-03-30].

[*Golo Mann*]. Online. In: FDb. Dostupné z: https://www.fdb.cz/lidi/659665-golo-mann.html#google_vignette. [cit. 2024-03-30].

[*Thomas Mann*]. Online. In: Wikipedie. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Mann#/media/File:Thomas_Mann_1929.jpg. [cit. 2024-03-30].

[*Heinrich Mann*]. Online. In: ČBDB. Dostupné z: <https://www.cbdb.cz/autor-751-heinrich-mann>. [cit. 2024-03-30].

[*Klaus Mann - Deník. 5.6.1940-11.12.1942*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/10241>. [cit. 2024-03-30].

[*Klaus Mann - Deník. 1.1.1945-31.12.1945*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/10633>. [cit. 2024-03-30].

[*Klaus Mann - Deník. 1.1.1948-31.12.1948. J.*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/11205>. [cit. 2024-03-30].

[*Pepřenka - plakát*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/119168>. [cit. 2024-03-30].

[*Erika Mannová v Pepřence*]. Online. In: Künste im Exil. Dostupné z: <https://kuenste-im-exil.de/KIE/Content/DE/Sonderausstellungen/ErikaMann/Objekte/05-Kapitel-4a/erika-mann-kapitel-04a.html?catalog=1>. [cit. 2024-03-30].

[*ansámbl Pepřenky*]. Online. In: Literaturportal Bayern. Dostupné z: <https://www.literaturportal-bayern.de/themen?task=lpbtheme.default&id=1153>. [cit. 2024-03-30].

[*Edvard Beneš*]. Online. In: Wikipedie. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Edvard_Bene%C5%A1#/media/Soubor:Edvard_Bene%C5%A1.jpg. [cit. 2024-03-30].

[*Karel Čapek*]. Online. In: Encyklopedie Prahy 2. Dostupné z: <https://encyklopedie.praha2.cz/osobnost/722-karel-capek>. [cit. 2024-03-30].

[*Československý cestovní pas Klause Manna*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/titleinfo/39048>. [cit. 2024-03-30].

[*Klaus Mann - Deník. 1.1.1948-31.12.1948.*]. Online. In: Monacensia. Dostupné z: <https://www.monacensia-digital.de/mann/content/pageview/11158>. [cit. 2024-03-30].

[*pohřeb Jana Masaryka*]. Online. In: Paměť národa. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/vrazda-jana-masaryka>. [cit. 2024-03-30].

[*znak rodiny Mannových*]. Online. In: Wikipedie. Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Mann_\(Familie\)#/media/Datei:MannCoA1840.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Mann_(Familie)#/media/Datei:MannCoA1840.jpg). [cit. 2024-03-30].

[*Thomas, Julia, Carla a Heinrich Mannovi*]. Online. In: Pinterest. Dostupné z: <https://cz.pinterest.com/pin/293578469440766373/>. [cit. 2024-03-30].

[*Katja Mannová*]. Online. In: Pinterest. Dostupné
z: <https://cz.pinterest.com/pin/484277766151043921/>. [cit. 2024-03-30].

[*Katja Mannová s dětmi*]. Online. In: Wikipedia. Dostupné
z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c1/Katja_Mann_mit_ihren_sechs_Kindern_um_1919.jpg. [cit. 2024-03-30].

[*Nelly a Heinrich Mannovi*]. Online. In: Pinterest. Dostupné
z: <https://cz.pinterest.com/pin/531143349784108757/>. [cit. 2024-03-30].

[*Katja a Thomas Mannovi*]. Online. In: LeMO. Dostupné
z: <https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/katia-und-thomas-mann-1955/>. [cit. 2024-03-30].